

International Center for Economic Growth

Európai Központ

A FÁK-ORSZÁGOK NÖVEKEDÉSI
LEHETŐSÉGEI ÉS HATÁSAI A MAGYAR
GAZDASÁGRA, VÁLLALATI
SZEKTORRA

Nemzeti Fejlesztési Hivatal részére

2004.

TARTALOM

TARTALOM.....	2
I. OROSZORSZÁG, UKRAJNA (VALAMINT KAZAHSZTÁN) FONTOSABB MAKROGAZDASÁGI JELLEMZŐI, KAPCSOLATAI AZ EU-VAL ÉS MAGYARORSZÁGGAL	4
OROSZORSZÁG, UKRAJNA ÉS KAZAHSZTÁN MAKROGAZDASÁGI JELLEMZŐI.....	4
OROSZORSZÁG.....	4
UKRAJNA	8
KAZAHSZTÁN	11
MAGYARORSZÁG OROSZORSZÁGGAL ÉS UKRAJNÁVAL FOLYTATOTT KÜLKERESKEDELME ..	14
A MAGYAR-OROSZ KÜLKERESKEDELEM JELLEMZŐI ÉS VÁRHATÓ TENDENCIÁI	14
A MAGYAR-UKRÁN KÜLKERESKEDELEM JELLEMZŐI ÉS VÁRHATÓ TENDENCIÁI	26
A FÁK-ORSZÁGOK ENERGIAPOLITIKÁJA.....	32
KAZAHSZTÁN	32
OROSZORSZÁG	34
UKRAJNA	37
II. AZ EU ÉS OROSZORSZÁG, ILLETVE UKRAJNA KAPCSOLATAINAK VÁRHATÓ ALAKULÁSA	39
OROSZORSZÁG-EU KAPCSOLATOK	40
A GAZDASÁGI KAPCSOLATOK JELLEGE	40
AZ ENERGIADIALÓGUS	41
A KÖZÖS GAZDASÁGI TÉR.....	42
A BŐVÜLÉS HATÁSA AZ EU-OROSZ KAPCSOLATOK ALAKULÁSÁRA	43
AZ EU-OROSZ KAPCSOLATOK VÁRHATÓ ALAKULÁSA.....	44
EU-UKRAJNA KAPCSOLATOK	45
GAZDASÁGI KAPCSOLATOK.....	45
A BŐVÜLÉS HATÁSAI A KAPCSOLATOKRA	46
III. MAGYARORSZÁG SZEREPVÁLLALÁSA MINT EU-TAGÁLLAM A KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOKBAN, A MAGYAR FÁK-STRATÉGIA ELEMEI	47
IV. A MAGYARORSZÁGI VÁLLALATOK PIACI (BEFEKTETÉSI) JELLEMZŐI OROSZORSZÁGBAN ÉS UKRAJNÁBAN	50
OROSZORSZÁG – BEFEKTETÉSI LEHETŐSÉGEK.....	50
A KÖZVETLEN KÜLFÖLDI BEFEKTETÉSEK VOLUMENE OROSZORSZÁGBAN	50

BEFEKTETÉSI MOTIVÁCIÓK.....	53
A BEFEKTETÉSI KLÍMA ALAKULÁSA	54
A MAGYAR TŐKE TÁVOLMARADÁSÁNAK FŐBB OKAI	66
AZ OROSZORSZÁGI TÁRSASÁGOK KÖZVETLEN TŐKEBEFEKTETÉSEI MAGYARORSZÁGON..	67
A BIZALMATLANSÁG MÖGÖTT HÚZÓDÓ OKOK	68
UKRAJNA - BEFEKTETÉSI LEHETŐSÉGEK.....	70
A BEFEKTETŐI KÖRNYEZET ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE	70
UKRÁN BEFEKTETÉSEK MAGYARORSZÁGON.....	79
V. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA SWOT-ELEMZÉSEL A MAGYAR VÁLLALATOK SZEMPONTJÁBÓL	80
OROSZ-MAGYAR KAPCSOLATOK	80
UKRAJNA – A MAGYAR-UKRÁN GAZDASÁGI KAPCSOLATOK JELLEMZÉSE MAGYAR SZEMPONTBÓL	82
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	84

I. OROSZORSZÁG, UKRAJNA (VALAMINT KAZAHSZTÁN) FONTOSABB MAKROGAZDASÁGI JELLEMZŐI, KAPCSOLATAI AZ EU-VAL ÉS MAGYARORSZÁGGAL

OROSZORSZÁG, UKRAJNA ÉS KAZAHSZTÁN MAKROGAZDASÁGI JELLEMZŐI

OROSZORSZÁG

Az 1998. évi válság óta az orosz gazdaság teljesítménye a vártnál sokkal jelentősebb mértékben javult. A GDP 1999 és 2003 között átlag évi 6,7 százalékkal emelkedett. 2003-ban az éves növekmény 7,3 százalékos volt, a 2002-es esztendő 4,7, illetve a 2001. év 5,1 százalékos reálnövekedésével szemben. A költségvetés egyenlege 2000 óta pozitív, a GDP-hez viszonyított hányad 1,7 százalék volt 2003-ban, a folyó fizetési mérleg aktívuma megközelítette a 36 milliárd dollárt. 2003 volt az első esztendő az elmúlt hat évben, hogy az inflációs célkitűzésnek megfelelően alakult a fogyasztói árindex, azaz 12 százalékos szintre süllyedt (éves átlag); a 2004-es évre 10 százalékos a célkitűzés. 2004. január 15-én a központi bank 200 bázisponttal csökkentette a refinanszírozási kamatlábat, azt követően június közepén további 1 százalékponttal mérsékelte azt (13%). Az ipari termelők árindex 13,1 százalékkal emelkedett 2003-ban; a gáziparban viszont az előző évek drasztikus emelkedései után 22,9 százalékkal csökkent. Oroszország túl van az első adósságtörlesztési csúcson: 2003-ban 17,3 milliárd dollár külső adósságot fizetett ki. (A GDP-arányos külső adósság 2003-ban 30 százalék alá kúszott.) 2003. októberében a Moody's Investors Service „Ba2”-fokozatról „Baa3”-ra, befektetésre ajánlottra javította a külföldi valutában jegyzett oroszországi államkötvények besorolását, 2004. október elején pedig pozitívrá változtatta a fenti osztályzat kilátásait. Az ipari termelés 7 százalékkal nőtt 2003-ban; 2000 óta – amikor 11,9 százalékos volt a bővülés – a leggyorsabban. A Goszkomsztat-módszertan szerint a beáramlott külföldi működőtőke-befektetések 69 százalékkal, 6,8 milliárd dollárra emelkedtek 2003-ban. Oroszország központi bankjának számítási metodikája alapján a föderáció áruexportja 26,7 százalékkal bővült 2003-ban. A rendelkezésre álló jövedelmek reálértéken 14,5 százalékkal gyarapodtak 2003-ban, a munkanélküliség 2003 végén 8,0 százalékra apadt. A háztartások fogyasztása: 2001 és 2003 között a GDP növekedését meghaladó ütemben emelkedett. A 2000. év 17,4 százalékos és a 2001-es esztendő 10,0 százalékos bővülése után 2003-ban újra a GDP-nél lényegesen gyorsabban, 12,5 százalékkal nőttek az állóeszköz-beruházások is; ez a hosszú távon aligha tartható fogyasztási expanzióval szemben a növekedési mechanizmus minőségi változását hordozza.

A fenti eredményes (illetve annak tűnő) makrogazdasági stabilizáció azonban eddig nem a modernizációs folyamatoknak, hanem a sikeres árfolyam-politikának (nevezetesen az alulértékelt rubelnek) és a kedvező világpiaci olajáraknak köszönhető. E két komponens szerepe számszerűleg is kifejezhető. Az *Economist Intelligence Unit* kalkulációi szerint a reál effektív árfolyamindex tízszázalékos felértékelődése 1,4 százalékponttal csökkenti a GDP növekedését, míg a hordónkénti nyersolajár egy dolláros csökkenése a bruttó hazai termék reálnövekményének 0,4 százalékpontos redukcióját eredményezi.¹

A magas nyersolajárakra épülő gazdaság mögött egy erőteljesen torz szerkezet húzódik meg. Egyrészt az ipari termelés szerkezeti degradációjára, valamint az egyoldalú kiviteli struktúrára

¹ Kekic, L. (2004) How Dependent Is Growth on the Oil Price? – *The Moscow Times*. Jan. 23. 8. o.

gondolunk. Az előbbi a technológiaintenzív feldolgozóipari, gépipari volumen szűkössége és az alacsony hozzáadott értékű kitermelőipari bázis bővülése közötti diszkrepanciát, míg az utóbbi a földgáz, kőolaj és olajtermékek 50 százaléknál is magasabb exportrészesedését jelenti. Másfelől az álló-tőke-beruházások több mint 20 százaléka a fűtőanyagiparban valósul meg, amely konzerválja a jelenlegi deformációt. A külföldi tőke, amely szerepe még igen visszafogott, hasonló hatást vált ki, 2003-ban a beérkezett FDI 28 százaléka összpontosult ide.

Az energiahordozó-exportból beáramló devizabevételek gyors növekedése a pénztömeg gyarapodásához vezet, azaz inflációs hatású. A központi bank monetáris politikájának egyszerre két – egymásnak ellentmondó – célkitűzést kell szem előtt tartania, illetve kezelnie: egyrészt mérsékelni az inflációt, másrésztől megakadályozni a rubel túlzott reálfelértékelődését. Tartós versenyképesség viszont árfolyam-politikai eszközökkel sem az exportoldalon sem a hazai termelés elősegítése érdekében nem tartható fenn. A felértékelődési tendenciák a termelékenység növelése, a fejlett technológiák alkalmazása, a minőség és a piaci munka javítására ösztönzik a vállalatokat; azaz árt a régi gazdaságnak, ám stimulálja a gazdaság szerkezeti átalakulását. A veszteséges vállalatok aránya különben 2002-ben még mindig meghaladta a 43 százalékot. (A legkedvezőbb helyzetben a kőolaj-finomító szektor (20,9%) volt.)

A gazdaság diverzifikálása viszont nem azt jelenti, hogy a fűtőanyagsektort háttérbe kell szorítani. Ezt egyrészt az olaj iránti keresletben bekövetkezett radikális volumennövekedés, illetve a valószínűsíthető tartósan magas olajárak indokolják. (Oroszország a világ egyik legbiztosabb szállítója.) Másfelől a szektor óriási technológiai-infrastrukturális beruházásigénnyel áll elő.

A jelenlegi olajfüggőséggel Oroszország is tisztában van. 2004 januárjában Oroszország 103,5 milliárd rubeles stabilizációs alapot hozott létre (amely azóta jócskán felduzzadt). Az alap célja, hogy ellensúlyozza az árupiaci árváltozások adósságtörlesztésre kifejtett, esetleges negatív hatásait. A külső adósság törlesztésével továbbra sincs probléma, sőt 2004. szeptember közepén az IMF közölte, támogatja azt az orosz elképzelést, amely szerint Oroszország idő előtt rendezi szuverén adósságát a stabilizációs alap részbeni felhasználásával. (A korábbi tervekkel ellentétben 2004-ben nem lesz szüksége eurókötvény kibocsátására sem.) A másik biztosítékot a nemzetközi tartalékok szolgáltatják, ezek állománya 1998 vége és 2004. októbere között nyolcszorosukra emelkedett, az október 8-i 98,3 milliárd dolláros tartalék a 2004. április 1-i 117,9 milliárd dolláros külső adósság 83, s a 2003-as bruttó hazai termék 23 százaléka. A jelenlegi szituációban még a legkedvezőtlenebbnek vélt kőolajpiaci scenárió esetén sem számíthatunk az 1998. augusztusi krízishez hasonló dominóeffektusra.

A valódi garancia azonban a strukturális és intézményi reformok következtetés végigvitelében rejlik, egyelőre azonban kevés területen érezhető a változás. A leglátványosabb előrelépés az adóreformok területén realizálódott. A bankrendszer ellenben továbbra is gyenge, ezt bizonyítja a nyáron kialakult bankpánik. A természetes monopóliumok terén hosszú késés után indult meg a reformfolyamat, lassú implementáció várható. 2004. októberi információk szerint a JeESz villamosipari holding átszervezése viszont már 2007-re befejeződhet. A reformok egyik legnagyobb akadálya az ágazatban tapasztalható keresztfinanszírozás, amelynek értékét szakértők 2004-ben 2,3 milliárd dollárra becsülik. A jelenlegi rendszerben az ipari nagyfogyasztók indokolatlanul magas árat fizetnek, hogy a háztartási, illetve a mezőgazdasági fogyasztók és az állami intézmények árait alacsonyan tudják tartani. A vasúti rendszer átszervezésére vonatkozó tervet még Mihail Kaszjanov hagyta jóvá 2001 májusában, ám a program végrehajtása lassan halad. A Gazpromot érintő reformfolyamat megtorpant. A legújabb fejlemény a Gazprom és az állami tulajdonú Rosznyefty olajtársaság tervezett fúziója, amely még 2004-ben megtörténhet. Az egyesülés részvénycserével történne,

amelynek elsődleges célja, hogy az állam növelje a Gazpromban lévő tulajdonrészét. A tranzakció másik hozadéka lehet a külföldiek előtt álló oroszországi részvényvásárlási korlátozás feloldása.

2001. október 30-án életbe lépett az új földtörvény, amely biztosítja a városi és ipari földterületek adásvételét a belföldi és a külföldi állampolgárok számára. 2002 júliusában elfogadták a termőföldek adásvételéről szóló törvényt, s ennek nyomán 1917 óta először vált ismét legálissá a mezőgazdasági földterületek forgalma. A jogszabály azonban kizárja a külföldiek termőföldre jutását. A 2001 júniusában elfogadott új privatizációs törvény szerint ezentúl nem szükséges az Állami Duma jóváhagyása az éves privatizációs programhoz. A privatizálásra szánt vállalatok listáját egyszerűen az éves költségvetési törvény mellékleteként terjesztik elő. Azonban a Duma fenntartja azon jogát, hogy a természetes monopóliumok magánosításáról döntsön. 2003-ben jelentősen nőttek a privatizációs bevételek, összesen 136380,5 millió rubel folyt be. Minimális az előrelépés a közigazgatási reform területén, s a meglévő program ellenére érezhető változásokra rövid távon nem is számítunk.

2004. október végén a Gazdaságfejlesztési és Kereskedelmi Minisztérium (GKM) a 2005-2008 közötti időszakra vonatkozó középtávú gazdaságfejlesztési programot terjeszt a kormány elé. A program az államnak alapvetően szabályozó szerepet szán és a magántőkére épít, kiemelkedően fontosnak tartja a bankrendszer fejlesztését, a vállalatirányítás javítását és a szabadpiaci folyamatok alól kivont kör szűkítését.

MI VÁRHATÓ A JÖVŐBEN?

A GDP minden bizonnyal ebben az évben is hét százalék feletti növekményt fog mutatni, az elkövetkező évek értékei viszont csak korlátozottan prognosztizálhatók: az IMF 6,6 százalékra becsüli a 2005-ös emelkedést. A tanulmány lezárásakor úgy értékeljük, hogy az éves inflációs célkitűzés nagyjából tartható, s nem túlzóak a 2005-ös oroszországi kormányzati várakozások sem. Középtávon az ipari termelés évi 5-6 százalékos bővülésével számolhatunk. A mezőgazdasági termelés 2000-2001. évi nagyarányú növekedését követő stagnálás továbbra is tart, az elkövetkező 2-3 évben sem várunk jelentősebb fellendülést, a jelenlegi alacsony agrártámogatási szint is ezt húzza alá. Az elkövetkező években is tartható az állótőke-beruházások 10 százalék körüli éves emelkedése, ám ez még mindig alacsony bázishoz adódik hozzá. A 2003. évi FDI-beáramlás vélhetően tendenciaszintű, 2004 első hat hónapjában 35 százalékkal növekedett a beérkezett közvetlen befektetések dollárértéke a megelőző év hasonló időszakához képest. A kifelé irányuló közvetlen befektetések esetén leginkább a természeti erőforrásokon alapuló, főként kitermelőipari vállalatok aktivizálódására számíthatunk. A magas nyersanyagárak, s az ebből realizálható nagy exportbevételek javuló pénzügyi pozíciót eredményeznek, amelyek növekvő külföldi befektetésekben valósulhatnak meg. Az idei év megmutatta, hogy a tőkekiáramlás (*capital flight*) problémája korántsem megoldott, a potenciális gazdasági-politikai bizonytalansági tényezők miatt a jövőben is számolni kell vele. Az elkövetkező években minden valószínűség szerint emelkedik majd a tartós fogyasztási cikkek és a beruházási javak behozatala. Kérdéses, hogy meddig húzódnak Oroszország WTO-csatlakozási tárgyalásai (az EU 2004 májusában lezárta azt); a jövőbeli tagság, a csökkenő importvédelmi eszközök miatt, a behozatal további növekedését vonhatja maga után.

1. táblázat - A bruttó hazai termék, az ipari és a mezőgazdasági termelés változása (%)

	1992	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
GDP	-14,5	-4,1	1,4	-5,3	6,4	10,0	5,1	4,7	7,3
Ipari termelés	-18,0	-3,3	2,0	-5,2	11,0	11,9	4,9	3,7	7,0
Mezőgazdasági termelés	-9,4	-8,0	1,5	-13,2	4,1	7,7	7,5	1,7	1,5

Forrás: Rosszija v cifrah 2003. (2003) Kratkij sztatiziszticheszkij szbornyik, Goszkomszhat Rosszii, Moszkva. 32. o.; Rosszizskaja ekonomika v 2003 godu. Tyengyencii i perszpektivy. (2004) Insztitut Ekonomiki Perehodno Perioda, Moszkva. Vipuszk 25. Febr. 151. o.

2. táblázat - A nemzetközi nyersolajárak alakulása 1997 és 2002 között (USD/barrel)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Brent, Egyesült Királyság	19,12	12,72	17,97	28,50	24,44	25,02	28,83
Ural típusú kőolaj, Oroszország	18,33	11,83	17,30	26,63	22,97	23,73	27,04
OPEC által referenciának tekintett olajkosár	18,68	12,28	17,47	27,60	23,12	24,34	28,13

Forrás: OECD International Energy Agency

Idézi: Rosszizskaja ekonomika v 2003 godu. Tyengyencii i perszpektivy. (2004) Insztitut Ekonomiki Perehodno Perioda, Moszkva. Vipuszk 25. Febr. 172. o.

3. táblázat - A központi bank hivatalos rubel/USD árfolyama, a hó végén

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1998	6,026	6,072	6,106	6,133	6,164	6,198	6,238	7,905	16,06	16,01	17,88	20,65
									5	0	0	0
1999	22,60	22,86	24,18	24,23	24,44	24,22	24,19	24,75	25,08	26,05	26,42	27,00
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2000	28,55	28,66	28,46	28,40	28,25	28,07	27,80	27,75	27,75	27,83	27,85	28,16
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2001	28,37	28,72	28,74	28,83	29,09	29,07	29,27	29,37	29,39	29,70	29,90	30,14
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2002	30,68	30,92	31,11	31,19	31,30	31,44	31,44	31,56	31,63	31,74	31,84	31,78
	5	7	9	6	7	7	0	7	6	1	2	4
2003	31,82	31,57	31,38	31,10	30,70	30,34	30,26	30,50	30,61	29,85	29,73	29,45
	2	6	1	0	9	8	0	4	2	8	9	5
2004	28,49	28,51	28,48	28,88	28,98	29,02	29,10	29,24				
	4	6	5	3	5	7	2	5				

Forrás: Bjulletyeny Bankovszkoj Sztatizisztiki. (2004) Centralnij Bank Rosszizskoj Fegyercii, Moszkva. No. 2 (129). 50. o.; No. 9 (136). 55. o.

4. táblázat- A külső adósság alakulása 2000 és 2003 között, az év elején (Mrd USD)

	2000	2001	2002	2003
Külső adósság	158,4 (157,1)	139,3 (150,1)	129,3 (147,1)	122,1 (117,2)

Megjegyzés: Zárójelben az euróban (Mrd euró) számított értékek.

Forrás: O programme goszudarsztvennih vnyesnih zaimsztovanyij Rosszizskoj Fegyercii na 2004 god. (2003) Minisztersztvo Finanszov Rosszizskoj Fegyercii, Moszkva. Júl. 10. <http://www.minfin.ru/debt/pres090703.ppt>

UKRAJNA

Az ukrán gazdaság szárnyalása öt éve tart. A kilencvenes éveket mindvégig jellemző gazdasági mélyrepülés után, melyet az 1998-as orosz válság begyűrűző hatásai még tovább súlyosbítottak, az utóbbi öt évben szinte valamennyi fontos gazdasági mutató igen pozitív tendenciákról tanúskodik. A növekedés európai összehasonlításban kiemelkedően magas, az elmúlt öt évben 5-9% körül mozgott, az idei előrejelzés azonban már 13,5%-os rekordmagasságnál tart.² Míg a növekedés kezdete paradox módon elsősorban - az oroszországi helyzethez hasonlóan - az 1998-as válság negatív hatásai közepette spontán bekövetkezett valutaleértékelődésből fakadó javuló ukrán versenyképességgel függött össze, a növekedés ma már több hajtóerőből is táplálkozik. Egyrészt tehát Ukrajna legfontosabb exporttermékei - fém-és vegyiárúk - évek óta igen kedvező világgazdasági konjunktúrát élveznek, a növekedés egyik oldalról tehát exportvezérelt. A külső faktoron belül nem kis szerepe van Ukrajna legfontosabb kereskedelmi partnere, Oroszország kedvező gazdasági eredményeinek, amelyek Ukrajnában is fellépő növekvő keresletet eredményeznek. A gazdaság bővülésének egyre fontosabbá váló másik forrása azonban a növekvő reáljövedelmekből fakadó belső piacbővülés, a növekedés másrészt tehát fogyasztás-vezérelt. Fontos eleme a gazdasági stabilizációnak és növekedésnek a szintén erőre kapott beruházási kedv. Míg a kilencvenes éveket elhúzódó beruházási válság kísérte, a bruttó állótöke-beruházások az ezredforduló óta - a 2002. év kivételével - 15% körül vagy azt meghaladó tempóban bővülnek. A növekvő mértékű beruházások részben importból valósulnak meg, ami hozzájárul az ország modernizációjához is. A gazdaság bővülése a foglalkoztatás növekedéséhez, ezzel párhuzamosan csökkenő munkanélküliséghez is vezetett, amelyben azonban az is igen pozitív, hogy nőtt a legális tevékenységek vonzereje, csökkent tehát az árnyékgazdaság foglalkoztatáson belüli jelentősége. (Ez utóbbi európai összehasonlításban azonban még így is igen magas.) Az ILO-módszerrel számított munkanélküliségi ráta - 9% körüli értéke - egyébként még mindig többszöröse a hivatalos munkanélküliségi adatnak. A GDP-n belül különösen magas növekedést produkált a legutóbbi időkben az építőipar, a kereskedelmi szféra és az ipar.

A kedvező reálgazdasági folyamatokat hasonlóan pozitív pénzügyi jelenségek kísérik. Az elmúlt évek szigorú költségvetési és monetáris politikája sikeresnek bizonyult, a költségvetési hiány GDP-hez mért aránya elenyésző, miközben a folyó fizetési mérleg többlete 1999 óta tetemes. A dinamikus növekvő valutatartalékok mellett ma már nem kell az ország pénzügyi összeomlásától tartani. Lehetővé vált az államadósság leszorítása is, a GDP-hez mérten 50%-os szint alá. Az infláció szintén jól kézben tartott, igaz ebben szerepe van az állam direkt beavatkozásainak, árviasszatartó szerepének is egyes kulcsfontosságú termékek - kenyér, közüzemi díjak, gyógyszerek stb.- esetében. Mindez 2002-ben deflációhoz vezetett. A belső árszint mellett a hrvnyia árfolyama is stabil. A pénzügyek terén azonban még sok a tennivaló. Bár a gazdaság monetizáltságának foka észrevehető mértékben emelkedett, még mindig alacsonynak tekinthető. (A Gazdasági Minisztérium az árnyékgazdaság súlyát még 2003-ban is 40% fölére becsülte.) A bankrendszer teljesítménye javulást mutat ugyan, a gazdaságban játszott szerepe azonban még mindig messze alatta marad a piacgazdaságokba megszokottnak.

Ami a gazdaság belső szerkezeti változásait illeti, azok egyelőre kevésbé látványosak, bár a szerkezetváltás tendenciája egyértelmű. Ukrajna a Szovjetuniótól erősen nehézipari jellegű gazdaságot örökölt, amelyben a kohászat és acélgyártás mellett még a vegyipar és gépipar bizonyos ágazatai emelkedtek ki. Csökkenőben van a kitermelőipar súlya, ez 2003-as adatok alapján 9,9%, miközben a feldolgozóiparon belül a kedvező piaci konjunktúrával nyilvánvaló

² Az IMF 2004 áprilisi előrejelzésében az idei évre még mindössze 6%-os növekedést prognosztizált.

összefüggésben erősödött a kohászat és fémfeldolgozás aránya – ez jelenleg az iparon belül 24,4%-ot jelent. Az élelmiszeripar súlya változatlanul a második legnagyobb (17,4%). Pozitív jelenség, hogy az utóbbi években a gépipar növelte részarányát (13,6%-ra). Feltűnően alacsony, alig 1% fölötti, sőt némi csökkenést is mutat, a könnyűipar súlya. Az energiatermelés továbbra is kiemelkedő jelentőségű ágazat. A szerkezet tudatos átalakítását hivatottak szolgálni a bizonyos ágazatoknak nyújtott kedvezmények, bár az ide tartozó szektorok listája túl hosszú ahhoz, hogy valóban fejlesztési prioritásként lehessen kezelni valamennyi rajta szereplő iparágat. (pl. rakétagyártás, űripar, repülőgépgyártás, hadiipar, autóipar, információs technológia, biotechnológia, villamos energia-termelés stb.) A gazdaságon belüli szerkezeti átalakulás fontos részét képezi azonban a kisvállalatok megerősödése, amely szintén tudatos politika eredménye. 2001-ben készült el a kisvállalkozókat támogató nemzeti program.

A mezőgazdaság továbbra is komoly átalakulási problémákkal küzd, eredményei évről évre ingadozóak, az idén például a búzatermesztés rendkívül kedvező termést hozott, szemben néhány korábbi év gyenge teljesítményével. A földreform pozitív hatásai a következő években már várhatóan érezhetőek lesznek. Az agrárszektor GDP-n belüli súlya azonban a kilencvenes évek elejéhez képest drasztikusan – közel 25%-ról 15% alá – csökkent, miközben a foglalkoztatásban való szerepe - a kistermelők tömeges színre lépésével – nőtt.

Ukrajnában különösen nagy probléma a reformfolyamat következtelensége és lassú tempója. Bár látszólag a folyamat részeként igen sok lépés történik, számtalan új törvény, rendelkezés születik, valójában ezek iránya gyakran nem előremutató, illetve nem ritkák a törvénykezésen belüli ellentmondások. Még nagyobbak azonban a problémák a joggyakorlatban, a hozott jogszabályok megvalósítása során. A reformfolyamat fontos elemei az új vámkódex, a megindított adórendbeli változások, a már említett földreform, valamint mindazok a változtatások, amelyekre a WTO-csatlakozás érdekében kerül sor. A különböző kedvezmények, privilégiumok, felmentések köre különösen széles, gyakorlata túlzottan elterjedt, és a piaci viszonyok érvényesülése ellen hat. Mindebben nem kis szerepe van az országban burjánzó korrupciónak és túlzott mértékű bürokratizmusnak.

A privatizáció szintén zökkenőkkel, megingásokkal zajlik. A nagyprivatizáció terén csak a legutóbbi években történtek látványosabb eredmények – például sor került az Ukrán Mobil Távközlés többségi pakettjének eladására. Eközben a kisprivatizáció viszont akadozik. Az ukrán Állami Vagyonkezelő Alap elképzelései szerint a nagyprivatizáció 2008-ig befejeződne. 2004 azonban talán az első év lesz, amelyben a tervezett privatizációs bevételeket sikerül teljesíteni. Ebben nagy szerepe van az ukrán privatizáció egyik kiemelkedő eseményének, Ukrajna egyik legnagyobb acélipari vállalata, a krivoj rogi ércbányászati és kohászati kombinát áruba bocsátásának, amelyre nemrégiben került sor nem minden belső és külső politikai visszhang nélkül. A privatizáció választások előtti időzítése ugyanis lehetővé tette, hogy Ukrajna legerősebb oligarchái tegyék rá a kezüket a jelenlegi konjunktúra közepette különösen értékes, mintegy 84 országba exportáló vállalatra. Ukrajnában ez az egyik első precedens, amelyben a külföldieket diszkrimináló feltételrendszert szabtak egy kiemelkedő jelentőségű privatizációs tenderen.

Ukrajna világgazdasági orientációja fekvéséből és múltjából eredően kettős. Egyrészt szeretne mind jobban bekapcsolódni az eurointegrációs folyamatba, ugyanakkor ápolni kapcsolatait hatalmas szomszédjával, Oroszországgal is. Mindezt igen jól tükrözi, hogy hivatalosan is deklarált célja az EU-tagság, miközben a FÁK-on belül Oroszország körül formálódó Egységes Gazdasági Térhez is csatlakozni kíván. (Igaz ez utóbbin belül már csak a szabad kereskedelem megteremtését tartja fontos célkitűzésnek.) Legfontosabb külgazdasági partnereit értelemszerűen e két térség adja, miközben az országban az Amerikai Egyesült Államok politikai és gazdasági befolyása is jelentős. Ukrajna a világkereskedelemben

elsősorban az alacsony hozzáadott értéket képviselő termékeivel (kohászati termékek, vegyipari cikkek, műtrágya stb.) van jelen, potenciálisan azonban a jelenleginél jelentékenyebb gépexportőr is. Hasonlóképpen számolni kell tartós gabonaexportőri pozíciójával is a jövőben.

Ukrajna szerepe a világ tőkeáramlási folyamataiban szerény, mind tőkeimportőr mind pedig tőkeexportőr minőségben. Újabban mindkét irányban észrevehető fejlődés figyelhető meg az elmúlt évek gazdasági stabilizációjának eredményeképpen.

Az ukrán gazdaság jelenlegi tendenciáiból kiindulva alapvetően optimista jövőbeli scenáriókban lehet gondolkodni, továbbra is kelet-közép-európai átlagot meghaladó növekedési ütemmel, stabil pénzügyekkel. Az ukrán vezető exporttermékek jelenlegi kedvező világgazdasági konjunktúrájában esetlegesen bekövetkező negatív változások azonban visszavethetik a növekedés ütemét. A prognózisban azonban a legnagyobb kérdőjelet a 2004 október végén megrendezésre kerülő elnökválasztás, majd a két évre rá esedékes parlamenti választások kimenete jelenti. A tét ugyanis kettős: a reformfolyamat következetes és lendületes továbbvitele illetve az ország eddiginél egyértelműbb külgazdasági (-és politikai) orientációjának megválasztása.

5. táblázat - Fontosabb makrogazdasági mutatók, 2000-2003 (Változás az előző évhez képest, %)

	2000	2001	2002	2003	2004 * előrejelzés	2005 * előrejelzés
GDP	5,9	9,2	4,8	9,4	13,5	9,0
Bruttó állótőke-beruházások	14,4	17,2	8,9	15,8	16,0	14,0
Fogyasztás (nem állami szektor)	5,4	8,8	5,1	12,8	14,4	7,9
Ipari termelés	12,4	14,2	7,0	15,8	15,0	9,5
Mezőgazdasági termelés	9,8	10,2	1,9	9,9	10,0	3,5
Éves átlagos reálbérek (adózás előtt)	3,6	20,9	20,4	24,0	24,0	18,0
Export	25,8	11,6	10,4	28,5	28,0	13,0
Import	17,1	13,0	7,6	35,6	21,0	16,0
Munkanélküliségi ráta (ILO), %	17,8	13,0	7,6	9,1	8,5	8,2

*: előrejelzés 2004 augusztus végén

Forrás: 2000 évre: Ukraina u cifrah u 2001 roki, 2001-2003 évekre: ukrán hivatalos adatok (idézi: ICPS Political Commentary 2003 augusztus), 2004-2005 évekre: ICPS Newsletter 242.szám, valamint Handbook of Statistics 1990-2002, WIIW

6. táblázat - Fontosabb pénzügyi mutatók, 2000-2005

	2000	2001	2002	2003	2004 *	2005 *
Központi költségvetés egyenlege a GDP %-ában	0,6	-0,3	0,7	-0,2	-2,0	-0,5
Folyó fizetési mérleg, Milliárd USD	1,5	1,4	3,2	...	5,3	...
Fogyasztói árindex, %	25,8	6,1	-0,6	8,2	6,5	8,0
UAH/USD árfolyam (éves átlagos árfolyam)	5,44	5,37	5,33	5,33	5,32	5,25

*: előrejelzés 2004 augusztus végén,

Forrás: u. a.

KAZAHSZTÁN

Kazahsztán természeti erőforrásokban gazdag, Közép-Ázsiai ország. Lakossága 16,7 millió fő. Kőolaj- és földgázkincse miatt az ország stratégiai szerepe jelentős. A Szovjetunió felbomlása után 1995-ben érte el a transzformációs válságának mélypontját. Ettől az évtől kezdve azonban fellendülés kezdődött, amely az 1998-as orosz válság hatására csak átmenetileg szakadt meg. 2001-ben már 13,5 százalékos reál GDP növekedési ütemet sikerült elérni. 2003-ban 9,2 százalékkal nőtt a reál GDP az előző évhez képest. A munkanélküliségi ráta csökkenő tendenciát mutatott az elmúlt években. 1998-ban még 13,1 százalékos volt, 2003-ra 9 százalékosra csökkent. Kazahsztánban az egy lakosra jutó GDP 1998-ban 4826 dollár, és 2002-ben pedig 6890 dollár (1996.évi dollárban, vásárlóerő-paritáson számolva). 2002-ben ez az egy lakosra jutó orosz GDP 83,9 százalékát, az egy lakosra jutó USA GDP 21,1 százalékát, és az egy lakosra jutó EU-15 GDP 30,2 százalékát tette ki.

A GDP ágazati szerkezetében az elmúlt tíz évben jelentős változások következtek be. A mezőgazdaság és az építőipar szerepe csökkent, míg a feldolgozóipar és a pénzügyi és egyéb szolgáltatások részaránya nagymértékben növekedett. A kereskedelem és vendéglátás, valamint a szállítás és távközlés ágazatainak részaránya csak kismértékben növekedett. 2001-ben a GDP 8,7 százaléka a mezőgazdaságból, 30,7 százaléka az iparból, 15,6 százaléka a feldolgozóiparból, 5,5 százaléka az építőiparból, 12,7 százaléka a kereskedelemből és a vendéglátásból, 11,2 százaléka a szállításból és a távközlésből, és 31,2 százaléka pénzügyi tevékenységből és egyéb szolgáltatásokból származott. A feldolgozóipari tevékenység részarányának növekedése az iparhoz képest, valamint a kereskedelem, a vendéglátás, a szállítás, és a távközlés jelentőségének felértékelődése kedvező tendenciát jelenthetne a jövőben. A kazah gazdaság diverzifikálása igen fontos feladat, mert az egyoldalú, a természeti erőforrások kiaknázására és exportjára utalt gazdaság nagymértékben ki van szolgáltatva az externális hatásoknak, így a világpiacon áringadozásoknak.

A foglalkoztatás ágazati szerkezetének elmúlt tíz évben bekövetkezett változása aggodalomra ad okot. Az elmúlt tíz évben ugyanis a mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya növekedett a legnagyobb mértékben, abban a szektorban, ahol a GDP egyre kisebb részaránya termelődött. A mezőgazdaságban a munkatermelékenység is folyamatosan csökkent az elmúlt tíz év során. A kereskedelem és a vendéglátás ezen kívül az egyetlen szektor, ami az összes foglalkoztatásból a tíz évvel ezelőttinél nagyobb részarányt képvisel. Ebből arra következtethetünk, hogy a növekvő GDP és a stabilizálódó gazdasági helyzet ellenére a népesség egyre nagyobb része szorult vissza a mezőgazdaságba. Itt azonban nem, vagy csak közvetve lehet rájuk hatással az energiahordozók kereskedelméből származó magas bevétel, amelyre a jelek szerint igaz az, hogy a népesség kis részének kezében összpontosul. A kormányzat ugyanakkor bevezetett egy ártámogatási rendszert 1999-ben, amely garantálja a búza piaci ár feletti felvásárlási árát. Ezt a rendszert azóta más mezőgazdasági termékek értékesítésére is kiterjesztették, ezzel könnyebbé téve a mezőgazdaságban dolgozók helyzetét. Az ártámogatási rendszer ugyanakkor súlyos torzulásokat okoz a kazah gazdaság szerkezetében.

A kazah nemzeti valutát, a tengét 1993-ban vezették be. Az infláció ettől az évtől kezdődő leszorítása sikeresen végbement. 1995-ben még 60,3 százalékos volt a fogyasztói árindex, 2000-ben már 9,8 százalékra csökkent. 2003-ban 6,8 százalékos volt az infláció. A Kazah Nemzeti Bank nyilatkozata szerint az infláció leszorításában eddig elért eredmények lehetővé teszik, hogy 2007-re bevezessék Kazahsztánban az inflációs célkitűzéses monetáris politikai rendszert.

Kazahsztánban az államháztartás viszonylag kiegyensúlyozott képet mutat. Az államháztartás GDP arányos egyenlege 2003-ban 3 százalékos szufficittel, az olaj értékesítéséből származó bevételek kihagyásával számított államháztartási egyenleg 3,2 százalékos deficittel zárt. Az olajból származó bevételek jövő generációk számára való megőrzésének elősegítése, illetve az energiahordozók eladásából származó jelentős bevétel felelősségteljes menedzselése céljából létrehozott Kazah Nemzeti Alap 2003-ban GDP arányosan 12,3 százalékos többletet ért el. Az Alapot 2000-ben hozták létre. Az előzőekben említett célokon kívül fontos szerepet tölthet be az olajár ingadozások esetében is, csökkentve ezzel az ország világgpiaci energiaár-változásoknak való kiszolgáltatottságát.

A kazah államadósság meglehetősen alacsony, a GDP 15 százalékát tette ki 2003-ban. Összetételét tekintve a GDP arányosan 2,9 százalék volt ebből a belföldi szereplők irányában fennálló államadósság, és 12,2 százalék a külföldi szereplőkkel szemben fennálló államadósság.

A kazah külkereskedelem szerkezetének legfontosabb jellemzője a kőolajexport magas, majdnem 50 százalékot elérő részaránya (2001-es adat). A kőolajon kívül a fémek és a kohászati termékek exportja ér még el magas részarányt (24,4 százalék) az exporton belül. Az importon belül a legnagyobb részarányt a gépek és gépi berendezések (28,7 százalék) és az ásványi termékek képviselik (14 százalék). 2000-ben Kazahsztán exportjának 30-30 százaléka irányult a fejlett, illetve az átalakuló országokba, 40 százaléka pedig a fejlődő országokba. Az import 30 százaléka érkezett a fejlett országokból, míg 60 százaléka az átalakuló országokból, és csak 10 százaléka a fejlődő országokból. A tervek szerint Kazahsztán 2005-ben csatlakozik a WTO-hoz.

A Kazahsztánba irányuló évi külföldi működő tőke beáramlás folyamatos emelkedő tendenciát mutat. Míg 1995-ben nettó 964 millió dollár FDI áramlott az országba, addig 2001-ben a nettó beáramlás elérte 2760 millió dollárt. A működő tőke legfontosabb célpontjai a kőolaj kitermelésével illetve szállításával kapcsolatos beruházások. 2001-re a külföldi működő tőke állomány elérte a 11361 millió dollárt. Ez egy lakosra számítva 766 dollárt jelent. 2001-ben a GDP arányos FDI állomány 52,7 százalékot ért el.

A kőolaj kitermelés után a kazah gazdaság második legdinamikusabban növekvő szektora a pénzügyi szektor, amire a magánkézben lévő kereskedelmi bankok dominanciája a jellemző. Bár a bankok száma csökkent az utóbbi években, a bankrendszer teljes eszközállománya viszont a GDP majdnem 38 százalékára nőtt. A magánszemélyek betéteinek 65 százaléka a három legnagyobb banknál van elhelyezve. A bankok körülbelül felénél van jelen külföldi tulajdon. Az utóbbi években számos törvény született, amelyek segítségével biztosítható a pénzügyi szektor megfelelő felügyelete, és kiépíthető az ehhez szükséges intézményrendszer. Ugyanakkor a törvényeknek nemcsak a megléte, hanem megfelelő alkalmazása is szükséges a megfelelő szabályozási környezet megteremtéséhez.

Kazahsztán megfelelő úton halad a működő piacgazdaság kiépítése felé. A gazdaságban elért eredmények ellenére azonban a demokrácia kiépítésében még vannak hiányosságok. Az ország élén Nursultan Narzarbaev elnök áll, aki 1977 óta jelen van a kazah politikában. Ő volt az 1990-ben függetlenné váló Kazahsztán ideiglenes elnöke, akit az első választások után 1991 végén elnökké választottak. 1995-ben referendum segítségével hivatali idejét 1999-is hosszabbította meg. Ekkor újra választották, és a következő alkalommal, 2006-ban is indulni készül. 2003-ban legidősebb lánya vezetésével új párt alakult, amely a család politikai hatalmának megtartására irányuló előkészületek lényeges mozzanatának tekinthető. A demokrácia szempontjából a 2004 szeptemberében tartott parlamenti választások (amelyek lefolyását számos nyugati megfigyelő kritikával illette a transzparencia hiánya miatt)

előrelépésnek tekinthetők, hiszen egy mérsékelt ellenzéki párt is bejutott a parlamentbe (igaz csak egy helyet sikerült szerezniük).

A kazah gazdaság számára adottak a lehetőségek, hogy a világ jelentős energiatermelőjévé és exportőrévé váljon. Ehhez azonban még számos reform végrehajtása szükséges. A kiszámítható jogi környezet megteremtése, illetve a törvények betartása, a korrupció elleni harc folytatása, és az állami tisztviselők pénzügyi érdekeltségeinek átláthatóvá tétele mind szükségesek ahhoz, hogy a befektetők számára vonzóbbá váljon az ország. Nagyon fontos feladat a gazdaság diverzifikációjának biztosítása, hiszen a kőolajból származó bevételekre való egyoldalú ráutaltság kiszolgáltatottá teszi az országot az externális sokkokkal szemben. A pénzügyi szféra további szélesedése, a pénzügyi tevékenységek mélyülése, a tőzsdei forgalom bővítése összhangban áll a diverzifikáció megvalósításának célkitűzésével. A gazdasági diverzifikáció, modernizáció azért is szükséges, hogy ne csak a lakosság azon kis hányadának az életszínvonala javuljon, aki a kőolaj kitermelésével és exportjával kapcsolatban álló szektorokban dolgozik, hanem a jelenleg a mezőgazdaságban foglalkoztatott népességnek is legyen lehetősége a felemelkedésre. Ehhez a termelékenyebb szektorok, például a feldolgozóipar, a kereskedelem és a vendéglátás, és a szállítás és a távközlés tudatos támogatása, fejlesztése szükséges.

A magyar-kazah külkereskedelem legfontosabb termékcsoportjai az energiahordozók és a feldolgozott termékek. Magyarország 2003-ban 27,6 millió dollár értékben importált energiahordozókat Kazahsztánból, és a Kazahsztánba irányuló magyar feldolgozott termék export nettó értéke 24 millió dollár volt. Magyarország exportál még gépeket és gépi berendezéseket, illetve élelmiszereket, italt és dohányt is Kazahsztánba.

A magyar-kazah gazdasági kapcsolatok fontos eleme a magyar szolgáltatásexport. Kazahsztánban 39 magyar vegyes vállalat van bejegyezve. Példa erre a Vegyépszer „Vegyépszer-Kazakhstan” nevű vegyes vállalata. Almatyban ezen kívül képvisellet tart még fenn a Richter Gedeon, az Egis, az Agrochemi, az MMG AM, és néhány magáncég. A magyar cégek a beruházásokon jellemző módon alvállalkozóként dolgoznak, de infrastruktúra-fejlesztési tendereken önállóan is indulnak. Kazahsztánban számos magyar szakember dolgozik az olaj- és a gáziparban. Ezen kívül érdeklődés van még kazah részről a magyar élelmiszeripari technológiák iránt, illetve együttműködés alakulhat ki a jövőben gyógyszerek és gyógyászati berendezések gyártásában, a vegyiparban, autóbuszok felújításában, összeszerelésében, szervizelésében, és infrastrukturális fejlesztésekben. Kazahsztánban már ma is található magyar éttermek, gépjárműszerviz, benzinkút, és egy magyar áruház. A magyar-kazah BARSZ Alapítvány aktív gazdaságfejlesztő tevékenységet folytat.

MAGYARORSZÁG OROSZORSZÁGGAL ÉS UKRAJNÁVAL FOLYTATOTT KÜLKERESKEDELME

A MAGYAR-OROSZ KÜLKERESKEDELEM JELLEMZŐI ÉS VÁRHATÓ TENDENCIÁI

A 2004. májusi európai uniós csatlakozásig a magyar-orosz kereskedelmi kapcsolatok alapidokumentumai a Kereskedelmi-Gazdasági és Műszaki-Tudományos Együttműködésről (1990. december 12.) és a Kereskedelmi-Gazdasági Együttműködési Kormányközi Bizottság létrehozásáról szóló (1992. december 22.) kormányegyezmények voltak. A csatlakozást követően a kapcsolatok alapja az EU és Oroszország közötti Partnerségi és Együttműködési Megállapodás (*Partnership and Cooperation Agreement, PCA*) lett.

A MAGYAR EXPORT VOLUMENE

Az 1998. évi valuta-, fiskális, adósság- és bankválság következtében a magyar export egy évtizeden belül másodszor szorult ki az orosz piacról. 2003-ban a magyar kivitel 1,5 százaléka került Oroszországba, ez mindössze 651 millió dollárnak felelt meg. 1999 óta Oroszország már csak a 13-15. legjelentősebb partnerünk. A 2000 és 2003 közötti periódusban az Oroszországba irányuló magyar export 55 százalékkal bővült. Ebből az időszakból toronymagasan kiemelkedik a 2003-as esztendő, amikor a megelőző évhez képest több mint 40 százalékos volt a növekedési ütem szemben Oroszország teljes behozatalának közel 25 százalékos bővülésével. Mindezek ellenére a 2003-as érték az 1997-es exportadat 70 százalékát sem érte el. Oroszország Magyarországról származó áruimportja a teljes orosz behozatal nagyjából 1 százalékát adta 2002-ben, ezzel hazánk a 24. helyen állt.

A Kopint-Datorg adatai szerint 2002-ben az Oroszországba irányuló közvetett export értéke 178,4 millió euró volt, vagyis a közvetítési ráta elérte a 37 százalékot. A legjelentősebb közvetítő az Egyesült Államok, részesedése 36 százalékot tett ki. További fontos résztvevők: Svájc (9,6%), a Seychelle Köztársaság (7,7%), Ciprus (6,8%), Ausztria (5,3%), Nagy-Britannia (5,1%), Olaszország (4,1%), Németország (4,0%), a Holland Antillák (3,8%) és Hollandia (3,1%).³

2002-ben 875 Magyarországon bejegyzett vállalat exportált legalább egy alkalommal az orosz piacra. A társaságok többsége (43,5%) 50 fő alatti kisvállalat, a középméretűek (50-249 fő) részesedése 21,8, míg a nagyvállalatoké (250 fő és a feletti létszám) 18,3 százalék volt. Az export értéke alapján viszont fordított sorrend alakult ki: a kivitel 60,8 százalékát a nagyvállalatok adták, a középvállalatok 22,3, míg a kisvállalatok 12 százalékos hányadot értek el. A legnagyobb számban a kizárólag hazai tulajdonú társaságok exportáltak (50,3%). A kivitel értéke alapján a megoszlás a következőképpen alakult: a százszázalékos hazai tulajdonú vállalatok 26,5, a hazai többségi 7,6, a külföldi többségi 31,2, a kizárólag külföldi tulajdonú vállalatok pedig 30,3 százalékban részesedtek.⁴

A MAGYAR IMPORT VOLUMENE

Az Oroszországból származó import 2003-ban csaknem 3 milliárd dollár volt, ez a rendszerváltás óta regisztrált legmagasabb érték. Oroszország átlagosan a 4-5. legfontosabb importforrásunk, 2003-ban az összes behozatal 6,2 százaléka innen származott. Oroszország Magyarországra irányuló áruexportja a teljes orosz kivitel 2 százalékát képviselte 2002-ben.

³ Kopint-Datorg (2004) 5. o.

⁴ Kopint-Datorg (2004) 37-40. o.

2002-ben az Oroszországból származó közvetett import értéke meghaladta az 1,2 milliárd eurót, tehát több mint 50 százalékos arányban importáltunk közvetítők közbeiktatásával. A legnagyobb közvetítő ország Svájc (63,7%), ezt követte Ciprus (16,4%), Nagy-Britannia (9,1%) és Ausztria (4,0%).⁵ Az ügyletek egy részében adóelkerülési és/vagy jövedelemátcsoportosítási szándékokat feltételezünk.

7. táblázat - Magyarország külkereskedelme, 2000-2003 (millió USD)

	KIVITEL				BEHOZATAL				EGYENLEG			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Összesen	28091,9	30497,8	34336,6	42479,7	32079,5	33681,9	37611,8	47526,4	-3987,5	-3184,1	-3275,2	-5046,8
EU összesen	21116,6	22651,2	25782,4	31245,9	18760,2	19464,4	21160,9	26166,3	2356,4	3186,7	4621,5	5079,6
EU részaránya (%):	75,2	74,3	75,1	73,6	58,5	57,8	56,3	55,1				
CEFTA összesen	2288,9	2752,5	3084,7	4272,7	2418,4	2667,5	3186,3	4341,0	-129,6	85,0	-101,7	-68,3
CEFTA (%)	8,1	9,0	9,0	10,1	7,5	7,9	8,5	9,1				
FÁK-országok	710,1	776,3	822,2	1213,8	2933,9	2833,2	2940,8	3788,1	-2223,8	-2056,9	-2118,5	-2574,4
FÁK (%)	2,5	2,5	2,4	2,9	9,1	8,4	7,8	8,0				
Oroszország	455,4	472,3	454,8	650,8	2588,6	2369,3	2284,0	2958,0	-2133,2	-1897,0	-1829,2	-2307,2
Oroszország (%)	1,6	1,5	1,3	1,5	8,1	7,0	6,1	6,2				

Megjegyzés: Románia 1997 júliusától, Bulgária pedig az 1999. évtől tagja a CEFTA-nak, a szervezetre vonatkozóan az ezt megelőző időszakokra visszatekintő adatokban figyelembe vesszük e két ország forgalmát is.
Forrás: GKM

2002-ben 842 magyarországi bejegyzésű társaság vett részt az orosz importban. A foglalkoztatottak száma alapján ezek több mint fele kisvállalat, további 14,7 százaléka közép-, míg 13,2 százaléka nagyvállalat volt. A legnagyobb forgalmat a nagyvállalatok bonyolították le (57,3%), de kiemelkedően magas a kisvállalkozások súlya (37,6%). Az üzletek túlnyomó részét viszonylag kisszámú hazai, illetve külföldi többségi tulajdonban lévő társaság realizálta: az importforgalom csaknem 84 százaléka 135 vállalathoz kötődött. Annak ellenére, hogy 2002-ben összesen 395 kizárólag hazai tulajdonban lévő társaság folytatott importtevékenységet, az összforgalom mindössze 7,3 százaléka kapcsolódott hozzájuk.⁶

8. táblázat - Magyarország külkereskedelmi forgalmának változása, 2000-2003

	KIVITEL				BEHOZATAL				EGYENLEG			
	% (előző év = 100,0)				% (előző év = 100,0)				millió USD (+/-)			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Összesen	112,3	108,6	112,6	123,7	114,5	105,0	111,7	126,4	-991,8	880,3	5,0	-91,1
EU összesen	110,7	107,3	113,8	121,2	103,9	103,8	108,7	123,7	1,8	30,3	1,0	458,1
CEFTA összesen	116,7	120,3	112,1	138,5	119,4	110,3	119,4	136,2	-65,5	214,6	-186,7	33,3
FÁK összesen	119,2	109,3	105,9	147,6	153,3	96,6	103,8	128,3	-905,1	166,9	-61,6	-455,8
Oroszország	127,8	96,4	96,3	143,1	158,7	91,5	96,4	129,5	-858,4	236,2	67,9	-478,1

Megjegyzés: Románia 1997. júliusától, Bulgária pedig az 1999. évtől tagja a CEFTA-nak, a szervezetre vonatkozóan az ezt megelőző időszakokra visszatekintő adatokban figyelembe vesszük e két ország forgalmát is.
Forrás: GKM

⁵ Kopint-Datorg (2004) 5. o.

⁶ Kopint-Datorg (2004) 37-40. o.

A FORGALOM ALAKULÁSA

A kiviteli és behozatali adatok erőteljes aszimmetriát mutatnak: a külkereskedelmi passzívum értéke 2003-ban több mint 2,3 milliárd dolláros rekordot ért el. Ez azt jelenti, hogy a teljes magyar hiány 46 százaléka az orosz relációban keletkezett, jóllehet a 2000-2002 közötti évek 53, 60 és 56 százalékhöz képest alacsonyabb a hozzájárulás.

AZ EXPORT ÁRUSZERKEZETE

Az Oroszországba irányuló magyar áruexportban a legnagyobb részesedéssel a feldolgozott termékek⁷ szerepelnek, 2003-ban a kivitel 48 százalékát képviselték. Ezt követték az „élelmiszerek, italok, dohány”⁸ 27,7 százalékkal. A „gépek és szállítóeszközök”⁹ exportrészesedése 1997 óta először emelkedett 20 százalék fölé: a kivitel a 2002. évi 39 százalékos visszaesést követően 2003-ban 171,3 százalékkal gyarapodott.

A feldolgozott termékek az egyedüli árufőcsoport, amelyben a 2003-as kivitel értéke meghaladta az 1997. évit. Az „élelmiszerek, italok, dohány” esetében ez a mutató 51, a „gépek és szállítóeszközök”-nél pedig 58 százalékos volt.

Az Oroszországba irányuló export árustruktúrája nagymértékben eltér a teljes magyar export szerkezetétől. A teljes magyar kivitelben ugyanis a „gépek és szállítóeszközök” dominálnak. Ez az árufőcsoport 2003-ban 61,2 százalékkal bírt, az „élelmiszerek, italok, dohány” pedig mindössze 6,5, míg a feldolgozott termékek 28,6 százalékot adtak. A teljes magyar „gép és szállítóeszköz”-export 1997 és 2003 között 205,6 százalékkal bővült.

9. táblázat - Magyarország Oroszországba irányuló kivitelének áruszerkezete

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
I. Élelmiszer, ital, dohány (0+1)	355,2	250,8	118,8	150,2	151,9	158,9	181
II. Nyersanyagok (2+4)	81,8	66,5	29,7	21,9	8,1	8,8	22,1
III. Energiahordozók (3)	3,0	6,6	5,0	1,5	2,2	0,2	0
IV. Feldolgozott termékek (5+6+8+9)	290,9	211,3	143,5	198,0	226,6	236,0	311,9
V. Gépek, gépi berendezések (7)	237,4	125,5	59,1	83,8	83,5	50,9	138,1
Oroszország összesen	968,3	660,7	356,2	455,4	472,3	454,8	653,2

Forrás: GKM

ÉLELMISZERIPARI TERMÉKEK¹⁰

Az orosz gazdasági válság a „gépek és szállítóeszközök” árufőcsoportba tartozó termékek után leginkább az agrárexportot sújtotta. 1997-ben még a teljes magyar élelmiszerkivitel mintegy 15 százalékát szállítottuk Oroszországba, 2003-ban az orosz rész már csak 6,5

⁷ Ez a SITC-nomenklátúra szerinti IV. árufőcsoport. A következő áruféjeket tartoznak ide: „vegyi áru és hasonló termék (5)”, „feldolgozott termék (6)”, „különböző feldolgozott termék (8)” és „másuttal nem tüntetett termék és ügylet (9)”.

⁸ I. árufőcsoport. Ide soroljuk az „élelmiszer és élő állat (0)” valamint az „ital és dohány (1)” c. áruféjeket.

⁹ V. árufőcsoport. A kapcsolódó árucsoport neve: „gépek és szállítóeszközök (7)”.

¹⁰ Az élelmiszerek és agrártermékek fogalmak alatt az I. árufőcsoport áruféjeket értjük. Ugyan a II. főcsoportban is található agrárcikkek, ám ezek Oroszországba irányuló kivitele jelenleg marginális helyet foglal el.

százalék volt. A kiszorulás azért is érzékenyen érintette a magyar felet, mert az orosz keresleti viszonyokhoz igazított termékeket csak részlegesen lehetett átirányítható más piacokra.

Az orosz piacon értékesített magyar agrárexport teljesítménye és a piaci kondíciók alakulása alapján az 1998 óta eltelt időszak alapvetően három részre bontható. 1998-1999-ben a magyar agrárexport visszaesése mögött főként az oroszországi fizetéseképtelenség húzódott (*rövid távú hatások*). Ennek következtében 1998-ban 29,4, míg 1999-ben további 52,6 százalékkal csökkent kivitelünk. A második szakasz a 2000 és 2002 közötti periódus (*középtávú hatások*). Az agrárexport 2000-ben nagyon alacsony bázisról indulva 26,4 százalékkal emelkedett, ám 2001-ben és 2002-ben már csak 1,1 és 4,6 százalékos értéknövekedést sikerült elérni. A gyenge teljesítmény okai közül ki kell emelni az EU és az Egyesült Államok élelmiszersegélyezési akcióit, amelyben Magyarország nem tudott részt venni. A donorok segélyező tevékenységéhez piacépítés is társult, erősödtek a nyugati tőkeerős országok és Oroszország közötti élelmiszerkereskedelmi kapcsolatok. 2001-ben az USA 917 millió dollár értékben exportált agrártermékeket Oroszországba, ez már meghaladta az 1997-es dollárérték 76 százalékát. A harmadik periódus az ezt követő időszak, amelyben még mindig érződnek a válság hazánkat érintő *hosszú távú* hatásai.¹¹ Az 1998-as válság óta a külföldi társaságok oroszországi piaci pozíciója jelentősen átrendeződött. Ugyan 2003-ban 13,9 százalékkal nőtt kivitelünk, a remélt „újraindítás” nem valósult meg. Mindezek ellenére Oroszország továbbra is a magyar agrárexport legjelentősebb EU-n kívüli célországa.

2002-ben az Oroszországba irányuló magyar kivitel 21,2 százalékát a „zöldségek és gyümölcsök” adták, ez a teljes magyar zöldség- és gyümölcskivitel 18,8 százaléka. Ezen kívül egyedül a „gabona és gabonakészítmények” emelhetők ki: a teljes magyar gabona- és gabonakészítmény-export 6,6 százaléka került az orosz piacra.

Mélyebb bontásban több olyan terméket is találunk, ahol az orosz piac meghatározó jelentőségű. Az orosz relációban továbbra is a zöldségkonzervek a legfontosabb cikkek. Az ecet nélkül tartósított zöldségek 51,8 százaléka kerül Oroszországba. Ez az Oroszországba irányuló kivitel 17,7 százaléka. A kategóriába tartozó borsó 71,3, míg a csemegekukorica 49 százalékát értékesítettük Oroszországban 2002-ben.

A jelenlegi agrárkivitel rendkívül koncentrált: 2002-ben a kukorica, az ecet nélkül tartósított borsó és csemegekukorica, valamint az ecettel tartósított uborka adta az orosz kivitel 65 százalékát.

A fenti áruk továbbra is domináns pozíciót foglalnak el Oroszországban. A Gosztamkom adatai szerint 2002-ben az Oroszország által importált kukorica 58,7 százaléka Magyarországról származott. Az ecettel tartósított illetve elkészített zöldségek és gyümölcsök esetében ez 39,4 százalékot ért el, ezen belül az uborka 43,2 százalékát Magyarországról vásárolta az orosz fél. Az ecet nélküli termékek közül a borsó 75,7, míg a csemegekukorica 74,9 százalékát hazánk szállította.

Oroszországban dinamikusan fejlődik az élelmiszeripar, a Goszkomsztat adatai szerint 1999-ben 62,6, 2000-ben 18,6, 2001-ben 15, 2002-ben 5,8, 2003-ban pedig 14,8 százalékkal növekedett az *output*. Az oroszországi mezőgazdasági termelés viszont a 2000 és 2001. évi 7,5 és 7,7 százalékos dinamikához képest 2000-ben és 2003-ban már csak 1,7 és 1,5 százalékkal nőtt. Így a mezőgazdasági alapanyagok esetében addicionális exportkapacitásokra számíthatunk. Ezen kívül jelenleg a zöldség és gyümölcsfélék esetén várható bővülés.

A magyar agrárkivitel növelése előtt álló egyik legnagyobb akadály az alacsony exportárualap, bár a minőség sincs mindig összhangban az orosz igényekkel. Így a nagy

¹¹ König (2003) 39-40. o.

tételben történő orosz regionális illetve önkormányzati megrendeléseknek csak kevesen tudnak megfelelni Magyarországon. A nagyrészt alultőkésített kisvállalkozások sora csak összefogottan, hálózatba szerveződve lenne képes az orosz piac ez irányú igényeit kielégíteni.

Az európai uniós csatlakozás nem hozott érezhető változást az Oroszországba irányuló export támogatása tekintetében. A konzervfélék esetében ugyanis nincs export-visszatérítés, s a közeljövőben sem várható. Sőt, az első 10 volumenhordozó exporttermék közül egyik sem részesül exportszubszenciában. Az EU egy zöldségféle, a friss és előhűtött paradicsom kivételét támogatja. Ezen kívül még három gyümölcsfélére van visszatérítés, ezek közül egyedül az almának van szerepe az orosz relációban.¹² A búza és a kukorica esetében továbbra sincs támogatási keret.

A közvetlen EU-támogatások és a strukturális alapok által finanszírozott programokból, támogatási rendszerekből nyújtható forrásokhoz való hozzáférés javíthatja a magyarországi vállalatok helyzetét. Az orosz piac különösen fontos azoknak a kis- és középvállalkozásoknak, amelyeknek nem sikerült az uniós piacon teret nyerniük, illetve a jelenlegi pozíciók növelésére már nincs további lehetőségük.

GYÓGYSZEREK ÉS GYÓGYSZERÉSZETI TERMÉKEK¹³

Az Oroszországban értékesített feldolgozott termékek meghatározó hányadát a gyógyszer és gyógyszerészeti cikkek alkotják. 2003-ban az Oroszországba irányuló összkivitel 20 százalékát a gyógyszerek és gyógyszerészeti termékek adták, ezzel a teljes magyar gyógyszerexport 19 százaléka került az orosz piacra.¹⁴

2002-ben az Oroszország által importált „kiszertelt gyógyszerek” 7,31 százaléka Magyarországról származott (99411,1 ezer USD). A „catgut, vércsoportreagensok, kontrasztanyagok és egyéb gyógyászati készítmények” esetén ez a részarány megközelítette a 15 százalékot (9241,6 ezer USD).

A magyarországi gyógyszeripari társaságok közül a Richter Gedeon Rt, az EGIS Rt. és a Chinoir Rt. exportál jelentős mértékben az orosz piacra. A legnagyobb volumenben a Richter szállít, az AIPM-RMBC szerint 2003-ban 84031 ezer dollár értékben exportált gyógyszerkésztermékeket Oroszországba. Ezzel a második legnagyobb gyógyszergyártó társaság az orosz importpiacon, részesedése 3,97 százalékos. A 2003-ban 39687 ezer dollár értékű exportot produkáló EGIS 1,88 százalékos részesedést tudhat magáénak, ez a 15. helyre elegendő. A Chinoirról nincsenek adataink, ugyanis már évek óta a tulajdonos francia Sanofi-Synthelabo-n keresztül értékesíti termékeit Oroszországban. Pedig a Chinoir terméke, az Oroszországban vezető No-Spa a kiskereskedelmi piacon 1,0 százalékos részesedéssel rendelkezik (2003: 25,8 M USD). A Richter által előállított Cavinton a 4. legnépszerűbb készítmény, piaci részesedése 0,8 százalékos (2003: 22,8 M USD).¹⁵

A magyarországi gyógyszergyárak sikere több tényezőnek köszönhető. *Először*, a magyarországi gyártók és exportőrök az 1998-as válság idején is elkötelezettek maradtak az orosz piac iránt. Az EGIS például többször is hangsúlyozta, hogy az augusztusi krízis után bővítette orvoslátogató-hálózatát. A kitarás nyilvánvalónak tűnik, hiszen 1997-ben a magyar

¹² Juhász – Orbánné (2004b) 66-67. o.

¹³ A SITC-nómenklatúra szerinti 54. számú áruféjezet.

¹⁴ A gyógyszereken kívül 2003-ban relatíve nagy tételben exportáltunk még más vegyi árut és hasonló terméket (5. számú árucsoport). Így például kozmetikumokat, háztartási vegyszereket, polimereket, műanyag termékeket.

¹⁵ *Forrás: AIPM-RMBC market bulletin.* (2004) Moszkva. Febr.

<http://www.remedium.ru/business/pharm/bulletin/04/02/04022.asp>

<http://www.remedium.ru/business/pharm/bulletin/04/02/04023.asp>

gyógyszerexport 42 százaléka Oroszországba került. Ugyanakkor tény, hogy a válságot követően több külföldi szállító is felszámolta piaci hálózatát vagy megszüntette regionális képviselőjét a föderációban. A *másik faktor* a folyamatos helyszíni jelenlét biztosítása. Ebből a szempontból a Richter jár a legelőrébb. Nemcsak kiterjedt képviselői hálózatot működtet, hanem kereskedelmi és termelő érdekeltsége is van Oroszországban. A magyar félnek egyébként a régi helyismeretnek és kapcsolati tőkének köszönhetően általában jóval kevesebbet kell promócióra áldozni, mint a nyugati társaságoknak. *Végül*, a magyar gyógyszerkészítmények a piac közepes árfekvésű szegmensében helyezkednek el, minőségi oldalról viszont nem maradnak el a nyugati áruktól.¹⁶ Az AIPM-RMBC felmérése szerint ugyanis az orosz vevő számára a gyógyszer hatékonysága után az ár a döntő szempont. A növekvő rendelkezésre álló jövedelmek ellenére az egy főre eső átlagos gyógyszerfogyasztás még mindig meglehetősen alacsony Oroszországban. A háztartások növekvő kereslete mellett az oroszországi kórházi gyógyszerforgalom emelkedésére is számíthatunk a jövőben. Ez utóbbi dollárbázison számolva 18,7 százalékkal bővült 2003-ban.¹⁷

A magyar gyógyszergyártó vállalatoknak is súlyos károkat okoz az oroszországi gyógyszerhamisítás. A hamisítványok elleni harcban eddig a Chinoin könyvelhetett el sikereket. A „Brincalov A” részvénytársaság ugyanis a No-Spa-hoz szinte megegyező csomagolásban Nos-Bra néven forgalmazta készítményét. Az éveken át húzódo védjegybitorlási eljárást követően 2002 augusztusában elmarasztalták az orosz gyártót, amely azután átsomagolta a gyógyszert. A Richter esetében a hamisítás a Cavintont érintette, amelyet a fenti cég Bravinton néven forgalmaz.¹⁸ Az Egis készítménye esetében már az is előfordult, hogy az orosz vállalatnak a hamisításhoz szükséges csomagolóanyagot is sikerült a magyar cég szállítójától beszereznie.¹⁹

GÉPIPARI EXPORT²⁰

A 2003. évi gépipari export nagyarányú emelkedését mindenképp a rádiótelefonok, orvosi röntgenberendezések, valamint izzólámpák és elektroncsövek hirtelen megugró kivitele eredményezte.²¹

Az exportőrök közül a Medicor Holding Rt. külön kiemeljük. A társaság a közelmúltban rendelőintézetek, kórházak, diagnosztikai központok teljes felszerelését, illetve régiók teljes röntgenrekonstrukciós programját hajtotta végre Oroszország legkülönbözőbb pontjain (Moszkva, Arhangelszk, Baskíria, Szibéria, Távol-kelet).²²

A magyar gépipari kivitel 1998 utáni drasztikus visszaesése főként az autóbuszexport („közúti járművek”) visszaszorulásának, majd megszűnésének a következménye. Az Ikarusbus Rt. székesfehérvári gyártótelepének teljes leépítése, az oroszországi autóbuszgyártás felfutása, valamint a konkurens külföldi gyártók erős jelenléte azt mutatja, hogy ezen a területen a jövőben sem számíthatunk piacszerzésre. Az orosz buszgyártók azonban továbbra is

¹⁶ Vida László (2002) Magyar gyógyszergyártók az orosz piacon. Megérte maradni. – *HVG*. Nov. 2.

¹⁷ Forrás: *AIPM-RMBC market bulletin*. (2004) Moszkva. Márc.

<http://www.remedium.ru/business/pharm/bulletin/04/03/04035.asp>

¹⁸ Farkas József György (2002) Hamisítják a magyar gyógyszert. – *Népszabadság*. Dec. 13.

¹⁹ A Richternek is a Brincalov okoz fejtörést. (2002) – *Napi Gazdaság*. Aug. 26.

<http://www.napi.hu/default.asp?cCenter=article.asp&nID=131760>

²⁰ Ide tartoznak a „gépek és szállítóeszközök (V.)”, valamint a „feldolgozott termékek (IV.)” közül bizonyos áruféjezetek. Ez utóbbinál elsősorban a 8. árucsoportra, a „különböző feldolgozott termékek”-re gondolunk, de a 6. számú „feldolgozott termékek” árucsoport „fémtermékek” nevű 69-es számú áruféjezetét is ide soroljuk

²¹ *Tájékoztató Oroszország gazdasági helyzetének és külkereskedelmi kapcsolatainak alakulásáról*. (2004) Az Oroszországi Föderáció Magyarországi Kereskedelmi Képviselője, Budapest. 7. sz. 24. o.

²² A Medicor Rt. hivatalos honlapja. <http://www.medicor.hu/hun/frameset.html?1>

potenciális vevői a magyarországi gépgyárak által előállított első beépítésű fődaraboknak és alkatrészeknek, valamint pótalkatrészeknek. Az első beépítésű termékek ráadásul megalapozzák a jövőbeli pótalkatrész-rendeléseket is. A magyarországi szállítók közül hagyományosan kiemelkedő a Rába, de jelen van például a Knorr-Bremse is.

A Knorr-Bremse Fékrendszerek Kft. egyaránt szállít pótalkatrészeket és első beépítésű fékrendszereket az oroszországi autóbuszgyáraknak, jóllehet jelenleg a pótalkatrész-megrendelések elmaradnak a korábbi szinttől.²³

A Rába Motor Kft. fél évtizede exportál Oroszországba első beépítésű motort. Az ukrán, török, román és kínai Rába-motor-utánzatok megjelenése viszont érezhető visszaesést eredményezett a Rába (pót)alkatrész-exportjában. 2003-ban a magyar termékek – kizorítva a gyenge minőségű árukat – visszaszerezték pozíciójukat, s a Rába már több motort exportált Oroszországba, mint az utángyártott áruk megjelenése előtt.²⁴

Jelenleg Oroszországban 230 ezer Ikarus autóbusz van használatban, ebből 5 ezer Moszkvában fut. Ez azt jelenti, hogy a magyarországi társaságok további pótalkatrész-szállításban reménykedhetnek.

A Rába Holding számára a 2004-es év további távlatokat nyitott.

A Rába Motorgyár Kft. 2004 februárjában tehergépjárművek összeszerelésére kötött megállapodást az orosz Kamaz vállalattal. A társaságnak 2004-ben mintegy 140, magyar-orosz kooperációban készülő Kamaz teherautóra van megrendelése. E szerint az orosz fél szállítja a tehergépkocsi alvázat és fülkékét, a magyar oldal pedig a saját gyártású Euro-3-as motort és a német gyártmányú sebességváltót szereli be; a végszerelés Győrött történik.²⁵

2004 márciusában a RuszPromAvto Holding és a Rába Rt. Moszkvában stratégiai együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá. A megállapodás szerint 2004 végéig kidolgozzák az autóbusz-, tehergépkocsi- és munkagép-futóművek közös gyártásáról és értékesítéséről szóló kooperáció részleteit.²⁶

2004 májusában a Rába Futómű Kft. 1,09 millió euró értékben szállítási szerződést írt alá az orosz LiAZ-zal, amely szerint a Rába 63 új generációs, városi alacsonypadlós autóbuszhoz szállít saját fejlesztésű futóműveket, felfüggesztéseket és kormányzó-rendszereket.²⁷

A járműipar ugyancsak fontos szereplője a Ganz Transelektro Közlekedési Rt. A társaság többek között egy nagy volumenű villamosfelújítási projektben érdekelt Moszkvában. A Transelektro csoport másik tagja, a Transelektro Energetikai és Környezetvédelmi Rt. 2002-ben Moszkvába gázturbinákhoz csatolt hőhasznosító kazánt, Norilszkba pedig speciális hőhasznosító kazánt és torokgáz-hűtőt szállított nagy értékben.²⁸

A gépipari export növekedésére az elkövetkező években is számítunk. Ez alapvetően három tényezőnek tudható be.

A bővülés egyik komponense a növekvő lakossági kereslet. A javuló életnívó, az emelkedő rendelkezésre álló jövedelmek hatására a fogyasztói kereslet kezd elmozdulni a relatíve

²³ B. Horváth Júlia (2004) Rába-motor-utánzatok, fél áron. – *Világ gazdaság*. Júl. 13. 4. o.

²⁴ B. Horváth Júlia (2004) Rába-motor-utánzatok, fél áron. – *Világ gazdaság*. Júl. 13. 4. o.

²⁵ Orosz Kamazok a győri Rábától. (2004) – *Népszabadság*. Febr. 24.

<http://www.nepszabadsag.hu/Default.asp?DocCollID=160553&DocID=137719#137719>

²⁶ A Rába az orosz autóbusz-óriással kooperálna. (2004) – *Index*. Márc. 19.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2004.03.19&170650>

²⁷ Rába futómű Daewookba. (2004) – *Index*. Máj. 20.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2004.05.20&178916>

²⁸ http://www.transelektro.hu/LETOLTES/referencelist/reference_list_2002_edition.pdf

olcsóbb termékekről (élelmiszeripari produktumok) a drágább és jobb minőségű áruk (tartós fogyasztási cikkek) felé. Jelentősen nőtt a luxuscikkek iránti igény is. Ezen a területen a hazai gyártók kevésbé versenyképesek, így további importnövekedés várható.

A másik tényező a modernizációs célú technológiatranszfer iránti vállalati igény. A termelőberendezések átlagéletkora ugyanis napjainkban húsz év. Míg 1970-ben a húsz évnél idősebb berendezések részesedése mindössze 8,3 százalék volt, addig 2001-ben már 41,6.²⁹ A beruházási javak iránti növekvő vállalati kereslet főként a magas energiahordozó- és nyersanyagárak következtében realizált hatalmas exportbevételeknek köszönhető, illetve a gazdaság valamint a vállalatok szerkezeti átalakításával függ össze. A legjelentősebb ipari régiók (pl. Szamara és Szverdlovszk megye) felől számottevő gép- és berendezésimport-igény merül fel. Az olaj- és gázkitermelő területek (pl. Tyumeny megye) a termelés növelése és korszerűsítése érdekében szintén jelentékeny technológiaiimportra szorulnak. Ez utóbbi esetben például a gázipari berendezéseket gyártó, nagykanizsai DKG-East Rt. lehetőségeire gondolunk.

Végül a további exportexpánzió jelentős mértékben függ a Magyarországon működő transznacionális társaságoktól. Előfordul ugyanis, hogy az anyavállalat jelen van az orosz piacon, a magyarországi leány cég viszont csak elvétele exportál Oroszországba. Pedig Magyarországon is gyártanak olyan komplett berendezéseket, amelyekre az orosz piacon van kereslet. Máskor viszont a Magyarországon gyártott termék az anyavállalat közvetítésével kerül Oroszországba. Ez többek között exportfinanszírozási, hitelezési, illetve kockázatkezelési okokkal magyarázható. A transznacionális társaságok motiválása azért is fontos, mert a sok esetben beszállítói tevékenységet ellátó magyarországi kis- és középvállalati szektor csak korlátozottan képes pótolni ezt a potenciált, nagy tételű regionális megrendelések esetén pedig egyáltalán nem.

OROSZORSZÁG WTO-CSATLAKOZÁSÁNAK HATÁSA A MAGYAR KIVITELRE

2004. április közepén lezárultak az Oroszország WTO-csatlakozási folyamata keretében folytatott magyar-orosz bilaterális kereskedelmi tárgyalások. A tárgyalásokon az Oroszországba irányuló magyar áruexport fő termékei esetében átlagosan csaknem 50 százalékos vámcsökkentést sikerült elérni. Így például az alma esetében a vámteher 35 százalékról 10-re, a boré 20-ról 15-re, a műanyag padlóé 20-ról, 6,5-re, a parkettáé pedig 20-ról 12 százalékra csökkent. A sebességváltó és a tengelykapcsoló esetében nem történt változás, a jelenlegi 5 százalékos vámkulcs érvényes. Egy másik megállapodás értelmében az orosz vámtarifában egyes magyar borvidékek (így Tokaj-Hegyalja, Kunság, Eger, Balaton melléke és Szekszárd), valamint termékek (a tokaji aszú és szamorodni, a pálinka, a kalocsai és a szegedi paprika) külön altételként szerepelnek majd, amely a fenti borvidékekről exportált magyar borokra, illetve a felsorolt árukra a jövőben „testre szabott” kedvezményes elbánást biztosít.

A szolgáltatásexportot érintő változások szintén többértékűek. Egyfelől javulnak az orosz piacon való megjelenési feltételek az építési, várostervezési és tájkertészeti szolgáltatások területén. A magyar vállalkozók alapvetően három obligációtól mentesülnek. Ezek a következők: (1) a szolgáltatást orosz építésszel közösen kell elvégezni, (2) a tevékenységi engedély megszerzésének feltétele, hogy a jogi személyiséggel rendelkező szolgáltatók egyik vezetője építészmérnök legyen, illetve, hogy (3) a tervező munkát építészeti engedéllyel rendelkező alkalmazott felügyelje. Az egyezmény szerint a számítógépes és kapcsolódó szolgáltatásoknál

²⁹ *Rosszijszkij Sztatyiszticzeszkij Jezsegodnyik 2002.* (2002) Sztatyiszticzeszkij szbornyik, Goszkomsztat Rosszii, Moszkva. 356. o.

az Oroszországban letelepedni kívánó magyar vállalatok nemzeti elbánásban részesülnek. Végül javulnak a mérnöki, műszaki ellenőrzési és elemzési, kiadói, egyéb üzleti, elosztási, építés-szerelési, környezetvédelmi és egyes szállítási szolgáltatások nyújtásának kondíciói is.

A jegyzőkönyvben rögzített orosz engedmények Oroszország WTO-taggá válásával lépnek hatályba.³⁰

AZ IMPORT ÁRUSZERKEZETE

Az Oroszországból származó behozatal meglehetősen koncentrált. 2003-ban az import 84 százalékát az energiahordozók³¹ tették ki, vagyis a teljes magyar behozatal csaknem 70 százaléka Oroszországból érkezik. A feldolgozott termékek részesedése az orosz importból 9,5 százalékos. Ide tartozik a nyersvas, a vas- és acélcső, az ötvözetlen nyersalumínium, a papír és újságpapír, a nitrogén-, kálium-, foszfor- és összetett műtrágya, valamint különböző szerves és szervetlen vegyi termékek. A gépek és szállítóeszközök importja (3,6%) évről évre ingadozik, értékét az atomreaktori fűtőelemek³², valamint az adósságtörlesztési célú szállítóeszközök, 2003-ban vasúti motorkocsik, importja határozta meg. A nyersanyagok kevesebb mint 3 százalékos részesedéssel bírnak. Legjelentősebb cikkek a fa, a cellulóz, és a fémtartalmú érc (dúsított vasérc).

10. táblázat - Magyarország Oroszországból érkező behozatalának áruszerkezete

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
I. Élelmiszer, ital, dohány (0+1)	4,5	3,6	2,9	4,0	5,5	2,4	1,7
II. Nyersanyagok (2+4)	103,0	118,8	98,0	107,3	78,0	78,3	87,4
III. Energiahordozók (3)	1348,2	1141,3	1144,2	1960,9	1980,1	2248,2	2287,3
IV. Feldolgozott termékek (5+6+8+9)	399,7	335,2	314,5	385,3	257,5	232,6	280,5
V. Gépek, gépi berendezések (7)	107,8	67,1	71,6	131,0	48,6	83,4	105
Oroszország összesen	1963,2	1666,0	1631,1	2588,6	2369,3	2295,0	2284,0

Forrás: GKM

ENERGIAHORDOZÓK

2003-ban az Oroszországból származó import 46 százalékát a „földgáz gáz halmazállapotban” adta, míg a „nyers kőolaj és bitumenes ásványokból előállított nyersolaj” részesedése 34

³⁰ Lezárultak a magyar-orosz kétoldalú kereskedelmi tárgyalások. (2004) Ápr. 16.

http://www.kulugyminiszterium.hu/Kulugyminiszterium/HU/Miniszterium/Szervezeti_egysegek/Szovivoi_iroda/Nyilatkozatok/040416_Magyar-orosz.htm

³¹ A SITC szerinti III. főcsoport.

³² 2004 májusában, a PCA kiterjesztéséről szóló protokollal egy időben Oroszország és az Európai Unió közös nyilatkozatot írt alá, amely értelmében az újonnan csatlakozó kelet-közép-európai országok és Oroszország között fennálló fűtőelem-szállítási megállapodások a csatlakozást követően is hatályban maradnak. Ennek ellenére az Európai Bizottság kérheti a fennálló nukleáris együttműködési megállapodások módosítását; az Euratom pedig tárgyalásokat kezd Oroszországgal a nukleáris anyagok kereskedelmére vonatkozó megállapodásról.

százalék volt. Ez azt jelenti, hogy e két termék képviseli az energiahordozó-import 95,6 és a teljes orosz behozatal 80 százalékát. 2002-ben az import földgáz 83,0, míg a kőolaj 99,9 százaléka Oroszországból érkezett.

A Gosztamkom adatai szerint 2002-ben dollárbázison számolva Magyarország 2,96 százalékkal részesedett a teljes orosz kőolajexportból. Ezzel hazánk a 11. legfontosabb partnere volt Oroszországnak. A visegrádi országok közül Lengyelország a legnagyobb vásárló (9,30%), egyben Oroszország 4. legjelentősebb célországa. Ezt követi Csehország (8. hely, 3,22%), majd hazánk után jön Szlovákia (15., 2,10%). A fenti négy állam együttes részesedése 17,6 százalékos.

A földgáz tekintetében Magyarország még fontosabb piac Oroszország számára. 2002-ben a visegrádi országok közül a legnagyobb volumenben hazánk vásárolt Oroszországból földgázt. Ezzel Magyarország a 6. legjelentősebb vevő volt (5,44%), ezután következett Szlovákia (4,59%), Csehország (4,32%), majd két hellyel lemaradva Lengyelország (4,32%).

Látható, hogy Magyarország (és a többi visegrádi ország) Oroszország számára is jelentős partner. Ha figyelembe vesszük a világpiaci olajármozgás és az oroszországi reál GDP, a költségvetési bevételek, illetve a fűtőanyagsektorban eszközölt állótőke-beruházások alakulása közötti elaszticitást, valamint azt, hogy 2003-ban a nyersolaj, az olajtermékek és a földgáz Oroszország teljes áruexportjának több mint felét adta, akkor be kell látni, hogy az orosz fél számára szintén elengedhetetlen a szállítások zökkenőmentes biztosítása. Ennek megfelelően Oroszország mindvégig megbízható partnernek bizonyult, a legnagyobb krízisek idején is pontosan szállított.

A DIVERZIFIKÁLATLAN OLAJ- ÉS GÁZIMPORT LEHETSÉGES VESZÉLYEI MAGYARORSZÁGON

Milyen veszélyeket rejt mégis a magas olaj- és gázfüggőség? Milyen diverzifikációs lehetőségek léteznek? Az eddigi kedvező tapasztalatok tudatában és annak ellenére, hogy jelenleg az EU felől nincs diverzifikációs nyomás, szükséges áttekinteni a több lábon állás megvalósításának lehetőségeit.³³ Ennek felvázolása érdekében áttekintést adunk előbb a földgáz-, majd a kőolajimport jelenlegi helyzetéről és perspektíváiról.

Az Oroszországból származó importot a Gazprom, illetve százszázalékos leányvállalata a Gazexport uralja. A behozatalt az 1994-ben létrehozott, a MOL, a Gazexport és az Interprocom tulajdonában lévő Panrusgáz Magyar-Orosz Gázipari Rt. bonyolítja egy 2015-ig szóló hosszú távú (merek) szerződés keretében. A 2001. óta évenként megerősített szállítási szerződések értelmében Magyarország 2015-ig évi 11,5 milliárd köbméter orosz gázt vásárol.³⁴

Jelenleg két irányból érkezik földgáz Magyarországra, a betáplálási pontok Baumgarten és Beregdaróc. A földgáz döntő része a beregdaróci vezetéken át jön hazánkba. A Győr és Baumgarten között húzódó 114 km hosszú (Hungaria-Austria-Gasleitung, HAG) gázvezeték

³³ Itt kell megjegyezni, hogy míg a hagyományosan orosz olaj- és gázfüggő kelet-közép-európai államok egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek az orosz dominancia mérséklésére, addig a régi EU-országok a közeljövőben növekvő mértékben számítanak az orosz szénhidrogénekre. 2003-ban a kőolajimport 21,8 százaléka származott Oroszországból, ezzel Oroszország (19753 M euró) Norvégia után (20263 M euró) az EU-15 második legjelentősebb importforrása volt. Az orosz import növekvő jelentőségét mutatja, hogy 1999-ben még csak az összes behozatal 14,4 százaléka érkezett innen. A kőolajtermékek esetében nagyobb a függőség. A behozatal 34,3 százaléka Oroszországból érkezik. A többi partner relatíve kis szállító, az EU-15 nagyobb értékben vásárolt egyedül Oroszországtól, mint a következő nyolc országtól együttesen.³³ Az EU-15-be érkező orosz gázimportról az Eurostat 2000-ig tüntet fel csak adatokat. Ekkor a gáz 11,5 százalékát vásárolták Oroszországtól. Kérdés, hogy mekkora mennyiségben érkezik közvetítőkön keresztül orosz eredetű gáz.

³⁴ Milliárdos vezetéktervek. (2004) – *Energiainfo*. Febr. 10-11. o.

1996-ban helyezték üzembe diverzifikációs célokkal.³⁵ Mivel mindkettőn rendszeresen orosz eredetű gáz érkezik, a Baumgarten szerepe a magyar gázellátás diverzifikálásában nem valós.

Az ár meghatározása speciális indexálással történik: 50 százalékban a Brent-típusú kőolaj londoni olajtőzsdei jegyzéséhez, 50 százalékban pedig az ugyanott jegyzett gázolajhoz indexálják az orosz gáz árát úgy, hogy mindkét esetben 9 hónapos mozgóátlagot vesznek figyelembe. Ebből következően a tartósan magas olaj- és gázolajárak erőteljes ártorzítást idéznek elő.

A Gazprom-szerződések további jellegzetessége a „Take or Pay”-konstrukció, vagyis az esedékes fizetés nagysága független attól, hogy az adott időszakban ténylegesen mekkora szállításra került sor.

Egy másik – előnytelen – kitétel a területi klauzula, amely szerint a Magyarországra exportált földgáz végfogyasztása csak hazánkban történhet. A reexport tilalma viszont ütközik az EU egységes piacának elveivel.

Ehhez kapcsolódik az alkalmazott árdiszkrimináció, azaz a Gazprom a különböző piacokra eltérő áron szállít. Itt alapvetően három térségről van szó: Nyugat-Európáról, a volt szovjet tagköztársaságokról és a visegrádi államokról.³⁶

PÓTOLHATÓ-E AZ OROSZ GÁZIMPORT, ILLETVE ENNEK MILYEN KÖLTSÉGEI VANNAK?

Mivel a földgáz nem helyettesíthető energiahordozó és jelenleg hazánkban nem létezik állandó jellegű, megfelelő nagyságú szabad kapacitás, bármely jellegű hiány komoly következményekkel járhat.

A beregdaróci állomáson keresztül Oroszországból érkező import leállása esetén a rendelkezésre álló infrastruktúra, a HAG csak korlátozott lehetőségeket nyújt. A HAG 700 mm átmérőjű, szállítóképessége évente $4,5 \cdot 10^9$ köbméter szemben a Barátság gázvezeték 820 mm átmérőjű évi $11 \cdot 10^9$ köbméterével.³⁷

Az orosz földgázimportnak jelenleg két alternatívája jöhet szóba. Az egyik az Északi-tengeri földgáz Németországon át történő szállítása, a másik esetben Algériából Olaszországon át érkezne a szállítmány. Mindkét módzat jelentős többletkiadást okozna: az előbbi nagyjából Münchentől számítva, míg az utóbbi Firenze vonalától már drágább, mint az orosz import.³⁸

A diverzifikáció másik lehetősége a cseppfolyós földgáz (LNG) behozatala. A felmerülő forrásterület a Közel-Kelet. Az LNG kétségtelen előnye, hogy szezonális gazdálkodást tesz lehetővé, csökkentheti a tárolók szerepét, viszont nagy beruházási- és üzemköltséget von maga után, ráadásul drágább is a vezetékes gáznál.

A földgázpiac 2004. január 1-i megnyitása óta a Magyar Energia Hivatal 10 db kereskedői működési engedélyt adott ki. Minden valószínűség szerint azonban fennmarad az orosz dominancia. Az egyoldalú Gazprom-függést csökkenthetné, ha más orosz olajtársaságok is

³⁵ Zsebik, Albin – Falucskai, Norbert (szerk.) (2003) *Energiaforrások és készletek*. Oktatási segédanyag, Kézirat, Budapest. Jan. 17. o.

³⁶ Varró László (2003) *A magyar energiapolitika és Oroszország*. Magyar Energia Hivatal, Budapest. „A Hodorkovszkij-ügy és hatása Magyarországra” című szűk körű kerek asztal, Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja, Budapest. Dec. 15.

³⁷ Zsebik, Albin – Falucskai, Norbert (szerk.) (2003) *Energiaforrások és készletek*. Oktatási segédanyag, Kézirat, Budapest. Jan. 17. o.

³⁸ A gyenge dollár csökkenti a földgáz árát. (2004) – *Energiainfo*. Jún. 9.
www.energiainfo.hu/?m=10&s=87&i=8547

szállítanának hazánknak. Elvileg ugyanis már exportálhatnának, de nehezen férnek hozzá a Gazprom által ellenőrzött szállítóvezetékhez.³⁹

A fentiekből megállapítható, hogy az orosz szállítások leállása esetén tetemes a kiesés költsége, és az orosz függőség valós társadalmi kockázatot rejt.⁴⁰

Az elmúlt időszakban, főként a Jukosz-ügy miatt, jóval nagyobb figyelem kísérte kőolajimportunkat, mint a gázbeszerzéseket. Mindez annak dacára történt, hogy a nyersolaj esetében közismert, hazánk 90 napra elegendő pufferral,⁴¹ bőséges és korszerű finomítói kapacitással rendelkezik, s ez a relatíve hosszú időszak elegendő kell, hogy legyen egy esetleges krízis kezelésére.

A Jukosz a magyar kőolajszükséglet több mint 70 százalékát szállítja évek óta, 2003 júliusában pedig tízéves, évi 72 millió tonnás kőolaj-szállítási szerződést kötött a Mollal. A Hodorkovszkij letartóztatása óta eltelt szűk egy évben, a szinte hetente újabb fordulatot vevő események ellenére, a Jukosz a szerződésben foglaltak szerint szállított. Mi történik, ha mégis akadály gördül a teljesítés elé?

Első esetben továbbra is az orosz piac a célpont. Oroszországban a vállalatok közötti exportkvóták elosztásával külön kormánybizottság foglalkozik, amely a kőolaj kivitelére jogosult termelővállalatok igényei alapján negyedévente dönt a kvóták nagyságáról. Mivel a vezetékes szállítás a legolcsóbb módozat, a korlátozott kapacitások következtében minden valószínűség szerint létezik kereslet, így a kihasználatlan kvóta újra felosztható.⁴² Gondolunk például a Lukoilra, amely 2004-ben egyéves szerződést kötött a Mollal. A Mol egyébként ezen kívül több nagy orosz olajtársasággal áll napi kapcsolatban, amelyekről rövid távú szerződések keretében, valamint az azonnali (spot) piacon rendszeresen vásárol. Más kérdés, hogy a jelenlegi kőolaj jegyzésárak az új partnerek esetén az ár mennyivel lenne magasabb.

Ha viszont nem kíván vagy nem tud senki a Jukosz helyére lépni, két módozat áll fenn.

Az egyik lehetőség az „Adria” olajvezetéken történő szállítás. Az „Adria” csővezeték a Barátság valódi alternatívája, átmérője 600 mm, kapacitása 10 Mt/év. A vezeték az Adriai-tengeri horvát kikötőtől indulva lép be Magyarországra, célállomása a százhalombattai finomító.⁴³

Az Adrián keresztüli szállítás kiegészíthető a vasúton történő forgalommal is.

Mindkét diverzifikációs lehetőség viszont pluszköltségeket jelent, mivel a tengeren és vasúton érkező olaj minden valószínűség szerint drágább, mint az oroszországi vezetékes kőolajellátás.

Összességében elmondható, hogy az olajimport esetében nem érvényesülnek a földgázhoz hasonló kockázatok.

³⁹ Nehézkes a gázpiac nyitása Magyarországon. (2004) Febr. 25.

http://www.eon-hungaria.com/sajto_cikk.php?id=5

⁴⁰ A tanulmány lezárásáig nem született döntés arról, hogy ki vásárolhatja meg a Mol gázüzletágához tartozó leányvállalatokat és a Panrusgáz-részeseit.

⁴¹ Egy kisebb stratégiai készlet létezik Szlovákiában is.

⁴² Szabó Gábor (2004) A magyar energiaellátás dilemmái. Hálózati feszültségek. – *HVG*. XXVI. évf. 29. sz. Júl. 17. 6-9. o. (9. o.)

⁴³ 2002. december közepén Oroszország, Ukrajna, Belorusszia, Szlovákia, Magyarország és Horvátország aláírta a Barátság és az Adria olajvezeték összekötéséről és fejlesztéséről szóló megegyezést. Az Adria kétirányúsítása révén lehetővé válik, hogy a szibériai mezőkről származó orosz kőolajat jelentős költségmegtakarítással, közvetlenül az Adriai-tenger partjára szállítsák. Az eredeti tervek szerint a szállítórendszert 2004 végéig kellett volna üzembe helyezni, ám a horvát vezeték üzemeltetője még mindig a vezeték rekonstrukciójával járó kockázati tényezőket és védelmi műveket felmérő környezetterhelési tanulmány hivatalos elfogadására vár.

A MAGYAR-UKRÁN KÜLKERESKEDELEM JELLEMZŐI ÉS VÁRHATÓ TENDENCIÁI

1. AZ ÁRUCSERE DINAMIKÁJA ÉS FŐBB JELLEGZETESSÉGEI

Ukrajna jelenleg Magyarország egyik legígéretesebb külkereskedelmi partnere. Az 1998-ban eszkalálódott válság kétoldalú kapcsolatokra gyakorolt negatív hatásainak kiheverése óta az áruforgalom növekvő tendenciájú, mind a magyar kivitel, mind pedig a behozatal dinamikusan bővül. (Az 1998-as válságot egyébként leegyszerűsítés pusztán az oroszországi válság begyűrűző hatásaival magyarázni. Helyénvalóbb úgy fogalmazni, hogy elsősorban az orosz gazdaságpolitikai minta követése vezetett – az oroszországihoz hasonló jellegű, méreteiben azonban kisebb, kezelhetőbb ukrán válsághoz.)

11. táblázat - Magyarország külkereskedelme Ukrajnával, 1997-2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 jan- jún.
Magyar kivitel								
Millió USD	249,8	219,9	127,8	165,6	209,3	275,1	441,4	251,3
Változás az előző év %-ában	106,9	88,0	58,1	129,6	126,3	131,5	160,5	120,6
Ukrajna helyezése	16.	18.	22.	24.	21.	19.	17.	19.
Magyar behozatal								
Millió USD	285,1	226,4	214,9	234,6	295,2	458,4	589,5	353,0
Változás az előző év %-ában	97,7	79,4	94,9	109,2	125,8	155,3	128,6	113,2
Ukrajna helyezése	16.	22.	24.	26.	24.	20.	20.	18.
Egyenleg								
Millió USD	-35,2	-6,5	-87,0	-69,0	-85,9	183,3	-148,1	-101,7
Áruforgalom								
Millió USD	534,9	4446,3	342,7	400,2	504,5	733,5	1030,9	604,3
Változás az előző év %-ában	...	83,4	76,8	116,8	126,1	145,4	140,5	116,2

Forrás: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium

Az .táblázatban bemutatott dinamikának köszönhetően Ukrajna visszakerült Magyarország 20 legfontosabb külkereskedelmi partnere közé, ez egyúttal a FÁK-országok közötti második helyezést is jelenti. Magyarország pozíciója Ukrajna külső kereskedelmi partnereinek listáján még előkelőbb, a legfrissebb ukrán statisztikák szerint 2004 első hét hónapját tekintve hazánk az ukrán exportot tekintve a 7., az importot nézve viszont a 15. helyen állt. Ez azonban mindkét irányban csak néhány %-os áruforgalmi részarányt jelent. Mindenképpen hangsúlyozni szükséges, hogy a két partner jelentősége egymás számára növekvő tendenciát mutat.

12. táblázat - Ukrajna súlya a magyar külkereskedelemben, Magyarország súlya Ukrajna külkereskedelmében, 2000-2004

	2000	2003	2004 I-VI.hó*	2000	2003	2004 I-VI.hó*
<i>Ukrajna</i>	Magyar export			Magyar import		
%-os részesedés	0,6	1,0	1,0	0,7	1,2	1,3
Helyezés	24.	17.	19.	26.	20.	18.
<i>Magyarország</i>	Ukrán export			Ukrán import		
%-os részesedése	2,2	3,7	2,5	1,2	1,2	1,2
Helyezés	9.	6.	7.	14.	19.	15.

*Ukrajna esetében a magyar reláció részarányai 2004 I-VII. hóra vonatkoznak

Forrás: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága

Néhány éve szakmai körökben vita folyt a két ország közötti optimális nagyságú áruforgalomról. Egyes szakértők 2002-ben azt állították, hogy ez a szint akár az akkori árucseré nagyságának kétszeresét is elérheti. Úgy tűnik, a kétoldalú kereskedelem dinamikája még ezekre az igen optimista várakozásokra is rácafol: a forgalom nagysága három év alatt több mint meghaladta az 1999-es mélypontra lévő szint kétszeresét, és 2003-ban már az egyik korábbi csúcsevnek számító 1997-es mennyiség dupláját is elérte. A 2002-es magyar export mennyiségét egy év alatt több mint másfélszeresére sikerült növelni, és a szakértők által valószínűsített megduplázódás 2-3 év alatt vélhetően valóban bekövetkezik. Mindezen adatok arról tanúskodnak, hogy a két ország közötti áruforgalomban Ukrajna függetlenné - és Magyarországgal önálló határ menti országgá - válását követően eleinte kihasználatlan lehetőségek rejtőztek, melyek a körülmények kedvezővé fordulása után mutatkoztak meg. (Csak összehasonlításképpen közöljük, hogy szakértői becslések szerint a Szovjetunió idején az Ukrajnára jutó magyar külkereskedelmi áruforgalom értéke elérte az évi három millió dollárt is, ami majdnem háromszorosa a jelenlegi értéknek!⁴⁴)

Magyarország szempontjából különösen fontos, hogy Ukrajna a magyar kivitel egyik sikertörténete is egyben, a 2000-es évek elején exportunk dinamikája ebben a relációban 30% körül mozgott, 2003-ban azonban még ennél is magasabb százalékot, több mint 60%-ot ért el. E kedvező tendenciák fényében talán nem túl nagy merészség azt prognosztizálni, hogy közép távon Ukrajnának, mint a magyar export célországának jelentősége a korábban tapasztaltnál lényegesen nagyobb mértékben megközelítheti Oroszországét. (Jelenleg az Ukrajnát célzó magyar kivitel az oroszországinak kb. kétharmadára rúg.)

MELYEK AZOK A LEGFONTOSABB TÉNYEZŐK, AMELYEK VALÓSZÍNŰSÍTIK A KÉTOLDALÚ ÁRUFORGALOM EDDIGI KEDVEZŐ DINAMIKÁJÁNAK FOLYTATÓDÁSÁT, FOLYTATHATÓSÁGÁT?

Az ukrán gazdaság, úgy tűnik tartósabban növekedési pályára állt, még hozzá kiemelkedően magas, évi 5-13% közötti növekedési ütemekkel. Ez a növekvő, bővülő ukrán gazdaság egyrészt bővülő behozatalra szorul, másrészt maga is egyre nagyobb mértékben képes exportálni. A gazdasági növekedés fényében különösen perspektivikus a beruházási piac Ukrajnában.

Az ukrán relációjú magyar kivitel szerkezetében igen kedvező vonás a meglehetősen magas fokú diverzifikáció, amelynek köszönhetően egy-egy ágazatot potenciálisan érő negatív külső

⁴⁴ A két időszak forgalmi értékei természetesen számos okra visszavehetően nem illeszthetők egy idősorba!

vagy belső hatások bekövetkezése sem érintheti teljes ukrainai kivitelünket drámaian negatívan.

A két ország gazdasága – elsősorban iparszerkezete – számos ponton kínál kedvező feltételeket a kereskedelemre. A kétoldalú áruforgalom sok tekintetben a komplementaritás jellegét hordozza magán, s ebben még további lehetőségek rejlenek.

Magyarország EU-tagságát mindkét fél sokkal inkább a kapcsolatok erősítési lehetőségeként, mintsem elválasztó tényezőként értékeli, a néhány konkrét kereskedelmi kérdésben mutatkozó Ukrajnára nézve káros kereskedelmi hatások nyilvánvaló megléte ellenére is. (Szemben a kérdésben mutatkozó negatív orosz hozzáállással, amely minden igyekezetével a káros következmények kimutatására törekedett.)

A Magyarország és Ukrajna közötti kétoldalú WTO-megállapodás számos magyar exporttermék esetében lényeges vámcsökkenést tesz majd lehetővé a jövőben. 2003 tavaszán Ukrajna az Európai Unióval is megkötötte a szükséges megállapodást, amelynek érvénybe lépése már csak az ukrán WTO-tagság dátumától függ.

Mindkét ország nyitott a másikkal való kapcsolatok, köztük a gazdaságiak ápolására, amelyet különösebb politikai jellegű nézeteltérések sem zavarhatnak. Ukrajna Magyarországot egyfajta példaértékű modellnek is tekinti, nyitott a magyar átalakulási tapasztalatok átvételére.

Amennyiben a jelenlegi illegális áruforgalom legalább egy részét sikerülne legális csatornába terelni, ez a tény önmagában jelentős mértékben emelné a hivatalos statisztikák értékeit.

Az Ukrajnával folytatott magyar kereskedelem legfontosabb problémáját a tartós magyar kereskedelmi mérleghiány jelenti. Ennek mértéke az utóbbi években 100-200 millió dollár között mozog. A probléma gyökere részben hasonló az Oroszországgal szemben fennállóval: energiaimportunk, illetve alapanyag-behozatalunk jelentős hányada érkezik Ukrajnából. Az elkövetkező években mindenképpen cél e hiány fokozatos lefaragása, amely az ukrán piaci rések ügyes megtalálásával, és következetes, kitaró piaci munkával nem elképzelhetetlen. A fentiek szellemében hozzájárulhat a deficit lefaragásához az illegális kereskedelem visszaszorítása is, amennyiben az legalább részben legális formákat ölt.

A magyar-ukrán kereskedelem feltételrendszere Magyarország uniós csatlakozásával lényegesen megváltozott. A kereskedelmi kapcsolatok alapját továbbra is az MFN-bánásmód adja – most már az EU és Ukrajna közötti Partnerségi és Együttműködési Megállapodás alapján. Át kell azonban vennünk az uniós külkereskedelem-politika egészét, benne a teljes piacvédelmi rendszert, ami nem egy esetben kötöttségeket jelent. (pl. acélkvóták) Ukrajna ugyanakkor az unióban GSP-kedvezményezett ország. Az egységes piachoz kötődő szabályozási háttér számos eleme is érintheti a kétoldalú áruforgalmat. A „csatlakozási hatások” között pozitívak (pl. egyes agrártermékek esetében exportszubvenciók lehetőségei) és negatívak egyaránt találhatók.

A KÉTOLDALÚ ÁRUFORGALOM SZERKEZETE

A magyar export szerkezete meglehetősen kiegyensúlyozottnak illetve kedvezőnek mondható. Kivitelünkben a különféle feldolgozott termékek dominálnak. Pozitív jelenség, hogy az 1999-es kétoldalú forgalombeli mélypont óta gépipari exportunk is rendületlenül növekszik, aránya 2003-ban már megközelítette a 40%-ot. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a magyar agrár- és élelmiszeripari termékek kivitele csökkenő tendenciát mutat. Ez utóbbi jelenség mögött egyrészt a tendenciájában ugyan javuló – de évről évre még mindig rapszodikus teljesítő – ukrán mezőgazdaság eredményei, másrészt az ágazatban megvalósuló külföldi befektetések

húzódni meg. Az Ukrajnát célzó magyar kivitel természetes gátja az agrárium szerkezetében mutatkozó hasonlóság, elsősorban a gabonatermesztés magas aránya mindkét országban. (2004-ben például Ukrajna és Magyarország is tetemes gabonátöbbletet ért el, amely többletek értelemszerűen nem vezethetők le egymás piacain.) Az élelmiszerek, mezőgazdasági termékek területén következett egyébként be a leglátványosabb struktúrát érintő módosulás, az élelmiszerek, italok árucsoport részaránya az Ukrajnát célzó magyar kivitelben több mint 20%-kal csökkent, elsősorban élőállat és tejtermék-szállításaink visszaesése következtében, de számottevően csökkent gabona és olajos magvú növényeink kivitele is. Továbbra is jelentősek viszont tojás-szállításaink.

13. táblázat - A magyar export szerkezete (% , 1997-2003)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Élelmiszerek, ital, dohány (SITC 0+1)	33,9	27,7	15,2	22,6	12,4	11,8	10,3
Nyersanyagok (SITC 2+4)	2,7	1,8	3,8	1,0	1,6	0,9	0,7
Energiahordozók (SITC 3)	1,8	1,0	1,2	0,7	0,5	0,5	0,3
Feldolgozott termékek (SITC 5+6+8+9)	44,2	49,2	65,2	59,2	65,1	60,7	51,5
Gépek, gépi berendezések (SITC 7)	17,5	20,1	14,6	16,5	20,4	26,2	37,2
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium

A 2002 évi részletes statisztikai adatok alapján készült alábbi táblázat a magyar kivitel ún. volumenhordozó (jelen esetben 8 millió dollár értékű kivitelt meghaladó) termékeit mutatja be.

A fentiekből látható, hogy egyetlen termékcsoport, a villamos gépek, készülékek csoportjának részesedése haladta meg a tíz százalékot például 2002-ben, a többi termékcsoport a magyar feldolgozóipar széles skáláját öleli fel. A magyar exporton belül egyébként az ukrán reláció egyetlen termékcsoport esetében sem meghatározó, vagy kiemelkedően magas, a legnagyobb jelentőségű 3-4 termék esetében sem haladja meg a 3-4%-ot. A fenti termékcsoporton belül legfontosabb kiviteli termékeink: a gyógyszerek, növényvédő szerek, nyomtatott áramkörök, kályhák, tűzhelyek és alkatrészek, műanyag csomagolóeszközök, TV és rádiótechnikai készülékek és berendezések, szigetelt elektromos huzalok és kábelkötegek.

Az ukrán eredetű magyar behozatal struktúrájára is a feldolgozott termékek viszonylag magas, 50% körül mozgó aránya nyomja rá bélyegét. E termékek jelentős részében azonban az ukrán hozzáadott érték alacsony: szerves és szervetlen vegyi anyagok, vaskohászati és egyéb fémtermékek, színes fémek stb.) A második legjelentősebb termékcsoportot a villamos energia és az energiahordozók jelentik. Ukrajnából nagy mennyiségben importálunk villamos energiát – nagyrészt az üzletet háromoldalúvá formáló, orosz szén felhasználásával Oroszországot is bevonó System Consulting Rt. közreműködésével – valamint földgázt. Az Ukrajnából származó energia a teljes magyar villamos energia import 23,4 %-ára rúg (2002-es adat), a behozott mennyiség növekvő tendenciát mutat. Ukrajna mint beszerzési forrás további három termékcsoport esetében kiemelkedő jelentőségű: fa és parafa behozatalunk 23,7; szerves vegyi termék importunk 13, színesfém vásárlásaink 10,4%-át adja.

14. táblázat - Az Ukrajnába irányuló magyar export legfontosabb termékei és azok részesedése a teljes kivitelből, 2002

Termékcsoport HS azonosítója	Termék megnevezése	%-os részesedés az Ukrajnába irányuló magyar kivitelből	%-os részesedés a termék teljes magyar kiviteléből
05.	Zöldségféle és gyümölcs	3,1	4,0
54.	Gyógyszer és gyógyszerészeti termék	5,7	1,9
55.	Illóolaj, illat-, tisztító-, mosó- és mosdószer	4,9	3,6
57.	Műanyag-alapanyag	4,2	2,4
59.	Egyéb vegyi anyag és termék	4,6	2,7
64.	Papír, karton, papírpép és ezekből készült termék	5,1	1,9
65.	Textilfonat, szövet, egyéb textilipari termék	3,3	0,0
69.	Fémtermék	3,4	0,7
84.	Ruházati cikk és öltözékkiegészítő	4,0	1,7
87.	Szakmai tudományos ellenőrző műszer	3,7	1,8
89.	Egyéb, különféle feldolgozott termék	3,8	0,7
74.	Általános rendeltetésű ipari gép	4,1	0,5
77.	Villamos gép, készülék és műszer	14,2	0,6
Fentiek együtt	...	64,1	...

Forrás: Külkereskedelmi statisztikai évkönyv 2002 alapján végzett számítások

15. táblázat - A magyar behozatal szerkezete (1997-2003)

(%)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Élelmiszerek, ital, dohány (SITC 0+1)	1,2	1,2	1,1	3,7	3,3	1,2	0,7
Nyersanyagok (SITC 2+4)	13,2	16,2	15,2	17,5	13,4	12,0	12,4
Energiahordozók (SITC 3)	49,2	35,5	39,6	32,6	15,7	30,1	32,5
Feldolgozott termékek (SITC 5+6+8+9)	34,0	42,6	38,4	42,9	63,4	54,3	46,1
Gépek, gépi berendezések (SITC 7)	2,5	4,5	5,7	3,3	4,1	2,5	8,3
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium

A fentiekben megnevezett termékcsoportokon belüli legjelentősebb importtétel: nyers alumínium, fűrészáru, szénhidrogének halogénszármazékai, aciklikus szénhidrogének, számítástechnikai berendezések alkatrészei, nyomtatott áramkörök valamint a cement.

Az Oroszországgal bonyolódó magyar áruforgalom viszonylagos szerkezeti állandóságához hasonlóan kivitelünkben illetve az ukrainai eredetű behozatal struktúrájában évről évre meglehetősen nagy stabilitás mutatható ki. A forgalom mintegy felét egy állandó vállalati mag meghatározott terméke realizálja. Behozatalunkban az egyik komolyabban visszaesett termékcsoport a szervesen vegyi áruk csoportja. Textilipari importunk is erős ingadozásokat mutat. A textilipari együttműködés fontos szegmense a bér munka-jellegű ukrainai bedolgoztatás.

3. AZ UKRAJNÁVAL KÜLKERESKEDŐ MAGYAR VÁLLALATI KÖR⁴⁵

Az Ukrajnába exportáló illetve onnan importáló vállalatok száma is meghaladja az ezret. Ez a szám növekvő áruforgalmi érték mellett csökkenést mutat a kilencvenes évek derekára jellemző 1600 körüli értékhez képest a magyar kivitel tekintetében. Ugyanakkor az Ukrajnából importáló magyar cégek száma számottevő mértékben emelkedett. Mindez jelezheti, hogy a korábban jellemző kapcsolatépítési bizonytalanságok kezdenek eltűnni, kialakulóban van egy magyar vállalati réteg, amely Ukrajnával tartós kereskedelmi kapcsolatban áll. A magyar kivitel lebonyolító vállalatok között a kis-és középvállalatok képviselik magukat legnagyobb számban, az előbbieket a kétoldalú kereskedelem több mint 50%-os részarányával jelen, de a középvállalati kategóriába tartozók aránya is 10-20% közötti. Legkisebb számban, ugyanakkor mégsem meglepő módon legnagyobb forgalmi részesedéssel a nagyvállalatok vannak jelen.⁴⁶ E vállalati körön belül körülbelül fele-fele arányban képviselik magukat a termelő és a szolgáltató tevékenységet folytató cégek. A forgalom nagyobb része azonban az előbbieken keresztül realizálódik. A cégek többségükben hazai tulajdonban vannak, de a kizárólag vagy túlsúlyban külföldi tulajdonban lévő vállalatok aránya is 20% körüli behozatalunkban, és azt meghaladó a magyar kivitelben részt vevő vállalati körön belül. A forgalmi érték alapján – a magyar általános tendenciákhoz némiképpen igazodva - már az ukrán relációban is a – részben vagy egészben – külföldi tulajdonú cégeké a domináns szerep.

Összességében a magyar-ukrán kereskedelem vállalati jellemzői alapján azt mondhatjuk el, hogy az ukrainai exportlehetőségek kiemelten fontos szerepet töltenek be a magyar kis-és középvállalati – elsősorban termelőszektori - réteg piaci lehetőségeiben, és jelentőségük a hazai tulajdonosok körében is meghaladja az átlagos magyar vállalatét. Számos nagy és ismert magyar vállalat van továbbá folyamatosan jelen az ukrán piacon- Richter Gedeon Rt., az EGIS Gyógyszergyártó Rt, az Agrokémia Kft. (növényvédő szerek), az MMG AM Automatizálási Művek (elektromos berendezések), a Multifood Kft. (húsipar) vagy a Béres Rt. (gyógyhatású készítmények) stb. Ezek az ukrán piacon évek óta árusító magyar cégek egyben potenciális befektetők is.

⁴⁵ A fejezetrész forrása a korábban már hivatkozott KOPINT-DATORG-tanulmány.

⁴⁶ A használt kategorizálás szerint kisvállalat – 50 fő alatt, középvállalat 50-249 fő között, nagyvállalat 250 fő felett.

A FÁK-ORSZÁGOK ENERGIAPOLITIKÁJA

KAZAHSZTÁN

Kazahsztán kőolajban és földgázban gazdag, szárazföldi ország. Problémái ez utóbbi körülmény kapcsán merülnek fel, hiszen természeti erőforrásainak exportpiacokra való eljuttatása akadályokba ütközik, illetve a környező országokkal való együttműködés szükséges a lebonyolításához.

Kazahsztán rendelkezik a Kaszpi-tenger környékén a legnagyobb kitermelhető kőolajkészlettel. Készletének nagysága 9 és 17,6 milliárd hordó közé tehető. A térségben naponta átlagosan kitermelt 1,5 millió hordó olaj körülbelül kétharmad része származik Kazahsztánból. 2002-ben naponta átlagosan 939 000 hordó olajat termeltek ki, míg a napi felhasználás 140 000 hordó volt. A napi nettó export így átlagosan 799 000 hordó körül alakult. Az egyre bővülő exportpiacú kazah olajat a Fekete-tengeren keresztül (addig az Oroszországon keresztül haladó csővezeték igénybevételével), és a Perzsa-öblön át, Iránnal való együttműködés keretében szállítják a külpiaconra. Nyugati irányban, Azerbajdzsán felé uszályokkal is szállítanak olajat Kazahsztánból. Ezen kívül észak felé, vasúton és csővezetéken is szállítanak olajat Oroszországon át. A kazah kőolaj kitermelés jövőbeli növekedésével párhuzamosan az ország export infrastruktúráját is fejleszteni kell majd. Egy Kínával való együttműködés körvonalai is kirajzolódni látszanak. Kínában csővezeték épült, amely az ország nyugati területéről a déli terület felé vezet. Az új kínai csővezeték megépülése lehetővé teszi egy gazdaságosan működtethető, Kínába vezető kazah kőolajvezeték megépítését. Emellett egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a kínai vállalatok a kazah olajmezőkben való tulajdonosi részesedések vásárlásában.

A Kazahsztánban működő két legfontosabb csővezeték a CPC (Kaszpi Csővezeték Konzorcium) és az Atirau-Szamara csővezeték. A CPC Kazahsztán Kaszpi-tengeri kőolajlelőhelyeit köti össze Oroszország Fekete-tengeri kikötőjével, Novorosszijszk-kel. A CPC csővezeték tulajdonképpen a már korábban is létező, Kaszpi-tengert övező olajszállítási infrastruktúra kibővítése, amelyet az orosz, a kazah, és az ománi kormány, valamint nemzetközi olajtársaságok hoztak létre, egymással együttműködésben. A csővezeték kazah olajat szállít, amelyet még a Szovjetunió idejében épült, a konzorcium résztvevői által felújított összekötő útvonalon keresztül jut el az új vezetékbe. A CPC 2001. novembere óta működik.

Kazahsztán másik fontos olajvezetéke, az Atirau-Szamara, észak felé szállítja az olajat, ahonnan az orosz vezetékrendszerbe kerül. 2001-ig (a CPC üzembe helyezéséig) majdnem a teljes kazah olajexport az Atirau-Szamara vezetéken keresztül bonyolódott. A vezeték relatív jelentősége azonban csökkent, 2003-ban az exportált olaj már csak kevesebb, mint fele hagyta el ezúton az országot. 2002. júniusában Kazahsztán és Oroszország 15 évre szóló olajszállítási megállapodást kötött, amelynek értelmében Kazahsztán évente átlagosan napi 350 000 hordónak megfelelő mennyiségű olajat szállít majd az orosz csővezetékrendszer igénybevételével.

Kazahsztán három nagyobb kőolaj-finomítóval rendelkezik. A pavlodári az ország északi, az atirai az ország nyugati, és a shimkenti az ország déli részén helyezkedik el. Az ország teljes finomítási kapacitása napi 427 000 hordó. A pavlodari finomító elsősorban Nyugat-Szibériából csővezetéken érkező kőolajat dolgoz fel. Ennek oka, hogy az ott található orosz kőolajmezők földrajzi elhelyezkedése miatt a kazah Pavlodárban való finomítás a leggazdaságosabb. Az atirai finomító kizárólag (az ország észak-nyugati részéből érkező)

kazah olajat dolgoz föl. A shimkenti finomító ugyancsak kazah olajat dolgoz föl, de orosz csővezeték is vezet ide, tehát technikailag orosz olaj finomítása is lehetséges lenne.

1999 és 2002 között a kazah kőolaj kitermelés évente átlagosan 16 százalékkal nőtt. Ennek eredményeképpen az ország függetlenné válása óta megkétszereződött a kitermelés. Ehhez hozzájárult az olajszektorba beáramló nagymennyiségű külföldi tőke is. A külföldi befektetések jellemző módon az állami olajvállalattal, a Kazmunaigaz-zal létesített vegyesvállalatok, termelés megosztási megállapodások, és koncessziók révén valósultak meg. Kazahsztán a tervek szerint 2010-ig évi 120 millió tonnára, 2015-ig pedig évi 180 millió tonnára emeli kőolaj kitermelését. A növekedés nagy része a Tengiz, Karachaganak, és Kashagan olajmezőkön történő kitermelésből származik majd.

A tengizi olajmező a Kaszpi-tenger észak-keleti partján fekszik. Fő kitermelője a Tengizchevroil (TCO) vegyesvállalat. A konzorciumban résztvevő vállalatok a ChevronTexaco (50 százalékos részesedés), az ExxonMobil (25 százalékos részesedés), a Kazmunaigaz (20 százalékos részesedés), és a LukArco (5 százalékos részesedés). 2002-ben a konzorcium napi 285 000 hordó olajat termelt ki, amely Kazahsztán átlagos napi olaj-kitermelésének egyharmada volt. A ChevronTexaco szerint a tengizi olajmező potenciális napi kitermelése elérheti a 700 000 hordót is az évtized végéig. A Tengizben kitermelt olajat a CPC vezetéken keresztül szállítják a Fekete-tengeri Novorosszijszk kikötőjébe.

Karachaganak szárazföldi olajmező, Kazahsztán északi részén. Szomszédos az oroszországi Orenburg olajmezővel. A British Gas és az olasz Agip által létrehozott konzorcium a fő kitermelő. 2002-ben a kazah olajkitermelés 11 százalékát adta a Karachaganak mező (körülbelül napi 100 000 hordó). A British Gas felmérései szerint 40 év alatt 2,4 milliárd hordó olaj, és 16 Tcf (trillió köbláb) földgáz kitermelése lehetséges itt. 2002-ben a Karachaganak mezőn kitermelt olaj feldolgozása még teljes egészében az orosz Orenburgban történt. 2003. áprilisában elkészült az összekötő-vezeték Karachaganak és Atirau között. Ennek eredményeképpen a Karachaganak mező is hozzákapcsolódott az új CPC vezeték által biztosított exportútvonalhoz. Ez hozzájárul a kazah olajipar orosz felvásárlóktól való függésének csökkenéséhez.

A Kashagan olajmező a Kaszpi-tengertől északra helyezkedik el, közel Atirauhoz. A kitermelő az Agip KCO konzorcium. A kitermelés még csak kezdeti szakaszában van, de a tervek szerint 2005-re eléri a napi 100 000 hordót. A mező forrásait mintegy 8 milliárd hordóra becsülik, amely Dél-Amerika második legnagyobb olajkitermelője, Brazília kőolajkincsének megfelelő mennyiség. Mindazonáltal a kashagani kőolajkincs kitermelésének akadálymentessé tételéhez még tisztázni kell Kaszpi-régió kőolajvagyonának tulajdonviszonyait, és meg kell oldani az exportútvonalak kérdését.

Más energiaforrásokat tekintve, Kazahsztán, bár jelentős földgáz vagyonnal rendelkezik (65 Tcf), mégis nettó földgáz importőr. Kazahsztán földgázimportja Üzbegisztánból származik, és fő felhasználási területe az ország déli része. A kazah földgázkitermelés az elmúlt években jelentősen nőtt. Kazahsztán a legnagyobb feketekőszén kitermelő Közép-Ázsiában, bár kitermelése a Szovjetunió felbomlása óta a felére esett vissza. A kazah kőszén fő importőrei Oroszország és Ukrajna.

Kazahsztán 71 erőművel rendelkezik, amelyek közül 5 vízerőmű. Az ország így 17 gigawatt energiageneráló kapacitással rendelkezik, aminek 88 százaléka hőenergia, és 12 százaléka vízenergia. Az ország energiatermelésének nagy része az északi, széntermelő területeken található, szénrel fűtött erőművekből származik. Az ország déli része energiainportra szorul. Ezért a Kazah Elektromos Áramhálózat Működtető Társaság egy új, észak-déli irányú hálózat építését tervezi. Kazahsztánban privatizálták az összes erőművet, de a regionális energia-elosztó vállalatok privatizációja lassan halad. Az országban egy nukleáris erőmű található, de

1999 áprilisa óta nem működtetik. A kazah kormány 15 éven belül új nukleáris erőmű létesítését tervezi az ország keleti részén.

OROSZORSZÁG

Oroszország rendkívül fontos szereplője a világ energiapiacának. A világ legnagyobb földgáz kincsével, a második legnagyobb feketekőszén kincsével, és a nyolcadik legnagyobb kőolaj kincsével rendelkezik. A legnagyobb földgáz, és második legnagyobb kőolaj exportőre, valamint a harmadik legnagyobb energia felhasználó. Oroszország 60 milliárd hordó kőolajkészlettel rendelkezik.

A Szovjetunió felbomlása után erőteljesen visszaesett Oroszország olajkitermelése. Újabb fordulatot az 1998-as válságot követő időszak hozott. Ekkora érték be a privatizáció hatásai, a világpiaci kőolajárak emelkedni kezdtek, és a pénzügyi válság következményeképpen bekövetkezett rubel leértékelődés is támogatta az olajkitermelés fellendülését. 2003-ban már 8,4 millió hordó volt az átlagos napi olajkitermelés. Ez 10 százalékkal haladja meg az egy évvel ezelőtti értéket, az 1998-as termelésnél 40 százalékkal magasabb.

A 2002-ben naponta átlagosan kitermelt 7,65 millió hordó nyersolaj 46 százalékát exportálták. Ennek kétharmad részét az Oroszország legfontosabb kőolajvezetéke, a Druzhba vezeték, illetve annak oldalágai mentén fekvő országokba (Belorusszia, Ukrajna, Németország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, és Csehország) szállították. Az exportált olaj egyharmada tengeri kikötőkön keresztül jutott el a világpiacokra. Az Oroszországban kitermelt olaj 54 százalékát hazai finomítóknak dolgozták fel. Ennek kétharmad része Oroszországban került felhasználásra, egyharmad részét fűtőolaj, dízelolaj, vagy egyéb olajszármazékok formájában értékesítették.

Az orosz olajpiac legfontosabb szereplői a Yukos, a Lukoil, a TNK-BP, és a Sibneft vállalatok. A 2003-as év két nagy olajipari eseménye a Tyumen olajvállalat és a British Petroleum, valamint a Yukos és a Sibneft vállalatok egyesülésének bejelentése volt. Csak az első valósult meg, mert a Yukos körüli botrány kitörése meghiúsította a második egyesülés létrejöttét. A British Petroleum tulajdonszerzése és a TNK-BP létrejötte volt a Szovjetunió felbomlása óta a legnagyobb külföldi tulajdonszerzés Oroszországban. A BP 7 milliárd dollárt fizetett a TNK 50 százalékáért.

A Yukos körül 2003 júliusában kirobbant botrány óta válnak egyre világosabbá az orosz kormány energiaszektorttal kapcsolatos preferenciái. A Jelcin elnöksége alatt végrehajtott privatizációk után, az egyre nagyobb hatalommal rendelkező olajtársaságok visszaszorítása, és a központi ellenőrzés erősítésének időszaka köszöntött be Putyin elnöksége alatt. Az orosz Ipari és Energia Minisztériumot átszervezték és nagyobb hatalmat kapott; az állami kézben lévő exportáló vállalatok rendkívül gyors ütemben bővültek, míg a hasonló tevékenységű, de magánkézben lévő kezdeményezések visszaszorultak. 2004. augusztus 1. óta az olajexportot sújtó adók lényegesen emelkedtek. A Yukos körül kirobbant botrány óta kérdéses volt, hogy a külföldi befektetők jelenlétét mennyire tartja kívánatosnak az orosz vezetés, illetve a külföldi befektetők mennyire hajlandóak megjelenni a bizonytalan szabályozási és vagyoni viszonyok között az orosz energiapiacra. A 2004. szeptember végén végrehajtott privatizáció, melynek során az amerikai ConocoPhillips olajvállalat 2 milliárd dollárért megvásárolta az orosz állam 7,6 százalékos részesedését a Lukoil vállalatban, azt mutatja, hogy a külföldi szereplők továbbra is jelen lesznek az orosz energiaszektortban. Ezt további szeptemberi események is alátámasztják. A francia Total ugyanis 1 milliárd dollárért 25 százalékos részesedést vásárolt Oroszország legnagyobb magánkézben lévő földgáz-vállalatában, a Novatekben. Ugyancsak kedvez a külföldi befektetőknek az orosz kormány döntése, miszerint az állami tulajdonban

lévő Gazprom vállalatban is lehetséges lesz a külföldi befektetők részvényszerzése, de csak a szintén állami kézben lévő olajtársasággal, a Rosneftel való egyesülése után. Az orosz állam most kibontakozó új energiapolitikájából kiderül, hogy továbbra is kívánatosnak tartják a külföldi befektetők jelenlétét, szakmai hozzájárulását a nehezen elérhető mezők feltárásában. Mindazonáltal már nem támogatják az olyan nagyarányú külföldi tulajdonszerzést, mint amilyen 2003-ban a British Petroleum által a TNK-ban szerzett részesedés volt.

Az orosz olaj csővezetéken keresztül történő exportja az állami tulajdonban lévő monopólium, a Transneft csővezetékein keresztül történik. Az utóbbi időben a magas olajárak lehetővé tették, hogy az olajvállalatok egyéb, drágább módokon exportálják az olajat (egyrészt vasúton, másrészt uszályok igénybevételével). Hosszabb távon azonban kérdéses e módszerek költséghatékonysága, és szükséges a csővezetékrendszer bővítése, hogy a kitermeléssel párhuzamosan emelkedjen a szállítási kapacitás is. Kérdéses azonban, hogy mekkora szerepvállalást enged meg (ha egyáltalán megenged) az orosz állam, illetve a Transneft a magánvállalatoknak a csővezetékrendszer bővítésében. A rendszer négy irányban változott a közelmúltban, illetve fog változni a közeljövőben. 2001 decemberében kezdte meg működését a Balti Csővezeték Rendszer, amely a Nyugat-Szibériai és a Tyiman-Pecorai lelőhelyeken kitermelt kőolajat szállítja a Finn-öböl orosz partján található Primorsk kikötőjébe. Ezzel csökkent Oroszország Balti államokra való ráutaltsága. A Balti Csővezeték Rendszer üzembe helyezése azonban költségekkel is járt. Különösen a Lettországon található Ventspils kikötőváros szenvedett nagy veszteséget az orosz olaj átirányítása miatt. Ugyancsak a Nyugat-Szibériai és a Tyiman-Pecorai olaj exportjának megkönnyítését szolgálná a Barents-tenger partján fekvő Murmanszk városáig vezető olajvezeték kiépítése. A lehetséges projektről először 2002 májusában esett szó Putin orosz és G.W.Bush amerikai elnök között. A terv megvalósítása lehetővé tenné, hogy az orosz olajat tankhajókkal kilenc nap alatt az USA-ba szállítsák. A projekt keretében cseppfolyósított földgáz előállító állomás létesítését is tervezik. Ugyanakkor az orosz állam és a Transneft érdekeltségeit sértheti a murmanszki projekt, ezért annak megvalósulása kétséges. Az Adria csővezetékkel kapcsolatos tervek Magyarországot is közvetlenül érintik. A vezeték eredetileg a Közel-Keleti olaj Adriai-tenger irányából Magyarország és Jugoszlávia irányába való szállítására hozták létre 1974-ben. Az új elképzelések szerint a szállítás irányának megfordításával az orosz Druzhba vezetékkel való összeköttetés megteremtése után orosz olajat szállítának a horvát Omialj kikötővárosba, ezzel új lehetőséget biztosítva az orosz kőolajexport világpiacokra való eljutásának. A projekt Oroszországot, Belorussziát, Horvátországot, Szlovákiát, Ukrajnát és Magyarországot érintené. Ezek közül egyenlőre csak az utóbbi három áll készen a terv megvalósítására. A negyedik orosz kőolajexportot érintő változás a keleti piacok elérésével kapcsolatos. Két lehetséges útvonal megépítése között kell választani. Az első a lényegesen drágábban megvalósítható, a japán piacnak kedvező Angarsk-Nakhodka vezeték kiépítése, amely lehetővé tenné egyéb ázsiai piacokra, és talán az Észak-Amerikába történő olajszállítást is tankhajók segítségével. Az alternatív lehetőség a Kínába vezető, rövidebb és olcsóbb Angarsk-Daqing olajvezeték kiépítése. Ez a projekt-terv a Yukos vállalat támogatását élvez. Az orosz állam mindezekig nem döntött a két lehetséges keleti exportútvonal között.

Oroszország rendelkezik a Föld legnagyobb földgázkészletével (1680 Tcf.), amely több mint kétszer nagyobb a második legnagyobb készlettel rendelkező Iránénál. Ennek megfelelően Oroszország termeli ki a legtöbb földgázt (2002-ben 21 TCf), melynek harmadát exportálja. Ezáltal nem csupán a legnagyobb termelő, de a legnagyobb földgáz-exportőr is egyben. Azonban az olajiparral ellentétben a gáziparban nem tapasztalható oly mértékű növekedés, a legoptimistább becslések szerint is csupán közepes szintű növekedés várható 2010-ig. Ennek főként az az oka, hogy kezdenek „előregedni” a kitermelőhelyek, az állami szabályozás is

gátját jelenti a növekedésnek, a Gazprom monopol helyzete is akadályozó tényező, miként az exportlehetőséget is korlátozza a nem elégséges vezetékhalózat.

A Gazprom birtokolja a világ földgázkészletének harmadát, Oroszország földgáz-kitermelésének 90%-át adja ez a mamutvállalat. A vállalat számára a legnagyobb problémát az okozza, hogy a belső piacon kénytelenek a földgázt értékesíteni áron alul (25 dollár/ezer köbméter), így termelésük kétharmada megy exportra, 4-5-szörös áron. Az orosz földgáz több európai ország számára is fontos energiahordozó, hazánk számára ez képezi a földgáz-fogyasztás közel 70%-át. Egész Európa földgázimportjának 25%-át a Gazprom kivitele képezi. Mivel Oroszország 2005-ben szeretné befejezni a WTO-csatlakozási tárgyalásokat, és a nemzetközi szervezet helyteleníti ezt a fajta kettős árképzést, ezért az orosz kormányzat igyekszik változtatni ezen, és emelni kényszerül az oroszországi gázárakat.

A Gazprom igyekszik diverzifikálni export-portfolioját ezért új vezeték tervez, illetve valósít meg. Az egyik ezek közül már megvalósult: Törökországba az ún. Blue Stream vezetéken halad a földgáz, amely néhány száz kilométeres szakaszon a Fekete-tenger alatt húzódik. Törökország földgázfogyasztásának kétharmadát biztosítja az orosz földgázimport.

Egy új ötlet szerint egy tengeralatti vezetéken jutna el a földgáz egy része Németországba, majd onnan tovább Hollandiába, és végül az Egyesült Királyságba. Vagyis a vezeték előbb a Balti-tenger alatt húzódna, majd Hollandia partjainál ismét a tenger alá merülne, az Északi-tenger alá, így jutna el a brit szigetekre. Azonban ez a vezeték 2007 körül kezdheti meg leghamarabb a működését, hiszen az EU liberális piacelvéhez hozzá kellene igazítani az orosz állami szabályozást.

Ázsia felé két vezetékrendszer terve körvonalazódik. Az egyik Japán felé, amely a Szahalin szigetről érkezne meg Japán Hokkaido szigetének északi felére. A földgázexport Japánba e vezetéken keresztül 2008-ban kezdődhet meg. A másik útvonal Kínába vezetne, illetve Kínából a Sárga-tengeren keresztül elérne Dél-Koreába is. Ez a terv szerint szintén 2008-tól szolgáltatna földgázt ezen országok irányába.

Oroszország rendelkezik a világ második legnagyobb kőszénkészletével (az Egyesült Államok után). A kitermelés ugyanakkor kevesebb, mint harmada volt az USA kőszén kitermelésének 2002-ben. Az orosz széntermelés 77 százaléka magánvállalatoktól származik, ebben a szektorban tehát már megszűnt az állami monopólium. Az orosz szénbányászatban 1999 óta fellendülés tapasztalható.

A Szovjetunió összeomlásával a villamosenergia-termelés folyamatosan hanyatlott, és 1998-ban érte el a mélypontját (-18% 1992-höz képest). Azóta közel 10%-kal emelkedett a termelés, vagyis fokozatosan javul az ágazat teljesítménye.

Oroszország villamos energiáját több mint 440 hő-, illetve vízerőmű szolgáltatja (77 széntüzelésű), emellett 30 atomreaktor is működik az országban. A teljes rendszer összkapacitása 205,6 millió kilowatt. A hőerőművek (olaj, kőszén, földgáz) adják a villamosenergia-termelés 63%-át, emellett a vízerőművek részesedése 21%, míg az atomerőműveké 16%. Annak érdekében, hogy a fosszilis energiahordozók exportját növelni tudják, Oroszország stratégiájában azt határozta meg, hogy növeljék a vízi és az atomenergia részesedését a villamosenergia-termelésben. 2010-re 5 új reaktor építését tervezi a kormányzat, és 2020-ra meg kívánják duplázni az atomerőművek jelenlegi kapacitását. Az atomerőművek mindegyike az Uráltól nyugatra épült és épül a jövőben is. Az ország keleti végében inkább a vízerőművek építését szorgalmazzák. A legújabb duzzasztó az Amur folyón épült, és 2007-re éri el teljes kapacitását.

A jelenlegi szerkezetben az ún. Egységes Energiarendszer uralja az orosz villamosenergia-piacot. Az állami tulajdonban levő cég kontrollálja az energiaszolgáltatás közel 70%-át. 2003-

ban azonban Oroszország elindította a szektor reformját, amely során az árképzést liberalizálják 2005. július 1-jére, míg az energiaszolgáltatói részleget is privatizálják 2006 körül. Csupán a villamosenergia-hálózat marad állami tulajdonban.

Oroszország számára a legfontosabb villamosenergia-exportpiacai a volt szovjet tagköztársaságok mellett Lengyelország, Finnország, Kína és Törökország. Az Európai Unió számára is fontos cél, hogy az orosz villamosenergia-hálózatot összekössék az EU-éval, erre megvan a szándék mindkét oldal részéről. Ez a cél 2007-re valósulhat meg várhatóan.

UKRAJNA

Ukrajna energiapolitikai szempontból elsősorban tranzitországgként és fogyasztóként fontos szereplő. Az orosz kőolaj- és földgázexport Ukrajnán keresztül jut el Nyugat- és Közép-Kelet-Európába.

Ukrajna 395 millió hordó kőolajkészlettel rendelkezik. Ennek többsége a Dnyeper-Donyeck-medence keleti részén található. Az Azovi-tenger környékén is történtek feltáró munkálatok, de a kitermelt mennyiség ennek hatására nem változott. Az olajfogyasztás az ország függetlenné válása óta dramatikusan csökkent. Ennek ellenére Ukrajna olajimportra szorul, amelynek mértéke 2002-ben napi nettó 212 000 hordó volt.

Ukrajnán, mint tranzitútvonalon keresztül Oroszországból és a Kaszpi-tenger régiójából szállítanak olajat. Az Oroszország irányából érkező olaj a napi 1,2 millió hordó kapacitású Druzhba kőolajvezeték déli ágán át érkezik. A Kaszpi-tenger térségéből az Odessza-Brody kőolajvezetéken keresztül szállítják északra az olajat (a Fekete-tenger partján fekvő Odesszából az északabbra fekvő Brody-ba). Az utóbbi időben azonban konfliktusok övezték ezt a transzportútvonalat. Orosz kezdeményezésre ugyanis felmerült a csővezeték fordított irányú használatának lehetősége, és egy 32 mérföldes vezetékreszen meg is valósult a terv: orosz olajat szállítottak északi irányból a Fekete-tenger felé. Az Odessza-Brody kőolajvezeték fordított irányú használata azonban súlyosan sérti a kazah érdekeket, és egyes európai kormányok is szót emeltek az irányváltoztatás ellen. Az ukrán állami olajtársaság, az UkrTransNafta ennek ellenére 2003 októberében bejelentette, hogy a TNK-BP napi 9000 hordó olajat szállíthat északról a Fekete-tenger irányába. Az Odessza-Brody kőolajvezeték megfordításával kapcsolatos vitákat egyes elemzők szerint a vezeték váltakozó irányú használatával fogják megoldani a jövőben.

Ukrajna kőolaj-kitermeléséhez képest igen nagy olajfinomító kapacitással rendelkezik. Hat kőolaj-finomítója van, amelyek kombinált kapacitása napi 1 millió hordó. A hazai kereslet ugyanakkor csak 30 százaléka a finomítási kapacitásnak. Az ukrán olajfinomítóknak való tulajdonosi részesedés felajánlásával azonban sikerült további orosz és kazah kőolajkínálatot biztosítani a finomítók számára. A finomítók nemrég végrehajtott privatizációja tehát lehetővé tette azok felújítását, és kihasználtságának emelését.

Ukrajna földgáz-kincse 1 trillió köbméterre (39,6 trillió köblábra) tehető. Az ukrán földgázszektor domináns szereplője az 1998. májusában létrehozott, állami tulajdonú Naftogaz holdingvállalat. A Naftogaz leányvállalatai közé tartozik a földgáz szállítását végző Ukrtransgas, a gáz értékesítését végző Gas Ukrainy, és a lelőhelyek feltárását végző UkrGasProduction. Az ukrán gázinfrastruktúrához 37 100 kilométer vezetékrendszer, 72 kompresszor állomás, és 13 földalatti tárolótelep tartozik. Ezek feladata a Nyugat- és Közép-Európa, Oroszország déli része, és egyéb FÁK országok földgázellátásának biztosítása. A tervek szerint nemzetközi konzorcium alakul majd az ukrán gázvezetékrendszer működtetésének biztosítására. Erre azért van szükség, mert az elmúlt években

alulfinanszírozott, és a befektetések hiányától szenvedő vezetékrendszer működésének megbízhatósága vált kérdésessé. A konzorciumban az ukrán és az orosz állami, gáztermeléssel foglalkozó vállalatokon (a Naftogazon és a Gazpromon) kívül német és francia szereplők, és az EBRD is részt kíván venni. Az ukrán állam kívánatosnak tartja, hogy a Kaszpi-tenger régiójában fekvő gáztermelő országok, így Törkmenisztán, Kazahsztán és Azerbajdzsán is legyen jelen a konzorciumban. Ukrajna földgázimport-szükségletét Oroszországból és Törkmenisztánból fedezi. Ennek egy része a szállítási útvonalak használatáért felszámított díj ellenértékéként jelenik meg. A Naftogaz tehát a tranzitútvonalak használatáért járó díjat nem pénz formájában, hanem természetben kapja meg. Részben emiatt, részben a fogyasztói díjfizetések terén fennálló problémák miatt a Naftogazra komoly cash-flow gondokkal küszködik.

Ukrajna rendelkezik a volt Szovjetunió szénkészletének mintegy 15 százalékával. A kőszént az ország keleti részén fekvő Donyeck-Donbas-medencében bányásszák. A szén árának alacsonyan tartásával az ukrán állam jelentős implicit támogatást nyújt a szénfelhasználó vállalatoknak. A kőszénbányászat Ukrajnában majdnem teljes egészében állami tulajdonban van. Körülbelül 200 szénbánya van az országban, és a bányászatban foglalkoztatottak száma eléri a 450 000 főt. A bányák nagy része veszteségesen működik. A költségvetés által a szektornak nyújtott transzferek aránya a központi költségvetési kiadások 5 százalékát, és az ukrán GDP 1 százalékát teszik ki. A szénbányák tulajdonjogának 2003 márciusára végrehajtott, 21 nyílt vegyesvállalatra való átruházása a privatizáció előkészítő lépése volt.

Ukrajna energiatermelő kapacitása kétszerese a belföldi igényeinek. A kibocsátás 50 százaléka hőerőművekből, 40 százaléka atomerőművekből, és 10 százaléka vízerőművekből származik. A már meglévő kapacitások ellenére két új nukleáris erőmű építése is folyamatban van, amelyeket még a Szovjetunió fennállása idején kezdtek el építeni. Jelenleg négy atomerőmű működik Ukrajnában. A nukleáris erőművek működés gyakran szünetel technikai problémák miatt. Az energiaszektor privatizációja folyamatban van. A hatalmas energiatermelő kapacitás pazarló elosztási rendszerrel párosul, mert a befektetések és a fenntartási munkálatok elmaradása miatt aállítás közben nagymennyiségű energia vész kárba. A privatizációtól várják e gondok megoldását. A tervek szerint 2003-2004 során magánkézbe kívánták helyezni a 27 regionális energia elosztó vállalatot. 2003. szeptemberéig csak 6 vállalatot sikerült teljes egészében értékesíteni. A vásárlók között szlovák és amerikai vállalatok is vannak.

II. AZ EU ÉS OROSZORSZÁG, ILLETVE UKRAJNA KAPCSOLATAINAK VÁRHATÓ ALAKULÁSA

Az Európai Unió és Oroszország, valamint Ukrajna kapcsolati rendszerét alapvetően más szemszögből célszerű vizsgálni, dacára annak, hogy jelenleg a két viszonyrendszer intézményesült keretei igen hasonlóak. Az eltérő megközelítés fő oka igen egyszerű: a két FÁK-ország uniót érintő céljai alapjaiban térnek el egymástól, míg Oroszország egyenrangú partnerségben gondolkodik, Ukrajna hivatalosan deklarált célja az EU-tagság. Magyar szempontból mindkét kérdéskör azért különösen is fontos, mivel e két kapcsolati rendszer jövője, jövőbeli formái és tartalma is most vannak kialakulóban. Ebből kifolyólag Magyarország a két országgal most zajló intenzív párbeszédbe aktívan bekapcsolódhat, országérdekeinek megfelelően elméletileg maga is formálójává válhat az unió orosz és ukrán stratégiájának. Természetesen a két ország hazánk számára eltérő tartalmú jelentősége Magyarországtól is egymástól különböző megközelítést igényel.

Közös mindkét kapcsolati rendszerben, hogy kiindulópontjuk, sarokkövük az 1994-ben megkötött Partnerségi és Együttműködési Megállapodás (PCA), amely Oroszország esetében 1997-ben, Ukrajna vonatkozásában 1998-ban lépett életbe. Ezekben a tíz évre szóló dokumentumokban a kétoldalú kapcsolatok politikai és gazdasági kereteit rögzítették, megteremtették a rendszeres politikai dialógus fórumait. A gazdasági kapcsolatokra vonatkozóan kimondták, hogy az EU támogatja mindkét országot a piactudományi átalakulás, a WTO-tagság megszerzésének és a fenntartható növekedés megteremtésének útján. Homályos megfogalmazás utal a jövőben szabadkereskedelmi övezet kialakításának lehetőségére. A PCA egyik fő célkitűzése a jogszabályok WTO-kompatibilitásának elősegítése, illetve bizonyos közeledési folyamat elindítása az uniós joganyag irányában.

A küszöbönálló bővülés kapcsán merült fel az új szomszédokkal formálódó viszony újraértékelése, új elemekkel bővítésének lehetősége. 2003 tavaszán látott napvilágot a „Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours” című uniós dokumentum, majd néhány hónappal később egy újabb, „Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument” elnevezéssel, amelyek új koncepciót fogalmaztak meg az új szomszédságra – a négy érintett FÁK-államra valamint tíz országra a mediterrán térségből - vonatkozóan. Az elképzelések lényege, hogy nem új tagságokban gondolkodnak, hanem elsősorban a határmenti együttműködési kapcsolatok fejlesztésének igényét fogalmazzák meg, ehhez anyagi forrásokat is rendelve. (2006 után külön eszköz, New Neighbourhood Instrument néven, addig a meglévő Interreg, Phare, Tacis, Cards és Meda közötti programok jobb koordinálása révén.) A koncepció ezen túlmenően az érintett országoknak a közeledés és intenzívebb kapcsolatépítés széles skáláját ajánlja fel kezdve az intenzívebb technikai segítségnyújtástól egészen a piacnyitást célzó preferenciális kereskedelmi egyezmények kötéséig, vagy akár az egységes piac kiterjesztéséig. Mindezt természetesen országspecifikusan értve, az adott országok érettségéből és eltérő uniós céljaiból kiindulva, és az országoként, összetartozó régióként jövőben elkészülő akciótervekben egyedileg is kifejtve.

OROSZORSZÁG-EU KAPCSOLATOK

Az Oroszország és az Európai Unió közötti kapcsolatok tartalmában és intenzitásában is lényegi változások következtek be elsősorban a putyini orosz vezetéssel, illetve nem utolsósorban az orosz gazdaság stabilizálódásával magyarázhatóan. Az Európai Unió részéről a tervezett – és azóta bekövetkezett – bővülés tette szükségessé a kapcsolatok irányainak és formáinak újragondolását.

A kapcsolatrendszer kiinduló pontja, hogy Oroszország hivatalosan is kinyilvánította, nem gondolkodik jövőbeli uniós tagságban, legalábbis az unióra vonatkozó hivatalos orosz stratégia által lefedett időszakra – 2010-ig - vonatkozóan nem. Ez Moszkva részéről nemcsak józan ítélőképességet jelez, hiszen a belső mélyülésével és a kibővülés következményeivel egyszerre bajlódó EU számára Oroszország nyilvánvalóan megemészthetetlen falat lenne, hanem következetes politikai irányvonalat is egyben. Moszkva más nemzetközi szervezetekben is önállósága, szuverén döntéshozatala megőrzésére törekszik. A nagyhatalmi ambícióit továbbra is, sőt egyre erőteljesebben tápláló Oroszország számára a stratégiai jelzővel is megtűzdelt egyenrangú partnerség az egyedüli elfogadható együttműködési forma, szemben a tagsággal óhatatlanul együtt járó szuverenitás-csökkenéssel.

Az Európai Unió a maga részéről Oroszországot az európai kontinens másik meghatározó jelentőségű szereplőjének tekinti. Bár Brüsszel megközelítése még mindig alapvetően politikai, Oroszország gazdasági megerősödésével nyilvánvalóan a gazdasági kapcsolatok jelentősége is emelkedik.

Elméletileg az EU-Oroszország kapcsolatrendszer jövőjéről, annak fejlődési lehetőségeiről a felek már egyeztettek, sőt megegyeztek: kitűzött cél a gazdasági – integrálódó jellegű – közeledés és a politikai együttműködés. A gazdasági szálakhoz a fő kereteket két nagy közös „projekt”: a 2000-ben elindított energiadiálógus, és 2001-es közös csúcson elfogadott „Közös Európai Gazdasági Tér” - egyelőre még csak - koncepciója adja.

A GAZDASÁGI KAPCSOLATOK JELLEGE

2004 tavaszán hosszas tárgyalások után megszületett az EU és Oroszország közötti kétoldalú megállapodás a WTO-csatlakozási folyamat részeként. Ennek részben előzményének tekinthető, hogy 2002-ben az Európai Unió piacgazdaságnak ismerte el Oroszországot. Az elhúzódó WTO-tárgyalások jól jelezték, hogy az elvi szintű egyetértés és a szép szavak mögött valójában igen kemény anyagi érvek akadályozzák a konkrét kérdésekben való egyetértést és közeledést. A kötött WTO-kompromisszum lényege, hogy az EU támogatásáért cserébe Oroszország beleegyezett, hogy a gazdasági kapcsolatok eddigi neuralgikus pontjaként jelentkező „kettős energiaárak” kérdésben részlegesen enged: több éves időszak alatt – egyébként az orosz energetikai stratégiával teljesen összhangban - a nagyfogyasztói gázárak fokozatosan, költségarányos szintre emelkednek majd. Ezen túlmenően rögzíti a megállapodás természetesen az orosz vámok maximumait, és tartalmazza az egyéb kényes kérdésekben – szolgáltatások piacának megnyitása, szellemi tulajdonjogok védelme stb-hozott megegyezést is.

A kölcsönös kereskedelem alapja azonban már most is az MFN-bánásmód, amelyet az unió részéről bizonyos – valójában meglehetősen csekély jelentőségű – GSP-kedvezmények egészítenek ki. A speciális kereskedelmi megszorításokat tartalmazó egyezmények szerepe csökkenőben van, megszűnt például a textiltermékekre vonatkozóan. Jelenleg az orosz acélra (és gabonára) vannak érvényben mennyiségi korlátozások.

Oroszország és az Európai Unió egymásnak ugyan súlyban eltérő, de mindenképpen kiemelt jelentőségű partnerei. A bővülés után az EU részaránya az orosz külkereskedelemben 50% fölé emelkedett, ezzel természetesen az első számú külkereskedelmi partner, de Oroszország is előre lépett az EU15-ök korábbi listáján elfoglalt 5-6. helyéről. A kétoldalú áruforgalom az EU és Oroszország között az elmúlt években dinamikusabban bővült, és elsősorban a növekvő világpiaci olajárakkal összefüggésben már 2000-ben meghaladta az 1998-as orosz válságot megelőzően 1997-ben elért legmagasabb szintet. Az Oroszországgal szembeni uniós kereskedelmi deficit már a bővülés előtt is az egyik legjelentősebb volt.

A gazdasági – kereskedelmi és befektetési - kapcsolatok két kulcsszava: energia és aszimmetria. Az aszimmetriát már a fentiekben érintettük, de a kereskedelmen kívül a befektetési területre is jellemző. Bár az orosz eredetű uniót célzó tőkebefektetések is növekvő tendenciát mutatnak, azok így is elenyészők az Oroszországban eszközölt uniós FDI mennyiségéhez képest. Az EU egyértelműen a legjelentősebb külföldi befektető Oroszországban egyúttal a legfontosabb „modernizációs horgony” is. Ez utóbbiban az igen tetemes uniós gépipari export szerepét kell kiemelnünk. Ami az energia-kérdést illeti, az energiahordozó-szállítások már 2004 májusa előtt több mint felét tették ki az EU teljes Oroszországból származó behozatalának, ez az arány a kelet-közép-európai országok csatlakozásával jelentős mértékben nőtt. Az orosz oldal uniós technológia-függésével szemben tehát az unió erőteljes Oroszországtól való energiafüggősége áll.

AZ ENERGIADIALÓGUS

Az energiadialógus hivatott a kiemelt jelentőségű energetikai kapcsolatokon belül fölmerült valamennyi kérdés, lehetőség és probléma kezelésére. Az Európai Unió az energetikai partnerséggel a kontinens energia-ellátásának biztonságát kívánja emelni. A szénhidrogének behozatalában már az EU15-ök ideje alatt is kiemelt jelentőségű orosz szállítások súlya⁴⁷ egyrészt a bővülés miatt, másrészt az uniós belső tendenciák – növekvő külső gázforrások igénye – nő. A szállítások növelése Oroszországnak is érdeke, valamint a termelés bővülése erre lehetőséget is kínál. Kérdés azonban, hogy a lehetséges kockázatokat mind mérlegelve milyen mértékű Oroszországtól való energia-függést célszerű az EU-nak felvállalnia, amelyre egyébként jellemző az egy forrásból eredő részarány maximálása.

Az energiapárbeszéd egyik fontos hozománya lehet a szférában való vállalkozói együttműködés erősödése, az európai tőke eddigénél erőteljesebb megjelenése az orosz energetikai ágazatban, a kitermelésben, csővezeték-projektekben stb. A tartósan magas olajáraknak köszönhetően az orosz olaj- és gázipari vállalatok megerősödése azonban ma már nem teszi olyan mértékben szükségessé külső tőke bevonását, mint korábban, különösen nem a hitelügyleteken túlmutató szorosabb együttműködési formák kialakítását. Ez utóbbiakra azonban mégis egyre több példa adódik, a nemzetközi szintű kapcsolatok kialakításának fontosságát számos orosz vállalati szereplő érzi.

Az energiadialógus kiemelt területe ugyan az olaj-és gázipari szektor, de ezen kívül kiterjed például a közös európai villamos energia-rendszer kialakításának tervére, vagy a nukleáris iparra is. Ez utóbbi területen belül a bővülés kapcsán fontos problémaként merült föl a nukleáris anyagok egy országból származó arányára plafont húzó EURATOM-szabályozás. 2004 áprilisában a kétoldalú megállapodásban az Európai Unió beleegyezett abba, hogy a

⁴⁷ Oroszország részesedése az EU15-ök külső behozatalából az elmúlt évek során a földgáz tekintetében meghaladta a 10, nyersolajat tekintve a 20%-ot, de csak az olajtermékek esetében lépett túl a 30%-os, más termékek esetében általában elfogadott határon.

korábbi gyakorlat egyelőre fennmaradjon, a kérdés azonban korántsem tekinthető teljes mértékben lezártnak.

Több gyakorlati kezdeményezés is elindult. 2002-ben EU-Russian Energy Technológia Center néven közös bázist hoztak létre a szektort érintő kölcsönös információ-és véleménycserére valamint a szakértői tevékenység koordinálására. Meghatározták azon konkrét projektek körét is, amelyekben kölcsönös érdeklődés mutatkozik. Ezek a következők: az északi transzeurópai gázvezeték építése, a Stokman-mező kiaknázása, a Jamal-gázvezeték megépítése és az Adria-Druzsba hálózat megteremtése. Folyik egymás hosszú távú energia-politikájának és energetikai szabványainak tanulmányozása is. Ötleként, az ágazatbeli szoros kapcsolatokat tükröző, felmerült az orosz gáz-és olajszállítások euróban történő jövőbeli elszámolásának lehetősége is. Az energiadialógus keretein belül számtalan ötlet, elgondolás születik, melyek egyelőre csak elméleti körvonalazódásnál tartanak, a lehetőségek köre tehát igen széles és a konkrét döntések, vélemények korántsem letisztultak.

A KÖZÖS GAZDASÁGI TÉR

A Közös Európai Gazdasági Tér (KEGT) koncepciója azon a közös reális felismerésen alapul, hogy bár a gazdasági közeledés mindkét fél számára kívánatos, az nem képzelhető el egy orosz-tagság keretein belül. Első célkitűzései között a négy szabadság (áru, tőke, szolgáltatások és személyek szabad áramlásának) előmozdítása valamint egyfajta jogi közeledés szerepelt. Mindez hosszabb távon, konkrét időpontok nélkül. 2002 decemberéig került sor a KEGT általános és szektorspecifikus hatásainak elemzésére, a jogi közeledés lehetséges területeinek kijelölésére, valamint a végső célok megfogalmazására. A második fázisban 2003 októberéig a koncepció további kidolgozására, továbbá az alkalmazandó eszközök és mechanizmusok kijelölésére került sor.

A fenti munkaütemezésnek megfelelően eddig a következő konkrét eredmények születtek. Elkészítették azon kulcsterületek listáját, ahol közös célok fogalmazhatók meg és – orosz részről - konkrét jogi lépések is tehetők. Ezek elsősorban olyan területek, ahol az EU és Oroszország befektetői illetve kereskedelmi érdekei a legerősebbek: szabványok és műszaki előírások, vámok, pénzügyi szolgáltatások, könyvelés, közlekedés, úrhajózási szolgáltatások, telekommunikáció, verseny, ipar (különös tekintettel a vas és nem vastartalmú fémeket feldolgozó ágazatokra), mezőgazdaság (hústermelés, húsipar, gabonatermesztés). A KEGT hatásainak feltérképezése több fórumon történt, többek között az érintett vállalatok körében, tudományos körökben. Ami a KEGT általános céljait illeti, a magas szintű testület állásfoglalása szerint szélesebb értelemben a kitűzött cél az Európai Unió és Oroszország különleges kapcsolatának kialakítása, a gazdaságok közelebb kerülése egymáshoz - kihasználva a méretekből és a komplementaritásból adódó lehetőségeket - , közép-hosszú távon a gazdasági integráció alapjainak megteremtése. Ezen belül különös hangsúlyt kap a szabályozói-jogi konvergencia, a kereskedelem és a befektetések ösztönzése.

A megfogalmazott KEGT definíció kissé homályos: „nyitott és integrált piac az Európai Unió és Oroszország között, a közös és kompatibilis szabályok és szabályozások alkalmazásának révén...”. Ugyanakkor a definíció kimondja, hogy a közös tér a gazdaság valamennyi szektorát át kell, hogy fogja majd.

Ami a négy szabadságot illeti, a tőkék szabad áramlásának útjában már az eddigiekben sem adminisztratív akadályok álltak elsősorban – bár orosz részről bizonyos korlátozások élnek, hanem az uniós cégek oldaláról mutatkozó óvatosság, bizalmatlanság a még mindig jelentős és sajátos kockázatokkal terhelt orosz gazdasággal szemben. Az áruk és szolgáltatások szabad áramlásának ügyét jól szemléltetik az elhúzódo kétoldalú WTO-tárgyalások, hiszen nemhogy

szabad kereskedelemről, de még a kereskedelmi korlátozások csökkentésének kölcsönösen elfogadható szintjéről is igen nehezen sikerült megegyezni. A személyek szabadabb áramlásának kérdése pedig különösen problémás. Míg az Európai Unió általában az üzleti tevékenységek (kereskedelem, szolgáltatások, tőkeáramlás) szabadságát szorgalmazza, orosz részről éppen a negyedik elem, a személyek szabad mozgásának biztosítása tűnik kiemelt fontosságúnak. Moszkva célkitűzése talán ezen a téren áll legmesszebb az uniós elképzelésektől: szeretne lekerülni a vízumkötelezett országok listájáról. Oroszország e kérdésben egyelőre annyit tudott elérni – a Kalinyingrád-kérdés kompromisszumos megoldásán túl – , hogy hosszabb távon ígéretet kapott az uniótól a vízumkérdésre való visszatérésre. Egyes uniós országokkal – pl. Olaszország – speciális vízumfeltételek kialakításáról folytatnak kétoldalú tárgyalásokat.

2003 májusában a „közös tér” koncepció kibővült, és a KEGT ma már csak egyike a közös csúcson megnevezett négy közös térnek: 1. Közös gazdasági tér; 2. Szabadság, biztonság és igazságosság közös tere; 3. Közös külbiztonsági tér; 4. Közös kutatási, oktatási és kulturális tér.

A BŐVÜLÉS HATÁSA AZ EU-OROSZ KAPCSOLATOK ALAKULÁSÁRA

Oroszország az EU tervezett bővülését politikai síkon soha nem ellenezte, annak bekövetkezet előtti néhány évben azonban egyre hangsúlyosabban fogalmazta meg a rá nézve kedvezőtlen, elsősorban kereskedelmi jellegű hatásokat. Néhány hónappal a kitűzött bővítési dátum előtt mindez olyan élesen vetődött fel, hogy Oroszország a kapcsolatok alapidokumentumaként szolgáló Partnerségi és Együttműködési Megállapodást nem kívánta automatikusan kiterjeszteni az újonnan belépőkre, és ez új tárgyalások szükségességéhez vezetett. Moszka a számításai szerint mintegy 150-300 millió euróra rúgó kereskedelmi veszteség kárpótlását szeretne volna elérni.⁴⁸ Az orosz exportőrök számára ugyanis gondot jelentenek bizonyos termékek (pl. alumínium, nukleáris hasadóanyagok stb.) esetében – az átlagos vámszint csökkenése ellenére – termékszinten mégis növekvő vámok a csatlakozó országokban, továbbá a jelenleg érvényes közösségi korlátozások is, pl. az acélkvóták. A kérdésben – közvetlenül a májusi csatlakozási dátum előtt – 2004 április végén megegyezés született. Az április 27-én aláírt dokumentum rögzíti a tíz új tagállam kapcsolódását a PCA-hoz, a közös nyilatkozat pedig rögzíti az EU készségét a Moszkva által felvetett gazdasági jellegű aggályok kompenzálására. Többek között csökkentik az acélra kivetett vámot, kvótáját ugyanakkor emelik. A megegyezés értelmében orvoslást nyert a nukleáris fűtőanyagok szállításával kapcsolatos orosz aggály is.

Mint a korábbiakban már bemutattuk, a bővülés jelentős mértékben fokozza a partnerség jelentőségét, mind a kölcsönös kereskedelem, mind pedig az energia-párbeszéd területén. Hogyan érinti KEGT-elképzelés, vagy a szabad kereskedelem kialakítása a csatlakozó közép-kelet-európai országokat? Az orosz relációt jellemző hatalmas külkereskedelmi mérleghiányuk, a kölcsönös áruforgalom szerkezete, és az orosz piacon való pozíciójuk megerősítési igényének fényében egy EU-Oroszország szinten létrejövő szabadkereskedelmi övezet kialakulása rájuk nézve minden bizonnyal több előnnyel, mint hátránnyal jár majd. Javuló exportkilátásokat teremt számukra is, miközben csak néhány iparág esetében várhatók

⁴⁸ Ezen túlmenően garanciákat kívánt kapni a Baltikumban élő oroszjók lakosság állampolgári és kisebbségi jogaira vonatkozóan.

nehézségek az esetleges olcsó orosz áru tömeges beáramlása következtében. Ebben a kérdésben tehát alapvetően támogató hozzáállásra lehet számítani.

Ami a tőkebefektetéseket illeti, nagyobb érdeklődés várható az orosz piac iránt az új uniós közép-kelet európai vállalatok részéről is, ez azonban elsősorban nem magának a csatlakozásnak a tényével, hanem sokkal inkább az orosz gazdaság megerősödésével, a speciális oroszországi vonzerőkkel (természeti kincsek, piacméret, hatékonysági szempontok) és csak közvetetten, az uniós lehetőségekkel esetlegesen összefüggő, az új lehetőségek okos kihasználásából eredő kelet-közép-európai vállalati prosperitással magyarázható.

A kibővülés azonban új problémát is hoz a tőkekapcsolatokba, nevezetesen a közép-kelet-európai országokban az utóbbi években egyértelműen kitapintható félelmeket az orosz tőkebeáramlás kapcsán.⁴⁹ Erősödő alapokon álló, áttekinthető és kiegyensúlyozott EU-orosz párbeszéd, de még inkább az orosz cégek "europaizálódása" (ami a KEGT keretei között végbemenő jogi-szabályozási közeledéssel, valamint a WTO-csatlakozással vélhetően elindul), és ezzel együtt járó nagyobb transzparitása talán enyhíthetnek majd ezen aggályokon.

AZ EU-OROSZ KAPCSOLATOK VÁRHATÓ ALAKULÁSA

Az Európai Unió által vámlebontások révén megvalósítható további piacnyitás mértéke Oroszország felé – tekintettel a már most is igen alacsony szintű vámvédelemre - csekély. Mi várható reálisan? Az Európai Unió Oroszország irányában megmutatkozó eddigi kereskedelem-politikája alapján rövid – de valószínűleg közép - távon sem várható, hogy a KEGT célkitűzéseinek megfelelően minden iparágazatra és az agrárszférára is kiterjedő szabad kereskedelem jöjjön létre Oroszországgal. Ezzel szemben nagyobb realitása van annak, hogy néhány, az Unió számára igazán érdekes, különösen veszélyeztetett területet - a jelenlegi gyakorlathoz hasonlóan – kivételként ki fognak emelni a teljes ipari szabadkereskedelmi feltételrendszer alól. Ebben az esetben nem kizárt egyfajta ütemterv elkészülése sem, természetesen csak Oroszország WTO-tagsága után. Hasonlóképpen – és az eddigi tapasztalatokra építve – orosz részről sem várható a szolgáltatási piac néhány éven belüli teljes megnyitása. A tőkekapcsolatokban viszont egyértelműen kölcsönösen növekvő intenzitás és érdeklődés valószínűsíthető.

⁴⁹ Ennek egyik legutóbbi példája: 2004 áprilisában egy a lengyel Külügyminisztérium számára készített tanulmány az orosz cégek – konkrétan a Jukosz - általi felvásárlás esélyeinek megnövekedésére hivatkozva javasolta a magyar MOL és a lengyel PKN Orlen olajcégek tervezett egyesülésének elhalasztását ill. újragondolását.

EU-UKRAJNA KAPCSOLATOK

A kapcsolatok alaphangját az a tény adja, hogy az ukrán uniós tagsági ígéret következetes, időnként már-már agresszív követelésére az unió nem ad igenlő választ. Az Európai Unió pusztán „elismeri Ukrajna európai aspirációit és üdvözli Európa-melletti döntését...”. Ukrajna a meghirdetett „Új Szomszédság Politika” dacára nem mond le tagsági ambícióiról, miközben egyre nyilvánvalóbb, hogy Brüsszel is tartja magát, nem vállalkozik egy Ukrajna-nagyságú és mélységű problémahalmaz magára vételére. Az Ukrajnára vonatkozó akcióterv jelenleg formálódik. Ukrajna szeretné elérni, hogy az EU a korábbi csatlakozások mintájára számára is állítson fel egy kritériumrendszert, nyilvánvalóan a korábbiak alapján, amelynek teljesítése esetén, hosszú évek múlva elérhetővé válna uniós tagsága. Ukrajna azt is sérelmezi, hogy kívül reked az Oroszországgal zajló energiadialóguson, holott annak számos kérdésében ő maga is fontos szereplő. Brüsszel azonban inkább az együttműködési területek bővítésével próbálkozik, valamint a határon átnyúló együttműködés formáinak fejlesztésére és finanszírozására kész.

GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

Ukrajna még nem piacgazdaság az uniós értékítélet alapján, viszont a kétoldalú WTO-megállapodás hamarabb, és könnyebben megszületett, mint Oroszország esetében. Az Európai Unió számára Ukrajna nem igazán fontos gazdasági partner, igazán szoros ágazati összefonódások sincsenek, amelyek Ukrajnát felértékelhetnék. Ukrajna az EU szemében elsősorban geopolitikai megfontolásokból fontos ország, bár az ukrán gazdaság utóbbi években megmutatkozott tartós szárnyalása minden bizonnyal némiképpen módosított ezen a felfogáson.

A bővülés következtében Ukrajna számára az EU első számú külkereskedelmi partnerré vált, elsősorban a lengyel és a magyar tagságnak köszönhetően. Ukrajna az unió külső partnereinek sorában azonban továbbra sem foglal el előkelő helyet, termékszinten is csak egy-két esetben, leginkább az uniós vas-és acélbehozatalban, amelyet viszont kemény kvóták hivatottak korlátok között tartani. Ukrajna nehezményezi, hogy a bővülést nem követte a rá vonatkozó kvóták megfelelő szintű emelése. Ez az egyik Ukrajna által legsúlyosabban felvetett, a bővüléssel összefüggő probléma. Ukrajna ezzel együtt összességében pozitívan viszonyul a bővüléshez, abban egyrészt saját céljai megvalósulásához való közeledési lehetőséget, másrészt növekvő uniós forráslehetőségeket látva. (Ez utóbbinak legígéretesebb területei a határon átnyúló együttműködési tevékenységek.)

Természetesen az uniós bázisú vállalatok tőkebefektetéseinek köszönhetően az EU az első helyen áll az FDI forrásországok csoportjában is. Az ukrán cégek unióbeli megjelenése tőkebefektetés útján még szintén marginális, azonban az eddigi szerény ukrán tőkekihelyezéseken belül az uniós tagországok, elsősorban a régiiek az élen szerepelnek. Az ukrán cégek részéről az érdeklődés erősödése valószínűsíthető, többek között az új kelet-közép-európai tagállamok irányába is. Ennek hátterében, mint láttuk az ukrán gazdaság egyes szektorainak megerősödése áll.

Ukrajna vonatkozásában is napirenden vannak a szabad kereskedelem kialakításának kérdései, ezek azonban az orosz relációhoz viszonyítva még kevésbé konkrétak. Várható, hogy a készülőben lévő Ukrajnára vonatkozó akcióterv ebben a kérdéskörben is némi

eligazítást nyújt majd. Az azonban bizonyos, hogy ennek első lépéseire is csak Ukrajna WTO-tagsága után kerülhet sor.

A BŐVÜLÉS HATÁSAI A KAPCSOLATOKRA

A külgazdasági szálak erősödésén túlmenően Ukrajna számára más okok miatt is nagy jelentőségű az Európai Unió 2004 májusi kibővülése. Az új tagok között nem egy fontos támogatója, szószólója akad, közülük is kiemelkedik súlyában Lengyelország. Varsó már tagsága előtt néhány évvel is lobbizott az Ukrajnának nyújtandó tagsági ígéret mellett. A jövő izgalmas kérdése, hogy ezt immár tagként milyen sikeresen tudja folytatni. Azonban abban az esetben is, ha nem kerül sor a tagság perspektívájának felajánlására – és ennek nagy a valószínűsége -, Ukrajna mindenképpen anyagilag és politikailag is profitál majd a lengyel támogatásból. Erre utal már több konkrét lengyel kezdeményezés, például az Északi Dimenzió mintájára általuk javasolt Keleti Dimenzió. Magyarország bár kevésbé „harciasan”, de szintén támogatja az ukrán eurointegrációs célokat.

III. MAGYARORSZÁG SZEREPVÁLLALÁSA MINT EU-TAGÁLLAM A KÉTOLDALÚ KAPCSOLATOKBAN, A MAGYAR FÁK-STRATÉGIA ELEMEI

Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozásra történt erőteljes koncentráció következtében hátrányos mértékben háttérbe szorult az egyéb térségekre vonatkozó stratégiai gondolkodás, valamint a gyakorlati kapcsolattartás sem a kellő intenzitással illetve szinteken történt. Különösen igaz ez az orosz relációra, az Ukrajnával való kapcsolatok ápolása talán kevésbé maradt el a kívánatos szinttől. Valójában Magyarországnak sem kiforrott FÁK- sem orosz-stratégiája nincsen, az elmúlt éveket leginkább az uniós megfelelő stratégiák követésére tett utalásokkal, hivatkozásokkal lehetne jellemezni.

Magyarországon egyébként indokolt nem egységes FÁK-konceptióban, hanem helyette egyes országokra koncentrálni gondolkodni, hiszen a FÁK-országok csoportján belül kiemelkedik jelentőségében Oroszország, energiaimportunk meghatározó forrása, valamint az ország-együttesből hazánkkal egyedülként szomszédos, jelentős magyar kisebbségnek is helyet adó Ukrajna. Mindkét ország a magyar export fontos célországa is egyben. Eközben a többi FÁK-állam jelentősége meglehetősen marginális. Ez alól talán Kazahsztán jelent még kismértékben kivételt, valamint potenciálisan Belorusszia, amely egy esetleges belső politikai váltás esetén minden bizonnyal a jelenleginél sokkal szorosabb kapcsolatba kerülhetne magával az Európai Unióval is.

A kilencvenes évek végén a Külügyminisztériumban készült egy - elsősorban talán inkább külpolitikai megközelítésű - FÁK-stratégia, mégpedig hazánk szempontjából fontos és kevésbé jelentős országokra illetve országcsoportokra bontva, azonban ez is meglehetősen az általánosságok szintjén mozgott, jobbra megelégedett az akkori uniós politika helyeslésével. A stratégia frissítésére tudomásunk szerint azóta nem került sor, Magyarország általános, 2001-ben megfogalmazott külgazdasági stratégiájában lehet találni egyedül a FÁK-térségre vonatkozó elemeket, megfelelő részletesség nélkül. Ennek lényege a következő. Kivitel növelési megfontolásokból kiindulva hazánknak Nyugat-Európa mellett célszerű másik négy térségre, köztük „egyes FÁK tagállamokra” is koncentrálni.⁵⁰ „A FÁK-tagállamok közül az orosz, ukrán, kazah és belorusz viszonylat tartozik az exportnövelés szempontjából kiemelt országok közé. Ebben a régióban az a fő feladat, hogy stabilizáljuk gazdasági kapcsolatainkat, kivitelünket fokozatosan bővítve mérsékeljük az energiahordozó-import miatt növekvő passzívumot. Elő kívánjuk mozdítani a működőtöke legális bevonását, és fontos feladat a szolgáltatási együttműködés fejlesztése is. A legfontosabb partner Oroszország marad: a kapcsolatok fejlesztésében hosszú távon is érdekeltek vagyunk a gazdaságos energia-behozatal zavartalan folytatása, a magyar termékek felvevőpiacának bővítése érdekében. Földrajzi helyzete, kapcsolataink hagyományai miatt Ukrajna szintén fontos partner: szándékunkban áll a határon átnyúló együttműködés bővítése, az áruszállítási, logisztikai lehetőségek javítása, a technológiai együttműködés erősítése.” Ami a fenti célok eléréséhez szükséges utat, eszközrendszert illeti, a dokumentum a térségbeli országok sajátosságaira utalva külön kiemeli a közvetlen államközi, kormányzati kapcsolatok jelentőségét, akár az exportösztönzés fontos módjaként is, valamint a vállalatok munkáját támogató kollektív

⁵⁰ A másik három térség: „a közép-európai térség, különös tekintettel a szomszédos országokra, ..., a tengerentúli OECD országok, valamint a számottevő piaci potenciállal bíró fizetőképes fejlődő országok.” (lásd www.kum.hu)

eszközök kiemelkedő szerepét. Ezen kívül konkrétan említi a gazdasági vegyes bizottságok létrehozásának és működtetésének fontosságát Oroszország esetében, amelyet ezzel olyan országok közé sorol mint Kína, India, Vietnam, Kuba stb. – amelyeket teljesen vagy részben központosított döntési rendszerű országokként definiál. A dokumentumnak ez a besorolása Oroszország esetében akár jó előrelátásként is jellemezhető, hiszen éppen a legutóbbi 1-2 év fejleményei mutatnak rá, hogy a centralizált hatalmi döntéshozatal szerepe az országban erőteljesen emelkedő. A FÁK-országokban valamint külön említve Oroszországban továbbra is szükség van időközönként „központi rendezvényekre, presztízskiállításokra”- írja. Oroszország esetében megnevez kooperációs lehetőségeket magukban hordozó konkrét ágazatokat is (járműipar, infrastruktúra-fejlesztés, energetikai ipar, szolgáltatások), valamint néhány, a kivitel növelését potenciálisan elősegítő eszközt, módszert is (központi beszerzésekbe való bekapcsolódás, értékesítési és elosztási bázisok, vámraktárak létrehozása).

Ami a fenti hivatalos elgondolásokat és a benne foglaltak gyakorlati megvalósítását illeti, bizonyos kérdésekben nagyok az ellentmondások. Az Oroszországgal lévő párbeszéd intenzívebbé és gyümölcsözőbbé tételére csak a legutóbbi két évben történtek lépések a legfelsőbb szinteken is – pedig ennek szükségességét már 2001-ben megfogalmazták -, amelyek jelenleg már biztosítják a gazdasági kapcsolatok megfelelő politikai hátterét. Megítélésünk szerint továbbra is hiányzik azonban a konkrét kérdésekre lebontott magyar Oroszország-stratégia, a fenti gondolatok meglehetősen általánosak és a kérdéskörnek csak bizonyos elemeire koncentrálnak. A gazdaság dimenziójában a magyar megközelítés a fenti dokumentumban megfogalmazottaknak megfelelően általában az export növekedési lehetőségeinek elérésére koncentrálnak. A célok megvalósításához szükséges komolyabb anyagi források rendelkezésére szándéka azonban már hiányzik. Egyes ágazatok pedig kimaradnak a felsorolásból, pl. az agrár- és élelmiszeripari szektor, amelyre nézve különösen égető lenne egyfajta stratégia kimunkálása, mégpedig eszközrendszerrel együtt, hiszen több konkrét eset is bizonyítja, hogy a magyar exportlehetőségek gyakran szervezési hiányosságok miatt buknak el – pl. kistermelők termelésének összegyűjtési problémái). Nem kap kellő súlyt a magyar vállalati kör befektetéseinek jelentősége sem, pedig az ennek támogatását hivatott anyagi és intézményes lehetőségek továbbra is igen korlátozottak, különösen Oroszország esetében, amely kívül esik a Corvinus Rt. által elsősorban lefedni hivatott országok körén. Oroszországban egyébként különösen fontos lenne a magyar befektetői jelenlét erősítése az elsődleges – exportnövelési – cél érdekében is, hiszen az orosz piacon azon országok vállalatai a legsikeresebb eladók, amelyekből egyúttal jelentős tőkebefektetések is érkeznek. A fentiekben említetteken kívül az Oroszországra vonatkozó magyar gazdasági gondolkodás egyik további sarokköve a MEHIB illetve EXIMBANK tevékenységében az orosz relációnak juttatott kitüntetett szerep. Érintett magyar vállalati körök azonban e két intézmény nyújtotta lehetőségeket a szükségéstől messze elmaradónak, más országokkal való összehasonlításban – pl. Németország - különösen kevésnek ítélik.

Importoldalról sincs stratégiai válasz arra a legalapvetőbb kérdésre, hogy szükséges-e és ha igen milyen mértékben az orosz energiahordozók behozatalából eredő erőteljes függésünk csökkentése. A kérdés aktualitását a Jukosz-ügy fokozza, habár komolyan vélhetően nem kell attól tartani, hogy a szükséges mennyiségű fűtőanyag behozatalára ne kerülhetne sor. A magyar megközelítés lényege, hogy az importdiverzifikálás lehetősége adott – elsősorban az Adria-vezeték által -, ez tehát szükség esetén, vis major helyzetekben kiaknázható, ugyanakkor a jelenlegi orosz szállítások gazdaságossági szempontból a legkedvezőbbek. Nem zárható azonban ki, hogy Brüsszelből nyomás fog nehezedni Magyarországra is az energiaimport orosz súlyának enyhítése érdekében, habár mindezt az uniós hozzáállás nem öltött konkrét előírás formájában testet, és a kérdést a Moszkva-Brüsszel párbeszéd keretein belül – éppen súlya és problematikus volta miatt - egyelőre elnapolták.

Magyarország úgy lépett az Európai Unióba, hogy nem fogalmazta meg előre Oroszországgal kapcsolatos – a megváltozott körülményekre vonatkozó - elképzeléseit, holott ez korántsem lett volna, lenne haszontalan, hiszen az Európai Unió és Oroszország közötti kapcsolati formák, keretek, egy esetleges integrációs közeledés módját és területeit érintő kérdésekben most zajlik élénk párbeszéd. A kérdés egyelőre nyitott, képlékeny. Úgy tűnik, hogy a témában különösebb Visegrádi-együtműködésre sem lehet számítani – a sok közös érdek és kapcsolatokban mutatkozó hasonlóság ellenére sem, együttműködési készség leginkább a kutatói körök között mutatkozik. Az mindenesetre egyértelmű, hogy Lengyelország a témában a legaktívabb szereplő az újonnan jöttek között, bár Magyarországhoz hasonlóan ott is az Ukrajnára vonatkozó elképzelések a kiforrottabbak. Jelen helyzetében Magyarország az igen erőteljes lengyel megnyilatkozások és kezdeményezések mellett csak a másodhegedős szerepére vállalkozhat a kelet-közép-európai EU-tagok között. A jövőben is elméleti lehetőségként kínálkozik azonban számára a Lengyelországgal – valamint más régióbeli országgal - köthető szövetség néhány közös érdek mentén.

Magyarország „Ukrajna–stratégiája” két döntő motívumból indul ki. Egyrészt 2004 májusától hazánk és Ukrajna között uniós külső határ jött létre, annak minden következményével együtt. Másrészt, Magyarország e határ átjárhatóbbá tételében, de legalábbis hatékony működésében érdekelt a Kárpátalján élő magyar kisebbséggel való kapcsolattartás fenntarthatósága miatt. A magyar megközelítés Ukrajnát illetően már kevésbé általános, ezt számos konkrét lépés, intézkedés, kezdeményezés is jelzi. Magyarország hivatalosan is támogatja Ukrajnát eurointegrációs elképzeléseiben. A magyar ukrán-stratégiához jól illeszkedik – az egyébként lengyel mintára - kialakított vízumrendszer: ingyen magyar vízumért cserébe ukrainai vízummentesség. Érdemes megemlíteni, hogy Magyarország Ukrajnát, Kárpátalját illetően sem visegrádi partnereivel, hanem egy régi tagállammal, Ausztriával lépett szövetségre egy a most készülő uniós akcióterv háttéranyagaként is felfogható konkrét magyar elképzelések sorát felvonultató dokumentum készítésében. Mint azt már a 2001-es külgazdasági stratégia írja, az Ukrajnára vonatkozó „magyar stratégia” szerves része a határon átnyúló kapcsolatok szinte valamennyi formájának ápolása, támogatása, a határmenti együttműködésben rejlő lehetőségek kiaknázása. Magyarország vélhetően ezen a területen fog a legaktívabb szerepet vállalni az Európai Unióban. Emellett a Magyarországnak leosztott bizottsági tagi terület – energetika - kínál majd a jövőben az uniós politikát is befolyásoló lehetőségeket.

IV. A MAGYARORSZÁGI VÁLLALATOK PIACI (BEFEKTETÉSI) JELLEMZŐI OROSZORSZÁGBAN ÉS UKRAJNÁBAN

OROSZORSZÁG – BEFEKTETÉSI LEHETŐSÉGEK

A KÖZVETLEN KÜLFÖLDI BEFEKTETÉSEK VOLUMENE OROSZORSZÁGBAN

Oroszország a világ működőtőke-áramlásában potenciális lehetőségei ellenére az elmúlt 11 évben marginális helyet foglalt el. A Goszkomsztat gyűjtése szerint 1999 és 2002 között átlag évi 4,2 milliárd közvetlen befektetés érkezett Oroszországba,⁵¹ amely még a csehországi (6,4 Mrd USD) és a lengyelországi (6,6 Mrd USD) értékektől is jóval elmaradt. 2003-ban viszont lendületet kaptak a beruházások, 6,8 milliárd dolláros rekordmennyiségű közvetlen befektetés realizálódott, ez 69%-os növekedést jelent a megelőző évhez képest. Az előzetes adatok szerint a dinamika ez évben sem szakad meg. 2003-ban a befektetések 57%-a az év második felében valósult meg, elmaradtak a Jukosz-ügy vélt negatív következményei. A Jukosz-ügy megriaszthatja a portfólió-befektetőket, de ebből nem lehet következtetést levonni a működőtőke-beruházásokra. Csökken az FDI részesedése az összes külföldi befektetésből: a 29,7 milliárd dollárból az egyéb befektetések 22,5, a portfólió-befektetések 0,4 milliárd dollárral részesedtek 2003-ban. A beérkezett FDI-nak a bruttó állótőke-beruházásokhoz viszonyított aránya 12,2% volt 2002-ben.⁵²

16. táblázat- Az Oroszországba érkező külföldi befektetések formájuk szerint

	1991-1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
<i>Millió USD</i>											
Összes befektetés	2921,1	1053,4	2796,7	6506,1	12295	11773	9560	10958	14258	19780	29299
Közvetlen befektetések	2569,3	548,9	1876,9	2090,0	5333	3361	4260	4429	3980	4002	6781
Portfólió-befektetések	69,5	0,5	30,0	45,4	681	191	31	145	451	472	401
Egyéb befektetések	282,3	504,0	889,8	4370,7	6281	8221	5269	6384	9827	15306	22517
<i>Százalék</i>											
Összes befektetés	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Közvetlen befektetések	88,0	52,1	67,1	32,1	43,4	28,6	44,6	40,4	27,9	20,2	23,1
Portfólió-befektetések	2,4	0,0	1,1	0,7	5,5	1,6	0,3	1,3	3,2	2,4	1,4
Egyéb befektetések	9,7	47,8	31,8	67,2	51,1	69,8	55,1	58,3	68,9	77,4	76,9

Megjegyzés: A Goszkomsztat statisztikái 1997 óta rendre meghaladják az UNCTAD által közölt fizetési mérlegen alapuló értékeket.

Forrás: 1991-1998: Goszkomsztat. Idézi: Ludvig, Zs. (2000) Oroszország vonzásában. Külföldi befektetések tőkeszegény piacon. – Cégvezetés. Ápr. 114. o.; 1999-2002: Roszija v cifrah 2003. (2003) Kratkij sztatyiszticheszkij szbornyik, Goszkomsztat Roszsi, Moszkva. 331. o.; 2003: Goszkomsztat Roszsi. Idézi: Roszjiszkaja ekonomika v 2003 godu. Tyengyencii i perszpektivi. (2004) Insztitut Ekonomiki Perehodnovo Perioda, Moszkva. Vipuszk 25. Febr. 216. o.

⁵¹ Az UNCTAD erre az időszakra 3,0 milliárd dolláros éves átlagot becsül.

⁵² World Investment Report 2003. FDI Policies for Development: National and International Perspectives. (2003) UNCTAD, New York and Geneva. 252., 260. és 287. o.

TŐKEIÁRAMLÁS

A transzformáció egyik fő fogyatékoságát az alacsony tőkebefektetések okozták Oroszországban. Viszont az Európai Bizottság információi szerint 1992 és 2002 között összesen 245 milliárd dollár tőke áramlott ki (capital flight) az országból.⁵³ Ez azt jelenti, hogy nem a tőke, hanem a befektetési hajlandóság hiányzott. A Jukosz körüli bizonytalanságok, a nyáron lezajlott mini bankkrízis valamint a terrorakciók következtében 2004-ben akár a 15-17 milliárd dolláros szintet is megütheti a tőkeáramlás nagysága a Gazdaságfejlesztési és Kereskedelmi Minisztérium 8 és 12 milliárd dollár közötti éves várakozásával szemben.⁵⁴ Az Orosz Központi Bank adatai szerint 2004. első félévében a nettó privát tőkeáramlás mértéke 8 milliárd dollár volt. A Szovjetunió felbomlása óta 2003-ban volt a legalacsonyabb e mutató (2,3 Mrd USD). 2003. első félévben még nettó tőkebeáramlást regisztráltak Oroszországban, az irányzat a harmadik negyedévben fordult meg, miután júliusban letartóztatták a Jukosz egyik fő részvényesét, Platon Lebegyevet.⁵⁵

A KÖZVETLEN KÜLFÖLDI BEFEKTETÉSEK VISZONYLATI MEGOSZLÁSA

Az eddigi legjelentősebb működőtőke-befektetők az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Hollandia és Németország. Ciprus, Luxemburg, Svájc és a Brit Virgin-szigetek esetében visszaáramló orosz eredetű tőke gyanítható.

17. táblázat - A beérkezett FDI-állomány (stock) viszonylati megoszlása

	1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	M \$	%	M \$	%	M \$	%	M \$	%	M \$	%	M \$	%
Németország	876	7,4	1007	7,9	1255	7,8	1512	8,3	1714	8,4	2542	9,7
Hollandia	576	4,9	603	4,7	1152	7,1	2148	11,8	2398	11,8	2796	10,7
Egyesült Királyság	881	7,5	763	6,0	982	6,1	1898	10,4	2190	10,8	2828	10,8
Egyesült Államok	3217	27,3	4541	35,6	5486	34,0	4084	22,5	4220	20,7	4297	16,4
Ciprus	2920	24,8	2727	21,4	3224	20,0	3729	20,5	3927	19,3	5037	19,3
<i>Fentiek együtt</i>	<i>8470</i>	<i>72,0</i>	<i>9641</i>	<i>75,6</i>	<i>1209</i>	<i>75,0</i>	<i>1337</i>	<i>73,6</i>	<i>1444</i>	<i>71,0</i>	<i>1750</i>	<i>66,9</i>
<i>Összesen</i>	<i>1176</i>	<i>100,</i>	<i>1275</i>	<i>100,</i>	<i>1612</i>	<i>100,</i>	<i>1816</i>	<i>100,</i>	<i>2035</i>	<i>100,</i>	<i>2613</i>	<i>100,</i>
	<i>9</i>	<i>0</i>	<i>7</i>	<i>0</i>	<i>5</i>	<i>0</i>	<i>9</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>0</i>

Forrás: 1998-2002: Saját számítás a Goszkomsztat adatai alapján. Idézi: *World Investment Directory. Central and Eastern Europe.* (2003) UNCTAD, New York and Geneva. Vol. VIII. 322. o.
2003: *Regioni Rosszii 2003.* (2003) Goszkomsztat, Moszkva. Idézi: Liulto *et al.* (2004) 56. o.

⁵³ *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on relations with Russia.* (2004) European Commission, Brussels. Febr. 9. 11. o.

http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russia_docs/com04_106_en.pdf

⁵⁴ Lyuba Pronina (2004) Capital Flight Could Top \$17Bln. – *The Moscow Times.* Szept. 16. 6. o.

⁵⁵ A Jukosz-ügy felgyorsította a tőke kivonást Oroszországból. (2004) – *FigyelőNet.* Szept. 15.
<http://www.fn.hu/cikk.php?id=4&cid=86769>

AZ FDI ÁGAZATI MEGOSZLÁSA

2002-ig a beérkezett FDI-állomány 16,2%-át a kitermelőipar, 15,1%-át az élelmiszeripar, 12,3%-át a kereskedelem és a vendéglátás, 25%-át pedig a közlekedés és a távközlés fogadta.⁵⁶ 2000. óta a legtöbb FDI a kereskedelembé és a vendéglátásba áramlott, 2003-ban viszont megfordult a trend és ismét a fűtőanyagipar állt az élre (28%), ezt követte a kereskedelem és vendéglátás (24%).⁵⁷ Jelenleg a kitermelőipar, az elektronika, az autóipar és a K+F számít a legperspektivikusabb ágazatnak. Ez utóbbi szektorba irányuló beruházások jelentős vákuumot töltenének ki, ugyanis 2002-ben a bruttó hazai termék mindössze 1,0%-át költötték K+F-re Oroszországban. Ugyanez az érték Németországban 2,5, az Egyesült Államokban 2,7, míg Japánban 3,0% volt.

18. táblázat - A beérkezett FDI-állomány (stock) ágazati megoszlása

	1998		1999		2000		2001		2002	
	M USD	%	M USD	%	M USD	%	M USD	%	M USD	%
<i>Primer szektor</i>	1054	9,0	2050	16,1	2510	15,6	2899	16,0	3377	16,6
Fűtőanyag-kitermelés	1027	8,7	1997	15,7	2431	15,1	2757	15,2	3290	16,2
<i>Szekunder szektor</i>	4854	41,2	4840	37,9	5416	33,6	5786	31,8	5888	28,9
Élelmiszeripar	2384	20,3	2569	20,1	3079	19,1	2973	16,4	3064	15,1
Fa-, cellulóz-, és papíripar	578	4,9	496	3,9	498	3,1	539	3,0	646	3,2
Vaskohászat	346	2,9	301	2,4	373	2,3	438	2,4	503	2,5
Színesfémkohászat	367	3,1	280	2,2	260	1,6	583	3,2	236	1,2
Vegyipar és petrolkémia	71	0,6	100	0,8	122	0,8	179	1,0	241	1,2
Gépgyártás és fémfeldolgozás	613	5,2	569	4,5	685	4,2	846	4,7	973	4,8
<i>Tercier szektor</i>	5251	44,6	5281	41,4	7457	46,2	8501	46,8	9452	46,4
Építőipar	311	2,6	315	2,5	374	2,3	232	1,3	301	1,5
Kereskedelem és vendéglátás	1354	11,5	1413	11,1	1733	10,7	2058	11,3	2512	12,3
Szállítás/közlekedés (turizmus is) és raktározás	261	2,2	683	5,4	1619	10,0	2297	12,6	2374	11,7
Hírközlés	2213	18,8	2243	17,6	2810	17,4	2770	15,2	2712	13,3
Pénzügyi szolgáltatások	268	2,3	133	1,0	212	1,3	1028	5,7	1362	6,7
Üzleti/kereskedelmi szolgáltatások	806	6,8	484	3,8	685	4,2
<i>Fentiek együtt</i>	1059	90,1	1158	90,8	1488	92,3	1670	91,9	1821	89,5
	9		3		1		0		4	
Összesen	1176	100,	1275	100,	1612	100,	1816	100,	2035	100,
	9	0	7	0	5	0	9	0	1	0

Forrás: Saját számítás a Goszkomsztat adatai alapján.

Idézi: *World Investment Directory. Central and Eastern Europe.* (2003) UNCTAD, New York and Geneva. Vol. VIII. 321. o.

⁵⁶ *World Investment Directory. Central and Eastern Europe.* (2003) UNCTAD, New York and Geneva. Vol. VIII., 319. és 321. o.

⁵⁷ *Regioni Rosszii 2003.* (2003) Goszkomsztat, Moszkva.

BEFEKTETÉSI MOTIVÁCIÓK

ERŐFORRÁS-KERESÉS (RESOURCE-SEEKING)

Az oroszországi befektetések egyik mozgatórugója a természeti erőforrásokhoz való hozzáférés vágya. Ez az a terület, ahol a legjelentősebb a kihasználatlan potenciál. A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) 2001-es tanulmánya szerint 2001 és 2020 között Oroszország energiaszektorának hozzávetőlegesen 726 milliárd euró nagyságú tőkeinjekcióra van szüksége.⁵⁸ Ebből 2000-re 14, a 2001-2005 közötti időszakra 22, a 2006-2010-es periódusra 30, 2011-2015-re 42, a 2016-2020-as ciklusra pedig 52 milliárd dollárnak megfelelő investíció-igényt kalkulált. A kumulált érték 28%-át az olaj-, 27%-át a gáz-, 25%-át a villamos energiaszektor igényli.⁵⁹ Ehhez elengedhetetlen a nem rezidensek oroszországi jelenléte. Viszont külföldi befektetőkre csak abban az esetben számíthatnak, ha biztosítják számukra a tulajdonhoz való hozzáférést eme stratégiai ágazatban is.

PIACSZERZÉS (MARKET-SEEKING)

A befektetők másik csoportja a nagy potenciális piacot célozza meg. A 145 milliós Oroszországban ugyanis az elmúlt öt évben nagymértékben nőttek a háztartások jövedelmei és így a vásárlóerő is. Az 1998-as válságból történő gyors kilábalás után 2000-ben 20,9%-kal gyarapodtak a reálbérek. 2001 és 2003 között lassult a reálbér-növekedés üteme: 2001-ben 19,9, 2002-ben 16,6, 2003-ban pedig 10,4%-kal emelkedett. A nyugdíjak növekedési dinamikája ennél is magasabb: 2000-ben 28, 2001-ben 21,4, 2002-ben pedig 16,3%-kal bővült. A fenti pozitív tendenciákhoz azonban két kiegészítést kell hozzáfűzni. Először is az elmúlt évek növekményei nagyon alacsony bázison keletkeztek. Másodszor a jövedelmi különbségek szerfelett nagyok. Napjainkban a felső és az alsó decilis közötti differencia tizenötszörösre ugrott! 2002-ben a lakosság 6,1%-a napi egy dollárnál kevesebből élt. A létminimum alatt élő szegények részaránya a 2002. évi 25%-ról 22%-ra mérséklődött 2003-ban; amíg 1999-ben 41,2 millióan, addig 2003-ban 31 millióan éltek a szegénységi küszöb alatt. Mindezek ellenére a háztartások fogyasztása 2001 és 2003 között a GDP-bővülését meghaladó ütemben emelkedett.

A piacbővítő célzatú befektetések egyik markáns célpontja az élelmiszeripar (pl. Cadbury, Mars, Stollwerck), de a távközlési szektorban (Deutsche Telekom részesedése az MTS mobilszolgáltatóban) is van rá példa.

HATÉKONYSÁG-KERESÉS (EFFICIENCY-SEEKING)

Oroszország magasan képzett és nagyszámú munkaerejével, relatíve alacsony munkaerőköltségeivel a technológiaintenzív, hatékonyságnövelő befektetések ideális tere. Efféle befektetésekre eddig leginkább az autóiparban találunk példát. Ilyen a BMW-gyár

⁵⁸ Az IEA 2004. szeptemberi nyilatkozata egyenesen arra hivatkozta a figyelmet, hogy a Gazprom jelenleg működő földgázmezői hamarosan kimerülnek. IEA concerned about additional gas supplies to Europe. (2004) – *Interfax*. Szept. 13. <http://www.interfax.com/com?item=Rus&pg=0&id=5754602&req=>

⁵⁹ Kulcsár, A (2003) Russian Oil and Gas Exports to the EU. *The Future of Europe. Relations between the Enlarging European Union and Russia and Ukraine*. – Fóti, G. – Ludvig, Zs (eds.), Budapest, Institute for World Economics Hungarian Academy of Sciences. 139-150. o.

Kalinyingrádban (1999), a Volvo Truck összeszerelő üzeme Moszkva megyében (2001), a General Motors és az AvtoVAZ terepjáró gépkocsigyártó vegyes vállalata (2001), a Ford autógyára Leningrád megyében (2002) vagy a Renault Moszkvában.

A BEFEKTETÉSI KLÍMA ALAKULÁSA

POLITIKAI KOCCÁZAT

A politikailag meglehetősen ingatag Jelcin-érát követően a putyini kurzus pozitív változásokat hozott a politikai jellegű kockázati tényezők területén. A 2003-as év azonban új karakterekkel ruházta fel az állam és az üzleti szféra kapcsolatát. Ezek a jegyek korábban csak a politikai élet szereplői és az állam közötti nexusra vonatkoztak. Az újfajta együttműködés alapja a lojalitás. Ez egyaránt vonatkozik az állami vállalatokra és a kizárólag magántulajdonban lévő, ám stratégiai jelentőségűnek tartott társaságokra. Az elnöki adminisztráció mindent elkövet, hogy az energetikát, illetve a kapcsolódó pénzáramlásokat valamilyen módon ellenőrzése alá vonja. A fenti tendencia azonban nem egyenlő a visszaállamosítással. Jelenleg úgy tűnik, a Jukosz-ügy egyedi jelenség marad, nem kívánják reprivatizálni az olajvállalatokat.

A kedvező gazdasági konjunktúra és a relatíve stabil politikai közeg mellett milyen egyéb intézményi-jogi kockázati tényezővel kell továbbra is számolni és milyen pozitív változások mentek végbe Oroszországban? A következőkben sorra elemezzük ezeket a tényezőket.

HITELMINŐSÍTÉS

2003. októberében a Moody's Investors Service – elsőként – „Ba2”-fokozatról „Baa3”-ra, befektetésre ajánlottra javította a külföldi valutában jegyzett oroszországi államkötvények besorolását. Egy évvel rá, 2004. október elején pedig pozitívrá változtatta a fenti osztályzat kilátásait, ezzel jelezve, hogy az orosz gazdaság utóbbi években egyre erősebb fundamentumokra tett szert, miközben jelentős gazdasági növekedést is produkált.

WTO-TAGSÁG

Hat év után 2004 májusában az EU és Oroszország lezárta a WTO-hoz való orosz csatlakozásról szóló tárgyalásokat. A befektetőket érintő döntések közül a legfontosabbak, hogy Oroszország megtartja a Gazprom gázexport-monopóliumát, nem teszi lehetővé a külföldiek gázvezeték-építését, és a külföldi bankok közvetlenül nem, csak leányvállalataikon keresztül jelenhetnek meg Oroszországban, és a külföldi befektetők nem szerezhetnek többségi tulajdont az orosz pénzügyintézetekben. Az USA és Oroszország között a legnagyobb vita a szerzői jogok területén van, az Egyesült Államok továbbá kitart az orosz bankszféra teljes megnyitása mellett. Kína szinte csak azt kifogásolja, hogy Oroszország adminisztratív eszközökkel igyekszik megakadályozni a kínai állampolgárok oroszországi munkavállalását.⁶⁰

⁶⁰ Németh András (2004) Oroszország és a WTO. A szerencsés 13. – *HVG*. Máj. 26.
http://hvg.hu/hvg_friss_cikk.asp?oID=b4eba21d-4281-4691-a127-a9b531c440fb

VÁMELJÁRÁS

2004. január 1-től új vámkodeks van érvényben Oroszországban. Fajsúlyos változások történtek a vámkezelést leegyszerűsítő, az eljárást felgyorsító intézkedések területén; az új szabályozás kiküszöböli a korábban fennálló szubjektív döntési lehetőségeket.⁶¹

BÜROKRÁCIA

Minimális az előrelépés a közigazgatási reform területén. A középtávú társadalmi és gazdaságfejlesztési program (2003–2005) egyik legfőbb törekvése a hatékony államigazgatási struktúra kialakítása, illetve a közigazgatási reform megvalósítása, a végrehajtó hatalom szerkezetének optimalizálása, a szakmai színvonal növelése, a teljes transzparencia megteremtése a jogszabályok kidolgozása során, és a közbeszerzések kizárólag pályázati úton való megvalósítása.⁶² A korrupció, az erőteljes lobby, a gazdasági bűnözés blokkolja a gyökeres strukturális változásokat. Ezek a tényezők jelentik a kis- és középvállalati szektor fejlődésének egyik alapvető korlátját.

A korrupció egyik fokmérője a kenőpénzek meghatározó szerepe. Egy 2002 májusában készült moszkvai tanulmány szerint Oroszországban évente mintegy 40 milliárd eurónak megfelelő kenőpénzt fizetnek ki.⁶³ A Transparency International felmérése szerint tovább erősödött az oroszországi korrupció szintje. A világ 133 országára kiterjedő vizsgálatban 2003-ban Oroszország Mozambikkal azonos pontszámmal (2,7) a 86-87. helyen végzett.⁶⁴ A 2001-es felmérés, amelyben csupán 91 ország vett részt, 2,3-es átlagot definiált; ekkor a 79. helyet sikerült teljesíteni. (A tudományos kutatók, az üzleti szféra képviselői, valamint a kockázatelemzők felméréseire és értékeléseire alapozott index 1 és 10 közötti értéket vehet fel a totálisan korrump és a teljesen tiszta közélet jelzésére.)⁶⁵

PÉNZMOSÁS

A pénzmosás visszaszorítása érdekében az elmúlt években egyre nagyobb erőfeszítéseket tettek Oroszországban. 2001. augusztus elején Vlagyimir Putyin aláírta az állami дума által már korábban elfogadott pénzmosás elleni törvényt. A szabályozás 2002 februárjában lépett életbe.⁶⁶ 2001 szeptemberében Oroszország lekerült a FATF által összeállított, szankciókkal közvetlenül fenyegetett országok listájáról.⁶⁷ Egy évvel később, 2002 októberében pedig már azon országok csoportjából is kikerült, amelyeket a nemzetközi akciócsoport ugyan nem

⁶¹ Tájékoztató Oroszország gazdasági helyzetének és külkereskedelmi kapcsolatainak alakulásáról. (2003) Az Oroszországi Föderáció Magyarországi Kereskedelmi Képvisellete, Budapest. 5. sz. 16-18. o.

⁶² *Programma szocialno-ekonomicseszkovo razvityija Rosszijoszkoj Fegyercii na srednyeszrocsnuju perszpektyivu (2003-2005 godi)*. (2003) Minisztversztvo ekonomicseszkovo razvityija i torgovli Rosszijoszkoj Fegyercii. Aug. <http://www.economy.gov.ru/merit/267.htm>

⁶³ A kenőpénz a siker nyitja Oroszországban. (2002) *Index*. Máj. 21.

<http://index.hu/politika/kulhirek/?main:2002.05.21&92396>

⁶⁴ *Transparency International Corruption Perceptions Index 2003*. (2003) Transparency International, London. Okt. 7. 4–5. o.

http://www.transparency.org/pressreleases_archive/2003/dnld/cpi2003.pressrelease.en.pdf

⁶⁵ Tiisanen, T. – Vinni, S. – Jumpponen, J. (2002) *The Investment Climate in Russia – Part II – Case Studies*. Studies in Industrial Engineering and Management, Lappeenranta University of Technology, Finland. No. 19. 27–28. o.

⁶⁶ Pénzmosás elleni törvényt fogadtak el Oroszországban. (2001) – *Index*. Aug. 7.

<http://index.hu/politika/kulhirek/?main:2001.08.07&62350>

⁶⁷ Oroszország lekerült a pénzmosási listáról. (2001) – *Index*. Szept. 7. <http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2001.09.07&65870>

fenyeget közvetlen szankciókkal, de a testület szerint nem működnek együtt elég erőteljesen a pénzmosás elleni harcban.⁶⁸

FEKETE- ÉS SZÜRKE GAZDASÁG

A fekete- és szürke gazdaság szerepe még mindig rendkívül magas. A Goszkomsztat szerint a kilencvenes években és az új évezred első éveiben az oroszországi árnyékgazdaság teljesítménye a GDP 20-25%-ának volt megfelelő (termelési oldalról kalkulált érték); az oroszországi és a nyugati elemzők többsége ezt 40-50%-ra becsüli.⁶⁹

HAMISÍTÁS

Továbbra is felbecsülhetetlen károkat okoz az hamisítás. A belügyminisztérium gazdasági bűnözéssel foglalkozó osztályának helyettes vezetője 2002. végén azt közölte: hogy az Oroszországban eladott cikkek kilencven százaléka hamisítvány. Ez egyaránt vonatkozik a ruhákra, elektronikai cikkekre, élelmiszerekre, sőt a gyógyszerekre is. A hamis elektronikai cikkek nagy részét Dél-Kelet-Ázsiából csempészik az országba, a kozmetikumok, játékok általában Kínából érkeznek. A ruházati cikket, élelmiszereket, gyógyszereket, másolt cd-ket és videókat általában Oroszországban állítják elő. 2002-ben a hatóságok kétezer esetben indítottak eljárást márkahamisítási ügyekben.⁷⁰

CÉGALAPÍTÁS

Egyszerűsítések történtek a cégbejegyzési procedúrában. A 2001-2002-es Global Competitiveness Report szerint az oroszországi cégalapításhoz szükséges engedélyek számának mediánja 6,0 darab. A jelentés 75 országra terjesztette ki vizsgálatát, az átlag 4,8 darab volt. Ezzel az OF az 57-63. helyen végzett. A cégalapításhoz szükséges idő mediánja 26 nap, a 75 országra számított átlag 40,2. Így Oroszország a 18. helyen állt.⁷¹

FÖLDTULAJDON

2001. október 30-án életbe lépett az új földtörvény, amely biztosítja a városi és ipari földterületek adásvételét a belföldi és a külföldi állampolgárok számára. 2002 júliusában elfogadták a termőföldek adásvételéről szóló törvényt, s ennek nyomán 1917 óta először vált ismét legálissá a mezőgazdasági földterületek forgalma. A jogszabály kizárja a külföldi természetes, külföldi jogi és hontalan személyek termőföldhöz jutását, illetve azon oroszországi jogi személyeket is, amelyekben külföldi természetes, külföldi jogi és/vagy hontalan személyek 50% feletti tulajdonrészrel rendelkeznek. Számukra a földhasználat bérleti szerződés keretében engedélyezett, de ez is maximálisan 49 évre. A jogszabályba számos féket építettek, amely korlátozza a tulajdon likviditását. Az egyes szubjektumok

⁶⁸ Oroszország lekerült a FATF pénzmosási listájáról. (2002) – *Index*. Okt. 11.
<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2002.10.11&105706>

⁶⁹ Glinkina, Sz. (2004) *Pricsini usztojcsivosztyi tyenyevoj ekonomiki v Rosszii*. Economic and Political Relations after the EU Enlargement: The Visegrad Countries and Russia, Ukraine, Belarus and Moldova. Conference in Budapest. Febr. 5-6. 1. o.

⁷⁰ Az Oroszországban eladott termékek kilencven százaléka hamis. (2002) – *Index*. Dec. 27.
<http://index.hu/gazdasag/vilag/fake1227/>

⁷¹ Global Competitiveness Report 2001-2002. (2002) World Economic Forum. Oxford University Press, New York, Oxford. 412. o.

önállóan dönthetnek arról, hogy a hatályba lépést követő tíz éven belül mikor indítják el, és milyen sebességgel hajtják végre a privatizációt, valamint milyen lesz a kialakuló birtokkoncentráció. Ezentúl a regionális és helyi hatóságokat elővételi joggal ruházzák fel, illetve a nem megfelelő művelés esetén visszaperelhető a tulajdon.⁷²

ADÓZÁS

Kétségtelen tény, hogy a putyini éra leglátványosabb előrelépése az adóreformok területén realizálódott. Az elmúlt években számottevő egyszerűsítések és csökkentések történtek az adórendszerben. 2001-ben egykulcsos, úgynevezett lapos, 13%-os személyi jövedelemadót vezettek be. 2004. január 1-től az eladásokat terhelő 5%-os (forgalmi) adó és a földgáz 15%-os jövedéki adóját eltörölték. A vállalati szféra számára a legjelentősebb változás, hogy 2004. január 1-től 18%-os általános forgalmi adó van érvényben a megelőző év 20%-os kulcsa helyett. A költségvetés bevételi oldalát nagymértékben meghatározó kőolaj- és földgázkitermelő társaságok terhei viszont 2004-től nőttek. Az ásványkincs-kitermelést sújtó adó a földgáz esetében a korábbi ezer köbméterenkénti 32 helyett 107 rubelre, a kőolaj tekintetében pedig a tonnánkénti 340-ről 347 rubelre emelkedett. Augusztus végén a Duma megszavazta, hogy jövő évtől a gázkitermelési adót 135 rubelre, az olajkitermelési adót pedig 419 rubelre emeljék. 2002-ben 35-ről 24%-ra csökkent a társasági nyereségadó. 2004-ben az egységes szociális adó még mindig 35,6%-os elvonást jelentett, viszont Putyin már aláírta 26 százalékra való mérséklésről szóló törvényt. A törvény életbelépésének ideje azonban még kérdéses.^{73; 74}

BANKRENDSZER

A bankrendszer kétségkívül sokkal jobb állapotban van, mint 1998-ban, ám még jelentős lépéseket kell tenni, hogy a hatékony pénzügyi közvetítés a diverzifikált gazdasági fejlődés komponense lehessen.

Oroszországban jelenleg még mindig több mint 1300 hitelintézet működik. Ezek többsége kicsi és alultőkésített, bár az olcsó források következtében az elmúlt években valamelyest javult a kapitalizáció. Általános jellemző a fejletlen fiókhálózat, egy hitelintézetre átlagosan 2,4 fiók jut. Amíg a hitelintézetek többsége – fiókhálózat nélkül – egyetlen kirendeltségből áll, addig a Szberbank egymaga a fiókok több mint 30%-ával rendelkezik, ez ezernél is több fiókot jelent. A hitelintézetek csaknem fele Moszkvában és a moszkvai régióban működik. De nemcsak térben jelentős a koncentráció, hanem az eszközállomány tekintetében is. Jelentős az állami tulajdonú bankok dominanciája, különösen a Szberbank és a Vnyestorgbank szerepe. A külföldi bankok oroszországi szerepvállalása még mindig nagyon csekély, s a szabályozás továbbra is gátolja a nagyobb aktivitást. A pénzügyi-ipari csoportok, az oligarchikus struktúra szerepe továbbra is komoly. Nagy számban működnek a hatalmas pénzügyi-ipari csoportok tulajdonában olyan bankok, amelyek szinte kizárólag az oligarchák ügyleteivel foglalkoznak. Jelentéktelen a bankhitelek aránya az állótőke-beruházásokban: 2002-ben mindössze 3,9%-os volt. A reálgazdaságba kerülő hitelállomány csupán a GDP 15%-ával egyenlő. A jövedelmezőségi mutatók a bankszektor nyereségességében végbement pozitív változásokat

⁷² Vida, L. (2002) Orosz törvény a termőföldek adásvételéről. Talajművelés. – *HVG*. XXIV. évf. 30. sz. Júl. 27. 21–22. o.

⁷³ Vihuholeva, E. (2003) Rosszijan ovszidajut novije nalogi. – *Izvesztyija (Moszkovszkij Vjpuszk)*. No. 239 (26556). Dec. 30. 5. o.

⁷⁴ <http://vg.hu/index3.php?app=cikk&datum=2004-07-29&d=2004-07-29&c=29&fr=hk>

tükrözik. A saját tőkearányos nyereség (ROE) 2000-ben 8,0, 2001-ben 19,4 majd 2002-ben 18%-os jövedelmezőségről tanúskodott. A hányados meredek emelkedése mindenekelőtt a 2002. január 1-től hatályos társasági nyereségadó-változásnak köszönhető. A rossz hitelek aránya az összes hitel százalékában az 1998-as 30,9%-ról 2002-re 11,4-re csökkent. A bankrendszer sérülékenységét mutatja a 2004 nyarán lezajlott mini bankkrízis.

SZÁLLÍTÁS

Oroszországban több olyan feltérképezetlen területet találunk, amelyet főként az infrastruktúra hiányossága miatt került el eddig a transznacionális tőke. Ezzel Oroszország is tisztában van; jelenleg azt tervezi, hogy 20 év alatt 1000 milliárd dollár értékű beruházást hajt végre úthálózatának rendbetételére, hogy ezzel is felgyorsítsa a gazdasági fejlődést. A most kidolgozott stratégia az orosz úthálózat hosszát a jelenlegi 593 ezer kilométerről 845 ezer kilométerre szándékozik növelni.⁷⁵

A fentiekén kívül további tényezők a külföldi tőke ellen ható erőteljes lobbijelenléte, a beruházásösztönző eszközök (adókedvezmények), a promóció hiánya, bár ez utóbbi esetében 2004 februárjában előrelépés történt, több mint ezer oldalas kereskedelmi és befektetési tájékoztató jelent meg Oroszországban, amely részletesen elemzi a Föderáció 89 szubjektumának lehetőségeit.⁷⁶ Előremutató jel, hogy a Kaszjanov menesztését követő első kormányülésen javaslat született speciális gazdasági övezetek kialakítására.⁷⁷ A transznacionális tőke nem csupán az égetően fontos beruházások megvalósítója, hanem a hatékony vállalatvezetés (menedzsment attitűdök), modern technika illetve technológia közvetítője is.

Látható, hogy a kedvező tendenciák ellenére a jelenlegi oroszországi intézményi-jogi kondíciók jelentős tranzakciós költségeket eredményeznek.

AZ FDI REGIONÁLIS MEGOSZLÁSA

Az 1993-ban elfogadott alkotmánynak megfelelően Oroszország komplex föderatív szerkezettel bír; a föderáció 89 jogalanyából álló struktúrát 21 köztársaság, 1 autonóm megye (avtonomnaja oblaszty), 10 autonóm körzet (avtonomnij okrug), 6 vidék (kraj), 49 megye (oblaszty) és 2 szövetségi jogállású város (Moszkva és Szentpétervár) alkotja. 2000 óta a 89 közigazgatási egység (szubjektum) földrajzi alapon 7 szövetségi körzetre (fegyeralnij okrug) tagolódik. Ezek a Központi (központja Moszkva), az Észak-nyugati (Szentpétervár), a Déli (Rosztov-na-Donu), a Volga-menti (Nyizsnyij Novgorod), az Uráli (Jekatyerinburg), a Szibériai (Novoszibirszk) és a Távol-keleti Szövetségi Körzet (Vlagyivosztk).

A közvetlen külföldi tőkebefektetések Oroszországban igen erőteljes koncentrációt mutatnak. Az 1995 és 2002 között felhalmozott FDI 81,3 százaléka (24,2 Mrd USD) 10 közigazgatási egységben összpontosul. Egymaga Moszkva 40 százalékkal részesedik az összes közvetlen befektetésből (11,2 Mrd USD). A beruházások több mint fele a Központi Szövetségi Körzetben valósult meg, ezt követik a Távol-keleti, Déli és az Észak-nyugati Szövetségi Körzetek egyenként körülbelül 10-11 százalékkal, majd a Volga-menti, Uráli és Szibériai SzK zárja a sort rendre 6, 5 és 4 százalékkal. Az egy főre jutó felhalmozott FDI alapján is a Központi SzK a vezető, a föderáció népességének 26 százaléka él itt, s ehhez az összes FDI

⁷⁵ Ezermilliárd dollár útépitésre. (2004) – *Index*. Máj. 6.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2004.05.06&177038>

⁷⁶ Investors Get a New Guide to the Regions. (2004) – *The Moscow Times*. Febr. 20. 4. o.

⁷⁷ Cabinet Moves to Create Special Economic Zones. (2004) – *The Moscow Times*. Feb. 27. 5. o.

56 százaléka párosul. Érdemes kiemelni a ritkán lakott távol-keleti részt, ahol az oroszországi lakosság mindössze 5 százaléka él és 11 százalékos az FDI-részesedés. Az Észak-nyugati SzK esetén 10 százalékos FDI-részesedéshez ugyanakkora lakossághányad tartozik, míg a többi SzK-ban már elbillen a mérleg: a Volga mentén 6:21, Szibériában pedig 4:14 az arány.

Ha ez egyes szubjektumok szintjén vizsgáljuk az FDI megoszlását, s nem vesszük figyelembe Moszkva és Szentpétervár szövetségi jogállású városokat, akkor megállapítható, hogy az első 15 legvonzóbb közigazgatási egységből kilenc területén található milliós nagyvárost.

19. táblázat - Az FDI legjelentősebb fogadó régiói Oroszországban

KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉG	SZÖVETSÉGI KÖRZET	LAKOSSÁG (EZER FŐ)	MILLIÓS VÁROS	AZ 1995 ÉS 2002 KÖZÖTT FELHALMOZOTT FDI (E USD)	EGY FŐRE JUTÓ FDI (USD)	FDI-RÉSZESEDES (%)
Oroszország	-	145164	-	29825773	205	100,0
Moszkva	Központi	10383	Moszkva	11900966	1146	39,90
Moszkva megye	Központi	6619	Moszkva	2825082	427	9,47
Szahalín megye	Távol-keleti	547	-	2596373	4747	8,71
Krasznodar vidék	Déli	5125	-	1993583	389	6,68
Szentpétervár	Észak-nyugati	4661	Szentpétervár	1284763	276	4,31
Leningrád megye	Észak-nyugati	1669	Szentpétervár	1025519	614	3,44
Tyumeny megye	Uráli	3265	-	753402	231	2,53
Szamara megye	Volga-menti	3240	Szamara	679690	210	2,28
Novoszibirszk megye	Szibériai	2692	Novoszibirszk	613453	228	2,06
Szverdlovszk megye	Uráli	4486	Jekatyerinburg	561848	125	1,88
Primorszk vidék	Távol-keleti	2071	-	337641	163	1,13
Volgográd megye	Déli	2699	Volgográd	311893	116	1,05
Kaluga megye	Központi	1042	-	301034	289	1,01
Cseljabinszk megye	Uráli	3604	Cseljabinszk	245623	68	0,82
Orenburg megye	Volga-menti	2179	-	232430	107	0,78
Nyizsnyij Novgorod m.	Volga-menti	3524	Nyizsnyij Novgorod	223278	63	0,75
Perm megye	Volga-menti	2820	Perm	208448	74	0,70
Magadan megye	Távol-keleti	183	-	205687	1124	0,69
Orlov megye	Központi	860	-	195874	228	0,66
Habarovszk vidék	Távol-keleti	436	-	191583	133	0,64

Forrás: Regioni Rosszii 2003. (2003) Goszkomsztat, Moszkva. Idézi: Liuhto et al. (2004) 73. o.

A Központi SzK-ban elhelyezkedő hatalmas területű és nagy népességű Moszkva gazdasági, politikai, adminisztratív szempontból egyaránt kiemelkedő jelentőségű. Moszkva Oroszország üzleti és kereskedelmi központja. A legfontosabb társaságok szinte kivétel nélkül ide vannak bejegyezve, illetve itt található a székhelyük. A befektetések gyakori célpontja a kereskedelem és az építőipar, ám jelentős gépipari beruházások (pl. a Renault) és K+F-projektek is helyet kapnak. Úgy tapasztaljuk, hogy az elmúlt néhány évben Moszkva részesedése valamelyest csökkenően van, és más régiók is fokozatosan egyre nagyobb

szerephez jutnak. Ez több okkal magyarázható. Egyrészt Moszkvában kevesebb és drágább a munkaerő, másfelől pedig egyre nagyobb teret kapnak az olaj- és gázipari beruházások.

20. táblázat - A külföldi tőkével működő vállalatok száma Oroszországban 1999-2002 között

	1999	2000	2001	2002	2002 (%)
<i>Központi</i>	6388	6585	7050	7279	52,64
Moszkva és Moszkva megye	5739	5849	6318	6438	46,55
<i>Észak-nyugati</i>	2366	2789	2911	3177	22,97
Karjalai Köztársaság	82	79	86	87	0,63
Komi Köztársaság	81	82	70	50	0,36
Arhangelszk megye	54	60	56	72	0,52
Vologda megye	55	45	42	50	0,36
Kalinyingrád megye	325	336	333	374	2,70
Szentpétervár és Leningrád megye	1535	1943	2066	2251	16,28
Murmanszk megye	85	85	92	97	0,70
Novgorod megye	69	82	87	91	0,66
Pszkov megye	80	77	79	105	0,76
<i>Déli</i>	758	783	787	855	6,18
<i>Volga-menti</i>	719	737	693	717	5,18
<i>Uráli</i>	452	434	404	463	3,35
<i>Szibériai</i>	509	554	566	589	4,26
<i>Távol-keleti</i>	595	681	693	749	5,42
Összesen	11787	12563	13104	13829	100,00

Forrás: Regioni Rosszii 2003. (2003) Goszkomsztat, Moszkva. Idézi: Liuhto et al. (2004) 80. o.

Végül, az Expert felmérése szerint az orosz régiókban egyre stabilabb a befektetési klíma. Nőtt a közepes befektetési kockázatú és potenciálú szubjektumok száma. Bár a vezető régiók közötti sorrend csak keveset változott. A részletes felbontást lásd a mellékletben.

A PIACSZERZŐ CÉLZATÚ BEFEKTETÉSEK LEHETŐSÉGEI OROSZORSZÁGBAN

A kiskereskedelem volumenének alakulása a kereskedelmi potenciál meghatározásának egyik legjobb eszköze. Ez alapján Moszkva, Szentpétervár, Szamara megye, a Krasznodar vidék, Tyumeny megye, Szverdlovszk megye, Rosztov megye, a Baskír Köztársaság s a Krasznnojarszk vidék a legígéretesebb szubjektumok. A Krasznodar vidék, a hatalmas kiterjedésű Tyumeny megye és Krasznnojarszk vidék kivételével mind a hét jogalany területén, sőt a szomszédos közigazgatási egységekben is található milliós nagyváros.

**21. táblázat - A tíz legjelentősebb szubjektum a kiskereskedelmi forgalom tekintetében
2002-ben**

KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉG	SZÖVETSÉGI KÖRZET	NÉPESSÉG (EZER FŐ)	EGY FŐRE JUTÓ GDP (USD)	KISKERESKEDELEM			HÁZTARTÁSOK KIADÁSAI A JÖVEDELEM SZÁZALÉKÁBAN			TARTÓS FOGYASZTÁSI CIKKEK (100 HÁZTARTÁSRA JUTÓ)		
				Teljes volumen (USD)	Egy főre jutó érték (USD)	Élelmiszeripari termékek (%)	Élelmiszeripari termékek	Egyéb termékek	Szolgáltatások	TV	Videó / videokamera	Komputer
Oroszország	-	145164	1901	131378	905	47	44	36	18	129	54	10
Moszkva	Központi	10383	6577	36216	3488	41	41	36	21	154	98	30
Moszkva m.	Központi	6619	1444	5383	813	44	50	30	20	146	76	18
Szentpétervár	Északny.	4661	2076	4876	1046	43	49	29	19	143	64	11
Szamara megye	Uráli	3240	2183	4473	1381	45	40	41	17	135	65	12
Krasznodar v.	Déli	5125	1277	3847	751	48	44	37	17	113	49	4
Tyumeny m.	Uráli	3265	8822	3838	1176	51	31	50	18	141	78	21
Szvedrlovszk m.	Uráli	4486	1646	3770	840	51	46	34	17	129	51	10
Rosztov megye	Déli	4404	1014	3568	810	45	50	32	15	117	51	6
Baskír Közt.	Volga	4104	1589	2872	700	52	40	42	15	120	49	7
Krasznojarszk v.	Szibériai	2966	2766	2657	896	51	33	45	20	138	67	19

Forrás: Regioni Rosszii 2003. (2003) Goszkomsztat, Moszkva.

A MAGYARORSZÁGI TÁRSASÁGOK KÖZVETLEN TŐKEBEFEKTETÉSEI OROSZORSZÁGBAN

A Goszkomsztat mérései szerint 1995 és 2001 között összesen 418,2 millió dollár értékű magyar tőke áramlott Oroszországba. Az ITDH szerint az eddigi magyar tőkeberuházások az Oroszországba befolyt külföldi tőkének megközelítőleg 1,5%-át adták, amely körülbelül 450 M USD.

Az MNB adatai szerint az Oroszországban megvalósított magyarországi közvetlen befektetések (részvény, egyéb részesedés és újrabefektetett jövedelmek) állománya 2002. december 31-én 12,4 millió euró nagyságú volt. Ez ugyan kismértékű csökkenést jelent a 2001-es szinthez (12,7 M euró) képest, viszont az 1998. december 31-e és 2002. vége közötti ötéves periódust vizsgálva látványos gyarapodást mutat: az 1998 végi 1,5 millió eurós *stock*-érték 1999-ben 4,3-ra, majd 2000-ben 6,7 millióra emelkedett. Az utóbbi években tapasztalható növekedés ellenére a 2002. évi záró adat az összes kihelyezett FDI-állomány (1908,1 M euró) mindössze 0,65 százalékát képviselte. A vizsgált ötéves időintervallum csúcsa a 2001-es esztendő: ekkor 0,76 százalékos volt a részesedés. A 2003-as évben megvalósított beruházásokról az MNB-nek még nincsenek országos szintű információi, bár a Mol ügylete révén jelentős emelkedést valószínűsítünk.

22. táblázat - A rezidensek külföldi közvetlen tőkebefektetések (részvény és egyéb részesedés; *flow*) megoszlása országok szerint, egyenleg

	1999		2000		2001		2002		2003	
	M euró	M Ft	M euró	M Ft	M euró	M Ft	M euró	M Ft	M euró	M Ft
Oroszország	3,4	853,0	11,1	2910,7	18,9	4774,2	3,4	833,9	1,0	249,2
Ukrajna	1,5	385,5	2,1	555,5	-	-	1,5	358,3	1,8	453,6
Összesen	252,2	63756,9	664,8	175200,8	409,4	107908,7	189,8	46015,6	1297,1	327864,1

Forrás: MNB, Statisztikai főosztály

23. táblázat - A rezidensek külföldi közvetlen tőkebefektetés (részvény, egyéb részesedés és újrabefektetett jövedelmek)-állományának (*stock*) országokénti megoszlása, december 31-én

	1998		1999		2000		2001		2002	
	M euró	M Ft	M euró	M Ft	M euró	M Ft	M euró	M Ft	M euró	M Ft
Oroszország	1,5	393,2	4,3	1 107,5	6,7	1 770,3	12,7	3 117,2	12,4	2 931,0
Ukrajna	10,4	2 667,0	14,1	3 593,1	16,2	4 298,5	23,4	5 775,7	19,0	4 476,4
Összesen	582,4	148 925,0	810,1	206 522,0	1 326,4	351 406,4	1 675,4	412 706,6	1 908,1	450 117,5

Forrás: MNB, Statisztikai főosztály

A fenti adatok alátámasztják, hogy Oroszország marginális helyet foglal el a magyar befektetési célpontok között.

A magyarországi tőke mind a termelő, mind a szolgáltató, mind pedig a kereskedelmi szférában jelen van Oroszországban. Az Oroszországban bejegyzett magyar tőkével működő cégek, főként vegyes vállalatok, többsége kicsi és alultőkésített. Ezek főként kereskedelemmel vagy szállítmányozási szolgáltatással foglalkoznak, tevékenységük a magyar áruk Oroszországba jutását támogatják, azaz a korábbi piac megtartása, illetve újak megszerzésére irányulnak. Az eddigi teljesítmény azt mutatja, nem alkalmasak arra, hogy saját piaci szegmensükben számottevő részesedést szerezzenek. Jelentősebb befektetési projektek csak ritkán valósulnak meg, ezek döntően külföldi vagy részben külföldi tulajdonú nagyobb vállalatokhoz, illetve a magyarbázisú transznacionális társaságokhoz fűződnek. A termelő érdekeltség felállítása mögött a piackeresés (kereskedelmi korlátok elkerülése, szállítási költségek mérséklése, piaci kereslethez való alkalmazkodás) áll, de ettől még az erőforrás-keresés (itt elsősorban a munkaerőre gondolunk, a Mol befektetésénél természetesen az ásványkincs a legfőbb ok) és a hatékonyság-keresés tényezői (a munkaerő, a nyersanyag, az infrastruktúra ára) is érvényesülnek.

A következőkben néhány jelentősebb oroszországi befektetést ismertetünk.

A magyarországi vállalatok közül a Richter Gedeon Rt. tekinthető a legsikeresebb szereplőnek, egyaránt rendelkezik képviseleti irodával, kereskedelmi érdekeltséggel és termelő vállalattal Oroszországban.

A Richter 9 regionális központot működtet a moszkvai vezérképviselő ellenőrzésével Oroszországban. E külföldi kirendeltségek a moszkvai, az Észak-oroszországi (Szentpétervár), az Urál előtti, (Kazany), a Volgai (Volgográd), az Észak-kaukázusi (Krasznodar), az Uráli (Jekatyerinburg), a Nyugat-szibériai (Novoszibirszk), a Közép-szibériai (Irkutszk) és a Távolszibériai képviselet (Habarovszk).⁷⁸ A Richter Gedeon Rt. oroszországi kereskedelmi érdekeltsége a moszkvai OOO Pharmarichter.⁷⁹ 1996-ban a Richter orosz partnerével termelő vegyes vállalatot hozott létre Krasznij Tkacs-ban Moszkva megyében a fővárostól 140 kilométerre „ZAO Gedeon Richter – Farmograd” néven.⁸⁰ (Az orosz partnerek a telket apportálták a vállalkozáshoz.) A Richter Rt. 2000. március 17-én az orosz partner 38 százalékos (névértéken 258 millió forint értékű) részvénytársaságjának megvásárlásával kizárólagos tulajdonosa lett a Farmogradnak.⁸¹ A csomagoló üzem 2000 áprilisában kezdte meg működését. 2001. október elején beindult a tablettázás a gyárban. A termelés elindítását eredetileg 2001 közepére tervezték, de az oroszországi engedélyeztetés a vártnál sokkal lassabban történt meg.⁸² A Farmograd termelése 2003-ban nem érte el a nullszaldóhoz szükséges szintet, ezért a Richternek a leányvállalat veszteségeire céltartalékot kellett képeznie.⁸³ A Richter 2003-ban 1,1 millió dollárt fektetett a vállalatba, amely 3,5 millió dollár értékű terméket bocsátott ki.^{84; 85}

A másik nagy gyógyszergyár, az EGIS Rt. 2004 nyarán szerzett 87,5 százalékos részesedést az oroszországi SERDIX Részvénytársaságban, az ügylet értéke 101 850 000 rubel (3,5 millió dollár) nagyságú volt. A megvásárolt vállalat keretein belül jön létre a francia Servier Monde gyógyszeripari céggel közösen felépítendő oroszországi termelő egység.⁸⁶ Az EGIS jelenleg kereskedelmi képviseleteket működtet Moszkvában (vezérképviselő), Szentpéterváron, Rosztovban és Novoszibirszkben

Az eddigi legnagyobb volumenű közvetlen beruházás a Mol nevéhez fűződik. A Mol 1999 októberében új stratégiát hirdetett meg, amely jelentős változást eredményezett a társaság külföldi kutatás-termelési tevékenységében. A kulcstényezővé a készletakvizíció vált, amelyet a Mol elsősorban Oroszországban kíván megvalósítani, azon belül is Nyugat-Szibériára összpontosít. Ennek két oka van. Egyrészt Oroszország ígéretes olajkészletekkel bír. Másfelől jó olaj- és gázkereskedelmi kapcsolatokat ápolnak Oroszországgal, illetve a Mol szakértői széles körű műszaki ismeretekkel rendelkeznek az orosz olajiparról (tapasztalatcsere, tanulmányok orosz intézetekben), s ez versenyelőnyt jelent a Mol számára. A készletakvizíciós törekvések első lépése a Mol-Jukosz közös mezőfejlesztési projekt lett. A Zapadno-Malobalik mező a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben Nyugat-Szibériában található; mintegy 20 millió tonna (145 millió hordó) bizonyított készlettel bír. A terület kiterjedt

⁷⁸ http://www.richter.hu/RichterWebSite/RichterWebSiteHU/Kermark/kermark_vilag/vilag_kulkep/kulf_kepv.htm

⁷⁹ http://www.richter.hu/RichterWebSite/RichterWebSiteHU/Kermark/kermark_vilag/vilag_kererd/keresk_egys.htm

⁸⁰ http://www.richter.hu/RichterWebSite/RichterWebSiteHU/Kermark/kermark_vilag/vilag_term/term_egys.htm

⁸¹ Richter-akvizíció. (1999) – *Magyar Hírlap*. Márc. 20. 9. o.

⁸² A Richter oroszországi gyárában beindult a termelés. (2001) – *Index*. Okt. 4.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2001.10.04&69402>

⁸³ A Richter kibírta a gyenge dollárt. (2004) – *HVG*. Febr. 9. http://hvg.hu/frisshirek_cikk.asp?oID=4A049C27-6FB5-460E-808B-E1A93B230A39

⁸⁴ *Magyarország külgazdasága 2003*. (2004) Külügyminisztérium, Budapest. 185. o.

⁸⁵ A Richter Rt. 2001. április 5-én megvásárolta az orosz magánszemélyek tulajdonában lévő gyógyszer-nagykereskedő Protek zártkörű részvénytársaság 5 százalékos részvénytársaságját. A Richter 1992 óta áll kapcsolatban a piacvezető Protekkel, amely a magyar gyógyszergyár első számú oroszországi partnere. A társaság az akvizícióval elsősorban oroszországi marketing és promóciós tevékenységét kívánta erősíteni.

Oroszországban terjeszkedik a Richter. (2001) – *Magyar Hírlap*. Ápr. 10. 15. o.

⁸⁶ Orosz vállalatot vett az Egis. (2004) – *Tőzsdefórum*. Aug. 25.

http://www.tozsdeforum.hu/index2.phtml?site_width=774&menu=0&submenu=onearticle&ews_id=345333

csőhálózattal és szállítási infrastruktúrával rendelkezik. A Mol és a Jukosz 1999-ben kezdte meg a tárgyalásokat a mező együttes feltárásáról. 2000-ben a Mol és a Jukosz közös munkacsoportokat hozott létre; elkészítették a projekt megvalósíthatósági tanulmányát, amelyet a helyi közigazgatás elfogadott. Sikeresen lezárult a 8,5 millió dollár összegű mezőfejlesztési kísérleti projekt, amely célja a mezőfejlesztés megalapozása, a helyi viszonyok megismerése, valamint a jövőbeli operátori szerepre való felkészülés.⁸⁷ A partnerek 2001. közepén, a termékmegosztási szerződés (PSA) létrehozásának nagy időigénye miatt úgy döntöttek, hogy a mezőfejlesztést a jelenlegi licenzia rendszer keretei között valósítják meg. Végül 2001-ben már nem tudták elkezdni a mező fejlesztését.⁸⁸ 2002. december 19-én a Mol és a Jukosz képviselői aláírták a megállapodást a közös vállalat létrehozásáról.⁸⁹ A vállalati tranzakció 2003. március 17-én zárult le. A megegyezés értelmében a projektet egy Oroszországban 50-50 százalékos tulajdonmegosztásban bejegyzett közös vállalkozás valósítja meg. A Mol által fizetett összes hozzájárulás összege 100 millió USD, amely a projekt 50%-ára nyújt fedezetet. A tervek szerint összesen mintegy 300–350 millió USD mezőfejlesztési beruházás valósul majd meg. Ebből 2003 folyamán 77 millió USD került felhasználásra, melynek felét a Mol fedezte. Ennek keretében 70 olajtermelő, 7 víztermelő és 35 besajtoló kutat sikerült üzembe helyezni. 2003-ban megkezdődött a közös kőolajtermelés. A mező termelése 2003-ban 1,241 Mt volt, melyből a Mol része 0,621 Mt. 2003 végére a mező napi termelése elérte a 36 800 bbl-es szintet. A Molra jutó termelés volumene 2004-ben meghaladja majd a hazai termelés nagyságának megfelelő 1 millió tonnát, 2005-re pedig eléri az 55 000 bbl/napos csúcstermelést. A Mol keresi a lehetőségét újabb termelőmező-vásárlásának Oroszországban.⁹⁰

A 2003. április 1-jét követő arányos konszolidációja óta a projekt 5,8 milliárd forinttal járult hozzá a Mol nettó eredményéhez. A projekt megvalósítása révén a Mol várakozásai szerint megduplázza éves olajkitermelését, a Jukossal való együttműködés erősítése pedig hozzájárul az olajellátás biztonságosságának növeléséhez.

Az ERDÉRT (Erdészeti és Faipari Termékeket Értékesítő és Feldolgozó) Rt. hosszú ideje ténykedik az orosz piacon, jelenleg fakitermelő üzemet működtet Sziktivkarban (Komi Köztársaság).

A Sio-Eckess Kft. csomagoló üzemet működtet Szentpéterváron.

A Pannonplast Rt. kereskedelmi céllal, a térhálós habtermékek értékesítésének elősegítésére alapította a Trocellen Rus vállalatot Oroszországban.⁹¹

2003-ban a Transelektro Rt. Urban néven orosz-magyar energetikai közös vállalatot alapított erőművi és egyéb energetikai beruházások megvalósításában való részvétel szándékával. Ezen cég legfontosabb projektje lehet a 70 millió dollár értékű, 100 MW-os asztrahányi gáztüzelésű erőmű megépítése.^{92; 93}

További nagyobb projektek Oroszországban.

⁸⁷ Mol Rt. Éves Jelentés 2000. 22-23. o.

⁸⁸ Mol Rt. Éves Jelentés 2001. 29. o.

⁸⁹ Mol Rt. Éves Jelentés 2002. 4., 10. o.

⁹⁰ Mol Rt. Éves Jelentés 2003. 5., 9., 24. és 48. o.

⁹¹ Pannonplast Éves Jelentés 2003. http://www.pannonplast.hu/adat/Eves_Jelentes_2003.pdf

⁹² Transelektro Éves Jelentés 2003. 18. o.

http://www.transelektro.hu/letoltes/annual_report/EvesJelentes2003.pdf

⁹³ Asztrahánban készül erőműépítésre a Transelektro. (2003) – *FigyelőNet*. Szept. 9. <http://www.fn.hu/cikk.php?id=3&cid=66025>

Arhangelszk megyében kórház felépítése és berendezése korszerű orvosi felszerelésekkel a magyar Medicor vállalat részvételével (hitelkonstrukció keretén belül).

Magyar tőke, valamint építkezési vállalatok részvétele lakókomplexumok létrehozásában Oroszország különböző régióiban.

Az elmúlt években több oroszországi projekt is megghiúsult, egyes vállalatok kivonultak az orosz piacról, illetve bezárták képviselőiket.

A Transelektro Rt. Moszkvában kereskedelmi és szolgáltató központot építését tervezte Tusino Plaza néven. Ennek érdekében a Transelektro Rt. (48%), Moszkva Város Önkormányzata (47%) és a Moszkvai Ipar-és Kereskedelmi Kamara (5%) Tusino Plaza Rt. néven közös vállalatot hozott létre Moszkvában. A mintegy 100 millió dollár összértékű beruházás kivitelezésére irányuló projekt sikertelenül zárult.

A Hungaroprodukt visszavonulása után, 2000 szeptemberében nyílt meg a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Agrármarketing Centrumának (AMC) moszkvai képviselői irodája. Azóta azonban ezt is bezárták.

Az Agroinvest Rt. gyümölcsletöltő üzem létesítésére irányú projektje Sztavropolban nem realizálódott, mivel az orosz befektetői csoport nem állt össze. A Kaluga megyében mintafarm létrehozását célzó beruházás szintén nem valósult meg. Ez utóbbi esetben is finanszírozási okok (itt a moszkvai önkormányzat nem tudott garanciát vállalni) miatt állt le a folyamat.

A Bakony Művek (ma: Bakony Alkatrészgyártó Rt.) az 1998-as válság után vonult ki az orosz piacról (szamarai üzem).

Az IKARUS Moszkva mellett összeszerelő üzemet létesített, de ez az IKARUS bezárása után szintén leállt.

1998. novemberében a Taverna Rt. Duna Travel néven utazási irodát nyitott Moszkvában. A svájci-magyar közös vállalkozást 100 ezer dolláros alaptőkével hozták létre. A nyitást a kedvezőtlennek számító gazdasági helyzetben is fontosnak tartották, hiszen egy későbbi versenyben előnyös helyzetbe kerülhetnek a turisztikai piacon.⁹⁴ A kirendeltség azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket (jelentősen csökkent a Magyarországra irányuló orosz turistaforgalom), s 2000 tavaszán a Taverna Rt. bérbe adta moszkvai irodáját.⁹⁵

A jelenlegi tervek közül kettőt emelnék ki.

A Pannonplast Rt. egy csomagolással foglalkozó vegyes vállalat alapításának és fitting-gyártó kapacitás létrehozásának lehetőségeit vizsgálja Moszkva megyében;

A magyar élelmiszeripari termékek piacra jutása érdekében magyar logisztikai központ építését tervezik Moszkvában. A centrum kialakítását a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Közgyűlése szervezi. A raktárbázis helyét az orosz fél már kijelölte.⁹⁶

⁹⁴ Magyar utazási iroda Moszkvában. (1998) – *Magyar Hírlap*. Nov. 9. 9. o.

⁹⁵ Nem jött be a moszkvai turistairoda. (2000) – *Magyar Hírlap*. Ápr. 4. 9. o.

⁹⁶ Magyar logisztikai központ épül Moszkvában. (2004) – *HVG*. Ápr. 28.

http://hvg.hu/frisshirek_cikk.asp?oID=3D1864C4-8E7B-472A-BE17-7EFCF1A6195A

A MAGYAR TŐKE TÁVOLMARADÁSÁNAK FŐBB OKAI

PIACI KOCKÁZAT

A magyarországi vállalatok még mindig túl kockázatosnak tartják az orosz piacot. A társaságok gyakran túlhangsúlyozzák a bizonytalansági, piaci kockázati faktorokat.

TŐKEERŐ

A transznacionális társaságokkal ellentétben a kis- és középvállalatok piaci aktivitását Oroszországban több tényező is korlátok közé szorítja. Egyrészt a legvonzóbb, „bejáratott” (Szentpétervár, Moszkva) területeken a szokásos üzletmenethez kapcsolódó költségek nagyon magasak. A feltérképezetlen területek esetén pedig a belépési költségek tartják vissza a kisebb társaságokat. A másik, hogy Oroszországban az időtényezőnek rendkívül nagy szerepe van. Egyfelől a fizetési kondíciók szempontjából (halasztott és késedelmes fizetés esete) meghatározó. Másik komponens a megrendelések esetleges ciklikussága.

BEFEKTETÉSÖSZTÖNZÉS

Úgy ítéljük meg, hogy a befektetésösztönzés színvonala jelenleg Magyarországon nem kielégítő, hiányoznak a külföldi befektetéseket támogató hitelkonstrukciók. Szükséges a Corvinus Nemzetközi Befektetési Rt. (állami kockázattőke-társaság) szerepének további erősítése, befektetési portfóliójából eddig még hiányoznak az orosz vállalatok.

A PIAC MÉRETE

Mivel a magyar társaságok főként a kereskedelemösztönző és piacszerző befektetésekből érdekeltek, lényeges kérdés, hogyan alakul az orosz felvevőpiac. Téves az a kijelentés, amely szerint nincs megfelelő nagyságú fizetőképességű kereslet, így a magas tranzakciós költségek miatt nem éri meg belépni a piacra. A jelenlegi orosz áru- és szolgáltatásimport valóban egy irreálisan szűk piacról tanúskodik. Az alacsony értékeknek viszont nemcsak a szerényebb fizetőképességű kereslet az oka, hanem az importhelyettesítési törekvések (a helyi termelés propagálása, az alulértékelt rubel és a vonatkozó vámszabályok) is szerepet játszottak. A tapasztalat azt mutatja, hogy az exportáló vállalatok érdemi piacbővítésre csak akkor számíthatnak, ha mint befektetők is jelen vannak az orosz piacon (vegyes vállalat, bemutatóterem, üzlethálózat, raktár).

SZEMÉLYES KAPCSOLATOK

Az orosz piacon való részvételhez elengedhetetlenek a személyes helyi kapcsolatok, a megfelelő külföldi partner megtalálása.

AZ OROSZORSZÁGI TÁRSASÁGOK KÖZVETLEN TŐKEBEFEKTETÉSEI MAGYARORSZÁGON

A BEFEKTETÉS VOLUMENE

Kalotay (2003) szerint 1995 és 1999 között Oroszországból 32,9 millió dollárnak megfelelő közvetlen befektetés áramlott Magyarországra, ez az Oroszország által kihelyezett összes FDI 0,49 százaléka.

Az MNB felmérése alapján az Oroszországból származó közvetlen tőkebefektetések (részvény, egyéb részesedés és újrabefektetett jövedelmek) állománya Magyarországon 2002. december 31-én 67,7 millió euró nagyságú volt. Ez a teljes beérkezett FDI-állomány mindössze 0,23 százalékát reprezentálta. 1998 és 2002 közötti periódusban az orosz részesedés nagyjából stabilnak tekinthető (0,25; 0,27; 0,21; 0,25 és 0,23%). Abszolút értelemben ez az jelenti, hogy a fenti öt év alatt 38,6 M euróról csaknem a duplájára emelkedett a *stock*-érték.

24. táblázat - A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés (részvény, egyéb részesedés és újrabefektetett jövedelmek)-állományának (*stock*) országokénti megoszlása, december 31-én

Forrás ország	1998		1999		2000		2001		2002	
	M €	M Ft	M €	M Ft	M €	M Ft	M €	M Ft	M euró	M Ft
Oroszország	38,6	9880,9	53,5	13647,8	44,1	11677,2	64,1	15787,1	67,7	15969,1
Ukrajna	8,0	2 038,6	8,0	2 028,5	7,2	1 918,3	6,7	1 653,4	8,6	2 027,2
Összesen	15306,3	3913821,2	19737,7	5031523,4	21048,4	5576572,5	25543,3	6292074,0	29653,1	6995173,6

Forrás: MNB, Statisztikai főosztály

Az MNB által közzétett, újrabefektetett jövedelmek nélkül számított forgalmi (*flow*) adatok (részvények és egyéb részesedés) egyenlege csupán 1999 és 2001 között mutatott pozitív értéket: 1999-ben 58, 2000-ben 745, 2001-ben pedig 6645 ezer euró összegben. A 2002-es és a 2003-as esztendőkből negatív szaldó keletkezett. 2002-ben ez csaknem 7 millió eurót jelentett, míg a 2003. évi forgalom elhanyagolható (-0,1 M euró) nagyságú volt. Igaz a 2004 első félévi egyenleg pozitív, ám jelentéktelen, 0,6 millió eurós.

25. táblázat A nem-rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetései (részvény és tulajdonosi részesedés; *flow*) megoszlása a befektető országa szerint, egyenleg

Forrás ország	1999		2000		2001		2002		2003	
	M €	M Ft	M €	M Ft	M €	M Ft	M €	M Ft	M €	M Ft
Oroszország	0,1	14,7	0,7	193,0	6,6	1645,4	-7,0	-1690,9	-0,1	-28,2
Ukrajna	0,1	17,8	0,0	9,7	1,9	475,9	0,8	188,3	0,5	113,1
Összesen	1434,9	362390,8	1509,6	392948,0	1096,3	288109,2	1157,8	282362,1	1436,0	373971,0

Forrás: MNB, Statisztikai főosztály

Az újrabefektetett jövedelmek formájában megvalósuló orosz beruházások nagysága 2002-ben 11,2 millió eurót ért el. 1999-ben 13,5, 2000-ben 6,2, 2001-ben pedig 16,5 millió euró volt a megtermelt profit azon része, amelyet visszaforgattak a vállalat működésébe.

A BIZALMATLANSÁG MÖGÖTT HÚZÓDÓ OKOK

Az orosz vállalati terjeszkedéssel szembeni bizalmatlanság mögött nyilvánvalóan nemcsak a múltban kialakult reflexek állnak, hanem valós tények is felsorakoztathatók. A főbb okok a következő öt pontban foglalhatók össze.

1. A STRATÉGIAI JELENTŐSÉGŰ ÁGAZATOK FELETTI KONTROL ELVESZTÉSE

Az orosz vállalati terjeszkedés legfőbb célpontja az energetikai szektor, illetve az ahhoz szorosan kapcsolódó ágazatok. Mivel a kelet- és közép-európai országok nagymértékben függenek az Oroszországból származó energiahordozó-importtól, napirenden lévő kérdés a behozatal diverzifikációja. Az orosz részvétel viszont éppen ellenkező irányban hat.

2. A TRANSPARENCIA HIÁNYA

Az orosz tőkebefektetéseket többnyire jól átgondolt vállalati stratégia vezérli. A fogadó országok három esetben reagálhatnak félelemmel. Egyrészt ha nem világosak a befektetői célok, másodsor, ha nem nyíltan akvirálnak, hanem például off-shore társaságon keresztül. Ilyenkor csak sejthető, hogy mely vállalat áll a tranzakciók háttérében. Orosz társaságokat fedezhetünk fel például a Bahama-szigetektől, Ciprusról, Panamából vagy a Brit Virgin-szigetektől érkező befektetések mögött, csakúgy mint több esetben az Egyesült Államokból, illetve egyes EU-tagországo kból, Ausztriából, Írországból, Luxemburgból vagy Hollandiából érkező beruházások háttérében.⁹⁷ A ciprusi tőke legjelentősebb kelet- és közép-európai célországai Oroszországot leszámítva rendre Lengyelország, Csehország, Románia, Magyarország és Bulgária.

Az off shore vállalatokon keresztül történő tőkekihelyezés egyébként a transznacionális vállalatok bevett szokása.

Végül bizalmatlanságra ad okot, ha a társaságok nem a nyugati normák (átlátható vállalati stratégia, könyvelés, adózás, tőzsdei tájékoztatási kötelezettség, egyéb tájékoztatás) szerint működnek. A Jukosz-ügy ebből a szempontból is ellentmondásos. A társaságot ugyanis korábban a transzparens vállalatok között emlegették: a hajdani magas részvényárakat is ennek tulajdonították.

3. AZ OROSZ ÁLLAMTÓL VALÓ FÜGGŐSÉG, JOGBIZTONSÁG, KÜLPOLITIKAI NYOMÁSGYAKORLÁS

A Jukosz-ügy kirobbanása óta a nagy olajipari társaságok jövője napi téma Oroszországban. A fogadó országokat három alapvető, de egymással összefüggő kérdés foglalkoztatja. Egyrészt garantálható-e a tulajdonjogok és általában a *rule of law* érvényesülése Oroszországban, ezek sérülése milyen hatást gyakorol a külföldi érdekeltségre. A Jukoszt

⁹⁷ Liuhto, K. – Jumpponen, J. (2003) 14. o.

érintő döntések a külföldi érdekeltségek részvényárfolyamainak alakulására rendre látványosan követhetők. Lásd például a Mazeikiu Nafta esetét.⁹⁸

Másodszor, az orosz társaság milyen nyomásgyakorló eszközöket vet be a kiszemelt vállalat megszerzése érdekében.

A harmadik kérdés sokkal érzékenyebb: az állami tulajdonú, illetve Kreml-közelinek vélt társaságok felhasználhatók-e a külpolitikai célok megvalósításához.

4. MENEDZSMENT ATTITŰDÖK: KORRUPCIÓ, VESZTEGETÉS

Jelentős kérdés, vajon az orosz forráscég milyen mértékben exportálja az oroszországi intézményi-jogi keretek között megszokott korrupciós, vesztegetési, és pénzmosási technikákat, milyen vállalati kultúrát honosít meg a fogadó országban.

5. HATÉKONYSÁGI-TERMELÉKENYSÉGI KÉRDÉSEK

Végül fontos szempont, hogy ezen társaságok milyen hatékonysági-termelékenységi szintet produkálnak: a megvásárolt vállalat működése biztosított-e hosszú távon.

A KOCKÁZAT MÉRSÉKLÉSÉNEK ESZKÖZEI

A kockázatos partner kiszűrésének és az ellenséges kivásárlás megakadályozásának eszköztára viszonylag korlátozott.

A legkézenfekvőbb eszköz a piaci információk gyűjtése a potenciális befektetőkről. Ennek alapvetően két fóruma lehetséges. Egyrészt az állandó külpiaci jelenlét, másfelől a kormány szintű találkozók keretében folytatott információcsere biztosíthatja ezt.

A másik biztosíték sokkal indirektebb. Nevezetesen a nyugati társaságokkal létrehozott konzorciumok segíthetik a fenti prekonceptiók és kockázatok erodálását.

Végül a harmadik eszköz a vállalatok alapszabályába épített limitek érvényesítése.

⁹⁸ Byla Laurynas (2004) Investors last week retreated from Mazeikiu Nafta. – *Financial Brokerage Company* „Jūsų tarpininkas”. Aug. 11. http://www.jt.lt/English/Naujienos/P_Nau_Ben2_Tur.asp?ID=28364

UKRAJNA - BEFEKTETÉSI LEHETŐSÉGEK

A BEFEKTETŐI KÖRNYEZET ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

A beérkező FDI nagysága alapján Ukrajna a tőkevonzás szempontjából kevésbé sikeres országnak számít. A közel 50 milliós országban az FDI állománya csak 2002-ben haladta meg az 5, 2003-ban pedig a 6 milliárd dollárt. Ukrajnában – némiképpen szemben Oroszországgal – a külföldi tőke eddigi visszafogott jelenlétének nem a külföldi tőke tömeges jelenlétével kapcsolatos „patrióta” aggály volt az egyik fő oka, habár ez utóbbi jelenségre utaló jelek – az ukrán gazdaság stabilizálódásával összefüggésben a hazai vállalati kör megerősödéséből eredően - épp nemrégiben mutatkoztak. Ukrajna már hosszú évek óta igyekszik törvényi háttérrel kedvező befektetési feltételeket kínálni a külföldi befektetőknek egészen a legutóbbi időkhöz igen kis sikerrel. Az ország a külföldi vállalatok számára még mindig túlzottan kockázatos befektetési terület. Ezen pedig elsősorban nem a befektetők vonzását szolgáló törvények javíthatása tud segíteni, hanem az országban általánosan jellemző kedvezőtlen befektetési klíma megváltozása: a piacgazdasági viszonyok meggyőző jelenléte, a reformfolyamat eddiginél következetesebb és hatékonyabb megvalósítása. Ukrajna potenciálisan ugyanis ígéretes befektetési piac, nagy fogyasztói piacot, viszonylag képzett és olcsó munkaerőt kínál, földrajzi fekvése – Európához és a FÁK-piacokhoz egyaránt való közelsége folytán – kedvező. (Természeti kincsekben a jó minőségű földön és szénen kívül kevésbé gazdag.)

A külföldi befektetőket leginkább elriasztó gondok: az átláthatatlan és kiszámíthatatlan jogszabályi háttér, még nagyobb hangsúllyal a jog alkalmazásának hiányosságai, a korrupció és feketegazdaság elterjedtsége, továbbá a legutóbbi évek jellemző politikai instabilitás. Mindezen felül riasztóan hatnak a külföldi befektetőkre a vállalat alapítás, ingatlanvásárlás és tulajdonjog bejegyzésével kapcsolatos átláthatatlanul bonyolult és feketegazdasági elemekkel átszótt adminisztrációs eljárások, a befektetői jogok garanciáinak hiányosságai. Tovább ront a helyzeten, hogy nem megfelelő az ukrán vállalatok és a külföldiek közötti közvetítő mechanizmus, a külföldiek igen nehezen jutnak a befektetési lehetőségekről tájékoztató információkhoz, a szóba jövő ukrán partnerek listáihoz.

26. táblázat - Közvetlen külföldi tőkebefektetések állománya (1995-2003, év végi adatok, millió USD)

1995	2000	2001	2002	2003
910	3875	4662	5529	6953
...	(3875,0)	(4406,2)*	...	(6657,6)*

*: ukrán hivatalos adat

Forrás: World Investment Report 2003, 2004

Az éves FDI-beáramlás az 1998-as pénzügyi válság kitöréséig növekvő tendenciájú volt, ezt követően lényegesen visszaesett, és csak 2001-ben - az ukrán gazdaság egésze szempontjából is igen sikeres évben - haladta meg a válság előtti szintet. 2003 azonban úgy tűnik, a várakozásokra rációzva éppen egy újabb szakasz kezdetét jelzi. Ebben az évben a közvetlen külföldi tőkebefektetések az előző évhez képest megkétszereződtek, dacára a 2004 őszen

esedékes elnökválasztások kimenete miatti nagyfokú politikai bizonytalanságnak. A megnövekedett befektetői bizalomban minden bizonnyal jelentős szerepet játszik az évről évre tartósnak és kifejezetten magasnak mutató gazdasági növekedés, valamint az a tény, hogy a piaci viszonyok bár továbbra is ellentmondásokkal terheltek, mégis megszilárdulóban vannak. Mindezen pozitív tendenciák dacára vélhetően továbbra is jellemző befektetői magatartás a kivárás. A várakozó megfigyelés egyrészt a gazdaság piaci irányultságára, az átalakulás dinamikájára és az állami beavatkozás lényeges visszaszorulására, másrészt a jogbiztonság terén elért eredményekre, többek között a tulajdonosi jogok esetleges erősödésére irányul. Az elhúzódó belső politikai válság megoldódásának iránya a harmadik igen fontos külföldi befektetői döntési tényező. E harmadik tényezőtől függ nem utolsósorban az ország külpolitikai és külgazdasági orientációjának letisztulása is. Nem lehet nem észrevenni, hogy a jelenlegi hatalmi válsággal küzdő vezetés e téren - valószínűleg belső politikai szempontoknak alárendelten - különösen zavaros, koncepció nélküli. A 2004 október végi választások után az ország új – vagy Kucsma elnök „jelöltjének” győzelme esetén régi-új - vezetése ebben a kérdésben várhatóan az eddiginél határozottabban fog megnyilatkozni, ami elősegítheti majd a befektetők tisztánlátását. Az ellenzék jelöltjétől, Viktor Juscsenko volt miniszterelnöktől ugyanis Ukrajna európai integrációs törekvéseinek erősödése, Európához tartozásának erőteljesebb megjelenítése, és erre válaszként az EU részéről is a korábbinál nagyobb fogadókészség várható, még akkor is, ha a remélt tagsági ígéretet Kijev nem is kapja meg. Az ellenzéki jelölttől remélhető továbbá a reformfolyamat következetesebb továbbvitele, az Ukrajnát uraló klánoktól való megszabadulás esélye is. Jelenleg a két legesélyesebb elnökjelölt támogatottsága a közvélemény-kutatások alapján körülbelül azonos. A mostani választásokon tehát különösen nagy lesz a tétje a választások tisztaságának, vagy ellenkezőleg manipuláltságának.

27. táblázat - Éves FDI ki-és beáramlás Ukrajnában (1991-2003, millió USD)

	1991- 1996 éves átlag	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Éves beáramló FDI	269	623	743	496	595	792	693	1424
Éves kiáramló ukrán közvetlen tőkebefektetés	4	42	-4	7	1	23	-5	13

Megjegyzés: * - 1994-1996 átlaga

Forrás: World Investment Report 2003, 2004

28. táblázat - Az FDI aránya az éves állótőke-beruházásokban (1992-2003, %)

1992-1996 átlagosan	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
2,8	6,2	9,0	8,1	9,6	10,6	8,2	19,3

Forrás: World Investment Report 2003, 277 o., 2004, 398 o.

A fenti táblázatból egyértelműen látszik, hogy a külföldi tőkebefektetések nemzetgazdaságon belüli szerepe bár tendenciájában növekvő, közép-kelet-európai összehasonlításban mégis sajtáságos. Ukrajna egyfajta fáziskésésben szenved kelet-közép-európai uniós tagállammá vált szomszédaihoz képest. Itt még csak most kezd számottevő mértékben emelkedni a külföldiek beruházásokon belüli súlya, amely az említett országokban már a kilencvenes évek derekára jellemzővé vált, a későbbiekben pedig csökkenésnek indult.

29. táblázat - A közvetlen külföldi tőkebefektetések állományának forrás-országok szerinti megoszlása, 2004 jan. 1-én

	Millió USD	%
Amerikai Egyesült Államok	1074,8	16,1
Ciprus	779,2	11,7
Egyesült Királyság	686,1	10,3
Hollandia	463,9	7,0
Németország	441,4	6,6
Brit Virgin-szigetek	381,0	5,7
Oroszország	377,6	5,7
Svájc	319,5	4,8
Koreai Köztársaság	170,4	3,9
Ausztria	252,1	3,8
Fentiek együtt		71,7
<i>2002 jan. 1-i adatok alapján</i>		
Lengyelország	69,3	1,6
Magyarország	58,0	1,3

Forrás: Ukraina u cifrah u 2001roci, Pro szociálno-ekonomiczne sztanovise Ukraini 2003, 53.o.Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága

Az Ukrajnában eszközölt külföldi tőkebefektetések forrásországok szerint meglehetősen koncentrált képet mutatnak. 2004 elején az első kilenc befektető országra jutott az FDI-állományának több mint 70 %-a. Vezető helyen az Egyesült Államok áll, jelentősek az unió nagy tagállamainak beruházásai is. Oroszország 2002-es ötödik helyéről ugyan a hetedikre csúszott, de nem meglepő módon az egyetlen, az első tíz ország közé bekerült kelet-európai ország. Feltűnő, hogy az adóparadicsomok a listában előkelő helyen állnak. Bár legfrissebb adatok csak az első kilenc befektetőről állnak rendelkezésre, a kelet-közép-európai régióból minden bizonnyal továbbra is a lengyel, majd ezt követően a magyar befektetések a legjelentősebbek, ez a két ország az első húsz befektető között szerepel. Mivel azonban a kelet-közép-európai befektetések általános jellemzője, hogy azok a nyugatiakkal összehasonlítva kisebb tőkekihelyezéseket jelentenek, e két országból származó tőke részvételével működő vállalatok száma alapján helyezésük lényegesen előkelőbb.

30. táblázat - Az FDI-állomány megoszlása, fontosabb ágazatok %-os részesedése 2004 jan. 1-én

Ágazat	%-os részesedés a teljes FDI-állományból
Nagykereskedelem és kereskedelmi közvetítés	15,0
Élelmiszeripar	14,8
Gépgyártás	9,0
Közlekedés és hírközlés	7,9
Pénzügyi tevékenységek	7,4
Kohászat és fémfeldolgozás	5,1
Vegyipar, olajvegyészet	4,8
Ingatlanforgalmazás	5,2
Fentiek együtt	69,2

Forrás: Pro szociálno-ekonomiczne sztanovise Ukraini 2003, 53.o.Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága

Az FDI-állomány ágazati megoszlását tekintve első helyen a nagykereskedelemben és általában a kereskedelmi szférában fektetett befektetések állnak, őket követik az élelmiszeripari befektetések, körülbelül 15-15%-nyi részesedéssel. A fenti ágazatok egyrészt arra utalnak, hogy a külföldi befektetések számottevő része Ukrajnában is a kereskedelmi kapcsolatok támogatását hivatott szolgálni. Másrészt a gépipar viszonylag magas aránya jelzi, hogy Ukrajnában nem csak alacsony bérű, de képzett műszaki dolgozói potenciál is van, amely a jövő külföldi befektetéseire nézve meghatározó jelentőségű tényező lehet.

Ukrajnában az FDI igen erőteljes regionális eltéréseket, és regionális koncentrálódást mutat. 2003-as adatok alapján nyolc megyére (dnyepropetrovszki, kijevi, zaporozsjei, donyecki, odesszai, Ivovi, harkovi, Krimi Autonóm Köztársaság) valamint Kijev városára esik a befektetett külföldi tőke állományának közel 80%-a.

Bár Ukrajna külföldi tőkevonzó képességében egyelőre nem a szabályozói háttér, és különféle kedvező – például adózási - feltételek kínálása a meghatározó, mint említettük, Ukrajna is él ezen eszközök nyújtotta lehetőségekkel. Bizonyos kiemelten preferált iparágak - pl. autóipar - esetében különleges elbánást ígérnek. Az adóreformnak, melynek lényege az adóterhek csökkentése és az egész adózási rendszer egyszerűsítése, egyébként a reformfolyamat egészén belül kiemelt szerepet szánunk. Ukrajnában ettől várják a központi költségvetés bevételeinek emelkedése mellett a feketegazdaság visszaszorulását is. Számos ország – legújabbban többek között Oroszorszáé is bizonyítja ugyanis, hogy az adóterhek csökkentése hozzájárulhat a korábban árnyékgazdaságba húzódott tevékenységek egy részének a normális gazdasági életbe való visszakerüléséhez. Néhány, az új adókodekshoz kapcsolódó törvény már életbe lépett. Többek között csökkentették a vállalati nyereségadó általános szintjét a 2003-as 30%-ról 25%-ra 2004 január 1-vel kezdődően. A nyereségadó azonban ágazattól függően igen változó mértékű, 25% alatti, akár 3%-os is lehet, ez utóbbira példa az ukrán biztosítási szektor. Csökkent továbbá és egységessé (2004-től 13%, majd 2007-től 15%) vált a személyi jövedelemadó mértéke is. A nem-rezidens vállalatok 15% mértékű forrásadót fizetnek, amely kettős adóztatás elkerüléséről szóló egyezmény megléte esetén csökkenthető. Ezen túlmenően egyszerűsítették az adminisztrációs követelményeket valamint kedvezőbbé tették az értékcsökkenés leírási módozatokat is.

Nagy jelentőségű továbbá az új földkodekx 2002 évi elfogadása, amely elméletileg megteremti a feltételeit a föld szabadpiaci forgalmazásának. Ukrán elemzők szerint azonban a föld piaci forgalmazásának valamennyi szükséges előfeltétele csak 2005 táján jöhet létre, számos közbülső jogi lépés meghozatala után.

A külföldi tőke vonzását célozza a szabadgazdasági övezetek és elsődleges fejlesztési területek létrehozása is, amelyek összességében az ország mintegy 10,5%-át teszik ki.

Az ukrán reformfolyamat jellemző vonása egyébként az éves szinten hozott törvények, elnöki rendeletek és kormányhatározatok igen magas – akár 3000 fölötti - száma.⁹⁹ Ezek követésének szükségességével járó – idő-és pénzbeli – többletet, amely ugyan az utóbbi időkben szintén csökkenést mutat, ukrán elemzők az üzleti élet „virtuális adminisztrációs adójaként” emlegetik. Mindez egyúttal az állam gazdaságba való beavatkozásának igen magas szintjére is utal.

Ukrajna külföldi tőkét vonzó képességét nyilvánvalóan erőteljesen fogja befolyásolni, ha az ország befejezi csatlakozását a WTO-hoz. Az oroszországihoz hasonlóan a csatlakozási folyamat igen elhúzódott, a kérelem 2003-as beadásától több mint tíz év telt el, és a legkorábbi reálisan megalapozott időpont 2005. Külön probléma, hogy még a csatlakozási

⁹⁹ Ez a szám azonban nem tartalmazza a különböző szakminisztériumi főosztályok illetve helyi hatóságok jogi jellegű rendelkezéseit.

folyamat finisében is számos a WTO normáival ellentmondó törvény elfogadására kerül sor, Ukrajna különösen nehezen mond le néhány ágazata jelentékeny támogatásáról, például jelentős kedvezmények nyújtása vagy a külföldiek diszkriminálása útján. Bár az ország gazdasága számára a tagság előnyök mellett számos regionális, ágazati és vállalati szinten jelentkező komoly nehézséget is fog hozni, a külföldi befektetők minden bizonnyal jól járnak majd. Ukrajna tagsága egyértelműbb, a nemzetközi normákhoz igazodó szabályozási hátteret, külföldiekre vonatkozó diszkrimináció csökkenését jelenti. Ukrajnában elsősorban a nagykereskedelemben és az élelmiszeriparban, tehát az eddigi két legvonzóbb ágazatban számolnak számottevő mértékben emelkedő külföldi jelenléttel a csatlakozás után.

Profitálni fog az ország az FDI-áramlások világ és regionális szinten jelentkező tendenciáiból is. A transznacionális társaságok egyre „keletebbre” tekintenek, másrészt az Európai Unió bővülése - széles szakmai körű vélemény szerint - egyes tevékenységek uniós határokon kívülre húzódásával járhat majd, többek között az újonnan csatlakozott országok rovására.

A fentiekben elmondottak alapján és a számos említett negatívum dacára is, Ukrajna a jövőben vélhetően a külföldi tőke számára a korábbinál vonzóbb célponttá válik, egy komolyabb trendváltás bekövetkezte azonban jelentős mértékben az elnökválasztásokkal összefüggő belső politikai-gazdasági jellegű változások bekövetkeztétől függ.

Ami az ukrain eredetű tőkekihelyezéseket illeti, azok egyelőre nem nagy jelentőségűek, bár az 1998-as orosz válságot követő évekhez képest értékükben növekvőek, és a tartós gazdasági növekedés megfelelő alapot biztosít további emelkedésükhöz. Oroszországon kívül jellemző célországok az ún. adóparadicsomok, egy-egy nagyobb befektetéshez kötődően uniós tagországok, valamint néhány szovjet utódállam. Ezen kívül Kína és Vietnam. Valószínűsíthető, hogy az ukrán tőkekihelyezés listáin előkelő helyen álló Ciprus és Brit Virgin-szigetek sem nem igazi forrásai az FDI-nak, sem nem valós célországai az ukrán tőkekihelyezések jelentősebb részének, hanem egyszerűen arról van szó, hogy az ide ideiglenesen kikerülő, itt tisztára mosott hazai illetve orosz eredetű tőkék áramlanak vissza tömegesen az ukrán gazdaságba. Egyes becslések szerint az Ukrajnában befektetett éves FDI-nak akár a 60%-át is elérheti a valójában nem külföldi, csak külföldet, külföldi adóparadicsomokat megjárt ukrán eredetű tőkék aránya.

MAGYAR BEFEKTETÉSEK ÉS AZOK PERSPEKTÍVÁI

Az előzőekben már közölt számú táblázat Ukrajnára vonatkozó adatai arról tanúskodnak, hogy nincs igazán nagy érdeklődés a magyar vállalatok részéről az ukrain befektetési lehetőségek iránt. Az adatok nem jeleznek határozott növekedési tendenciát sem, hiszen például 2002-ben lényegesen visszaestek a magyar beruházások az előző évekhez képest. Az éves magyar befektetések egyenlege 1-2 millió dollár, ami az éves szintű teljes magyar FDI outflow mindössze 1%-ra rúg. Megítélésünk szerint azonban a helyzet korántsem ilyen kedvezőtlen, hiszen a Magyar Nemzeti Bank adatai egyenlegek, azokban a tőke kivonások nem különíthetők el a ténylegesen befektetett értékektől. Másrészt néhány Ukrajnában éppen folyamatban lévő nagy volumenű magyar beruházás értékei vélhetően - még - nem jelentkeztek a közölt statisztikákban. A rendelkezésünkre álló legfrissebb ukrán és magyar, állományadatokat közlő statisztikák egyaránt csak 2002-re vonatkoznak. Ukrán statisztikák alapján 2002-ben az Ukrajnában eszközölt magyar befektetések összesített állománya 58 millió dollárt ért el, míg a 2002-es magyar hivatalos állományadat mindössze 19 millió euró. Az ukrán számbavétel alapján egyébként Magyarország a 16. helyen állt azon 113 országot tartalmazó listán, amelyek vállalataiból az FDI érkezett.

Az ITD Hungary információi alapján eddig magyar cégek 309 ukrán vállalatnál fektettek be és mintegy 235 vegyes vállalatot hoztak létre. Az ukrainai magyar beruházások ágazati megoszlása a következő:

31. táblázat - A magyar befektetések ágazati megoszlása Ukrajnában

Ágazat	%-os részesedés
Közlekedési eszközök kereskedelme	15
Nagykereskedelem és közvetítői tevékenység	15
Bányászat	14
Gépgyártás	9
Szállítás	7
Élelmiszeripar	7
Elektromos áram-, gáz-és víztermelés	7
Közszükségleti cikkek kereskedelme	5
Ingatlanforgalmazás	4
Cellulóz- és papíripar	4
Fentiek együtt	87

Forrás: ITD Hungary, kijevei iroda

A magyar befektetések egyrészt jól illeszkednek az általános ágazati trendekhez, másrészt azokban néhány speciális vonás is található, amelyek piacrések ügyes megtalálását rejthetik magukban.

A befektetéseken belül három vállalati típus különíthető el, ezek Ukrajnában való megjelenése is hozzávetőlegesen három szakaszra bontható.

KIS-ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK

A magyar kis-és középvállalkozások megjelenése Ukrajnában, elsősorban Kárpátalján már a kilencvenes évek elejére jellemzővé, derekára pedig elterjedté vált. Számuk 1994-ben elérte a 400-at is, később azonban közülük tömegesen szűntek meg. Ezekre a befektetésekre jellemző volt, hogy a befektetett tőke nagyságát tekintve viszonylag kicsik voltak, elsősorban a kereskedelmi kapcsolatok ösztönzésére jöttek létre, miközben termelői célzatú beruházásra meglehetősen kis számban került sor. Kedvelt befektetési területük Kárpátalja, amelytől közelsége mellett, vélhetően az átlagos ukrainaitól kisebb kockázatot is reméltek, például az ukrainai magyar kisebbség köréből kikerült partner, közvetítő révén a nyelvi akadályok kiküszöbölése, még inkább azonban az egyébként kiismerhetetlennek tűnő adminisztrációs eljárások és egyéb speciális viszonyok útvesztőjében való könnyebb együttes boldogulás révén. Gyakori, hogy a magyar partnerek is a határkönyéki településekről, Magyarország észak-keleti megyéiből kerülnek ki. Kis-és középvállalataink még ma is kevés esetben mennek túl Kárpátalja határain. Magyarország elsősorban ennek a vállalati rétegnek köszönhető, hogy már a kilencvenes évek közepén-derekán előkelő helyen állt Ukrajna befektetői listáján.

MAGYAR NAGYVÁLLALATOK

A kilencvenes években néhány magyar nagyvállalat is megjelent Ukrajnában befektetéseivel. Az érdeklődés részükről jelentős mértékben emelkedni látszik a kétezres években, vélhetően összefüggésben az ukrán gazdaság stabilizálódásával. Esetükben a piacra lépést gyakran komolyabb gazdasági és politikai helyzetelemzés előzte meg – pl. TVK - ami utal arra, hogy ez a vállalati kör igen nagy súlyt fektet a speciális ukrainai kockázatok megismerésére. Az is

előfordult, hogy néhány év eltelte után a magyar befektető mégis kivonult Ukrajnából. Ebbe a vállalati körbe tartoznak vegyipari, gyógyszeripari, energetikai cégeink, de számos más iparághoz tartozók is. A MOL a kilencvenes évek közepe táján az egyik élenjáró volt az Ukrajnába fektetők között. Nagyvállalataink közül számosan már túlmerészkednek Kárpátalja határain, és inkább az egyéb külföldi befektetők által is preferált térségeket célozzák meg, így például Kijevet, Lvovot. A távolabbi keleti megyékben a magyar jelenlét továbbra is marginális, holott ezekben a megyékben is számos, sőt egyre bővülő lehetőség kínálkozik.

TRANSZNACIONÁLIS TÁRSASÁGOK

A magyar-ukrán kapcsolatokban érintett transznacionális vállalati körön belül két csoportot különíthetünk el. Az elsőt az utóbbi években egyre határozottabban nemzetköziesedő, magyar bázisú TNC-k alkotják – pl. MOL -, amelyek terjeszkedési stratégiájukban Ukrajnát is célba vették. A másik csoportot egyéb, Magyarországon is jelen lévő nemzetközi társaságok jelentik, amennyiben Ukrajnában való megjelenésükhöz, ottani terjeszkedésükhöz magyar közreműködés is társul. Ez a fajta magyar részvétel a jövőben az eddiginél nagyobb jelentőségűvé válhat, ugyanis Ukrajna mint befektetési célország vélhetően egyre vonzóbbá válik szemünkben, akár „market-seeking”, akár „efficiency-seeking” motivációkra gondolunk. Kérdéses, hogy Magyarország milyen és mekkora szerepet tud ebben a folyamatban vállalni? Az egyik precedenst a fenti jelenségre az elektronikai Flextronics adja, amely új ukrajnai telephelyét magyar közreműködéssel, egyik magyarországi vállalatát megbízva kezdte kiépíteni. A jövőben azonban azzal a számunkra negatív esettel is egyre inkább számolnunk kell, amikor egy transznacionális társaság például költségkímélési és földrajzi megfontolásokból együttesen kiindulva – olcsóbb bérek, kevésbé szigorú környezetvédelmi előírások stb.- Magyarországról kivonulva éppen Ukrajnát választja.

Az Ukrajnát célzó magyar befektetések elméletileg a magyar állam támogatását élvezik, több intézmény is hivatott e beruházási tevékenység támogatására. Ilyen például a Corvinus Nemzetközi Befektetési Rt., amely a környező országokba irányuló magyar befektetések ösztönzésére hivatott, vagy a MEHIB, amelynek az Ukreximbankkal kötött külön keretmegállapodása nem csupán a magyar export, hanem a magyar beruházási projektek támogatását is célozza Ukrajnában.

NÉHÁNY KÜLÖNÖSEN JELENTŐS MAGYAR BEFEKTETÉS ÉS PROJEKTTERV

A Transelektro-csoport az ukrán ingatlanfejlesztés egyik legnagyobb projektjébe fogott néhány évvel ezelőtt: Kijevben Libyd –Plaza néven a budapesti Duna Plázához hasonló kereskedelmi-szórakoztató központ építését kezdték meg. A projekt teljes összege 100 millió dollár. A fejlesztés egyúttal az egyik legnagyobb zöldmezős beruházás Ukrajnában. Az alapkövetelésére 2003 május 20-án került sor.

A Richter Gedeon Rt. Kijev mellett gyógyszergyárat épített 30 millió dolláros beruházás keretében elsősorban – oroszországi beruházásához hasonlóan - piacbővítő céllal.

A magyar székhelyű Dancar KFT és a Pharma Market, valamint a Lvovi autóbusszgyár vegyesvállalata teherautó, autóbussz, autódaru, trolibusz és alkatrészek gyártására jött létre. A projekt, amelynek teljes összege 80 millió dollár körül mozog, az autógyártás ösztönzéséről szóló törvénynek megfelelően jelentős adókedvezményekben részesül. 2008-ig a gyár kedvezményeket kap a behozatali vámokra, a gyártáshoz beszállított áruk utáni ÁFA-ra, valamint a legyártott termékek értékesülése után mentesül az ÁFA-fizetési kötelezettség alól.

A létrehozott vegyes vállalati kapacitás, amely 2007-re éri el tervezett szintjét, mind az ukrán, mind pedig exportpiacokra való termelés lehetőségét magában hordozza.

A System Consulting Befektető és Tanácsadó Kft. Ukrajna energetikai szektorába fektetett be jelentős tőkét, új széndúsító kapacitások létrehozásával. A Burstini Erőműbe szállított berendezéssel növelni lehetett az elektromos áram exportjának volumenét, mint ismert, többek között Magyarországra is. A cég újabb tervei között Kárpátalján hőerőmű létesítése szerepel.

A Pannonplast Rt., amely az InterAgroPack Ltd.-vel alakított közös vállalatot csomagolóanyagok gyártására, már közel három éve sikeresen működik.

A Bábolna Rt. És az IKR Bábolna Kft. Ukrajna-szerte több helyen hozott létre korszerű technológiájú csirkenevelő telepeket valamint kukoricatermesztési rendszereket. Ezen kívül Odessza megyében saját vállalatot alapított.

A legújabb magyar Ukrajnát célzó beruházási tervek közé tartozik a Videoton projektje, amely elektronikai ágazatban kíván összeszerelő és termelőkapacitást létrehozni, elsősorban az ukrán alacsonyabb bérszínvonalra építve a tevékenység elhelyezését – tehát hatékonyságnövelési céllal.

A kivonulók között első helyen a MOL-t kell megemlíteni, amely még a kilencvenes évek derekán kúthálózat-kiépítésbe kezdett Kárpátalján, 2003 decemberében azonban bezárta korábban működő három kútját, ezzel kivonulva az ukrán piacról. A MOL egyébként kereskedő partnerként jelen van továbbra is Ukrajnában, kenőanyag-képviselője kenőanyag forgalmazással foglalkozik. A MOL döntésében vélhetően nagy szerepet játszott az ágazatban Ukrajnát jellemző erős konkurencia, elsősorban az orosz befektetők erőteljes jelenléte.

A fenti eseteken belül sokféle példát találhatunk. A magyar befektetések egy jelentős része egyértelműen az ukrán piacot célozza meg (pl. Richter Gedeon befektetése, Pannonplast, Libigy Pláza projekt stb.), míg másik hányaduk viszont – legalább részben - Magyarországra termel (pl. System Consulting). Mindazon, az ukrán piacon folyamatosan jelen lévő magyar nagyvállalat, amelyet a magyar-ukrán kereskedelmi fejezetben már említettünk egyben potenciális befektető is, vélhetően az ukrán piacra való termelés elsődleges céljával. Egyeseknél (pl. az autóiparban) a hazai – ukrán - piac és az exportpiacokra való termelés egyaránt célkitűzés lehet, amelyben a fő motivációt éppen a hatékonyság – például adóterhek csökkenése révén elért – növelése adja. Technológia-átadásra került sor nyilvánvalóan a Bábolna Rt. Által megvalósított beruházások esetében.

MAGYAR BEFEKTETÉSEK KÁRPÁTALJÁN

Kárpátaljára esik a magyar eredetű tőkebefektetések mintegy 40%-a. Ez jelzi Kárpátalja megye különös jelentőségét a magyar vállalkozások számára, hiszen egyébként ez a megye nem tartozik az FDI preferált célterületei közé. Magyarország mint FDI forrásország kiemelt helyet foglal el a kárpátaljai befektetői listán, évek óta az első helyen állunk.¹⁰⁰ 2002-ben egyébként a kárpátaljai FDI-állomány 17,6%-át érték el a Magyarországról érkezett befektetések. Ezek összértéke 24 millió dollár körül mozog. A mintegy 410 vegyes vállalatból 128 magyar részvétellel alakult.

A leginkább preferált városok: Ungvár, Munkács és Beregszász, valamint maga a beregszászi járás, ahol a magyarság a legnagyobb koncentrációban él. Kárpátalja vonzerejének magyar vállalatok szemében tapasztalható növekedését jelzi egyébként, hogy az ITD Hungary

¹⁰⁰ Utolsó információink 2002-re vonatkozik.

információi szerint a megyében magyar közreműködéssel kilenc beruházási projekt van előkészületben, összesen több mint 130 millió dollár értékben.

A magyar tőkebefektetések ágazati irányultsága is sajátosságokat mutat. Az ITD Hungary információi szerint a feldolgozóiparra esik a magyar befektetések mintegy 40%-a, a nagy- és kiskereskedelemre körülbelül 36%-a, elektromos áram-, gáz- és víztermelésre 17%, miközben építőiparra és szálloda- és vendéglátóiparra 2,6-2,6 %. Ez utóbbi két szektor a jövőben is a lehetőségek széles skáláját nyújthatja a magyar befektetéseknek, mivel Kárpátalján a turizmus még igen gyerekcipőben jár, holott a megye természeti szépségekben, kincsekben és történeti-építészeti látnivalókban egyaránt gazdag.

Kárpátalján a következő magyar közreműködéssel létrejött vegyes vállalatok beruházásai a legjelentősebbek: Budapest-Impex Kft, Tochpribor Rt., Beregszászi Rádióüzem, Green Rey Kft., System Investment Ukraina, korábban a MOL-Kárpátalka.

A magyar vállalatok számára a kárpátaljai magyar ajkú lakosság léte annyiban jelent „versenyelőnyt”, amennyiben a helyi magyar anyanyelvű vállalkozópartnerek közbeiktatásával csökkenthetők a nyelvi jellegű nehézségek, az azokból eredő különféle kockázati tényezők. A magyar etnikum vállalkozói képviselői a magyar vállalkozók számára partnerekként megbízhatóbbnak számítanak, ráadásul ugyanazzal a szükséges helyi ismeretanyaggal is rendelkeznek, mint ukrán születésű kollégáik. Ugyanis – Oroszországhoz hasonlóan – Ukrajnában üzletelve is érvényes az a figyelmeztetés, hogy egyedül boldogulni, kiigazodni a helyi kuszá, áttekinthetetlen adminisztrációs, ráadásul korrupt viszonyokon szinte lehetetlen, érdemes helyi, de megbízható partnerrel szövetkezni, például vegyes vállalat alapításával.

Nem meglepő, hogy egyes magyar megyék – esetenként szlovákiaiak is – és a kárpátaljai vállalkozói szövetségek között együttműködések jöttek létre, amelyek szintén segítenek a partnerek egymásra találásában. Ilyen háromoldalú kooperációs szerveződés például az 1994-ben alakult Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség, amelynek Sátoraljaújhelyen, Ungváron és Nagykaposon van irodája. A Szövetség tagjai vállalkozói adatbázissal rendelkező szervezetek és intézmények, célja a piactudás elvein alapuló kapcsolatok erősítése, a határon átnyúló gazdasági együttműködés előmozdítása, s mindennek köszönhetően az érintett térségek gazdasági felemelkedésének elősegítése. Élő kamaraközi együttműködés is van az érintett megyék szintjén, de a megyeközi kapcsolatok egyéb területeken is kiemelkedők. Ezek az intézményesült kapcsolatok szintén jó háttérül szolgálhatnak a vállalatok közötti kapcsolatépítésnek.

Kárpátalján ezen kívül elegendő mennyiségben és minőségben áll rendelkezésre munkaerő is. Kedvező feltételt jelent továbbá Kárpátalja különleges gazdasági övezet volta, valamint a különleges befektetési rendszerről szóló 1999-es törvény. (Egyébként a korábban kijelölt különleges gazdasági övezetek egy részének státusát visszavonták.)

Kárpátalján egyébként a magyar vállalatokkal való kapcsolattartás egyéb formái is intenzívek, így például a magyar külkereskedelem tetemes része, körülbelül 20%-a is itt realizálódik. Németország után mintegy 20%-nyi forgalmi részesedéssel mi állunk a második helyen Kárpátalja külkereskedelmi partnereinek sorában.¹⁰¹ (Hasonlóképpen, Magyarország Ukrajnával szomszédos megyéiben is a magyar átlagot meghaladó az ukrán külgazdasági kapcsolatok szintje.) Az összekötő kapocs egyértelműen a Kárpátalján élő magyar etnikum, amely szintén kiemelt fontosságúnak tartja az anyaországgal való szálakat.

¹⁰¹ 2001-re vonatkozó adatok alapján.

UKRÁN BEFEKTETÉSEK MAGYARORSZÁGON

Az ukrán és magyar statisztikák egyaránt csekély jelentőségű Magyarországon eszközölt ukrán tőkebefektetésről tanúskodnak. Magyarország az elmúlt években nem tartozott az ukrán vállalatok tíz legfontosabb tőkekihelyezési célországa közé. Magyarországi éves befektetéseik értéke a 2001. év kivételével nem haladta meg az 1 millió eurót sem. Az MNB számításai szerint az ukrainai eredetű befektetések állománya 2003 januárjában 9 millió euró körül alakult. Az ukrainai befektetési kedv - Magyarországot illetően is – egyértelműen növekvőben van. Ennek háttérében értelemszerűen az ukrán gazdaság stabilizálódása, tartósan magas növekedési pályára állása, és ezzel összefüggésben számos ágazat vállalatai tőkeerejének megnövekedése áll.

2004-ben a rendelkezésre álló információk (ITD Hungary) alapján 9 ukrán cég valósított meg magyarországi beruházást, mintegy 823 ezer dollár értékben. Ez az összeg az összes ukrán eredetű kiáramló FDI 0,5%-ával ér fel. Fő területek: kohászat és fémfeldolgozás, teher-és utas-szállítás, vegyipar, banki tevékenység, gépgyártás és a kereskedelem. A legújabb projektek között előkelő helyet foglal el az ukrán Donbass Ipari Szövetség és a Duferco International Trading Holding Ltd. (Svájc) konzorciumának beruházása, amely a Dunaferr Kohászati Kombinát részvénytársaság 79,48%-át szerezte meg a kiírt privatizációs tenderen. Az új tulajdonosú vezetés 250 millió euró értékű modernizációs programot, jelentős alaptőkeemelését és többek között a munkahelyek megőrzését vállalta. A Donbass emellett a Diósgyőri Acélművek Rt. tulajdonosa is. Ukrán vállalat indult a MOL gázipari üzletágára megrendezett privatizációs tenderen is. Mindezek jelzik az ukrán vállalatok részéről a növekvő érdeklődést a magyarországi befektetési lehetőségek iránt, elsősorban azokban az ágazatokban, amelyeknek a kedvező világpiaci konjunktúrával is összefüggésben Ukrajnán belül különösen megerősödött a pénzügyi helyzetük. Ezek egyben az ukrán ipar legjelentősebb ágazatai is.

Az eddigi legjelentősebb ukrán befektető vállalatok: az AEROSZVIT Rt (légi szállítás), Dunajskoje Parahodszto (vízi szállítás), Chemopetrol (vegyipar) és a VABANK és NADRABANK nevű ukrán bankok. A „KRAZ” Kremencsugi Autógyár Rt. Nagykőrösön a VERTIKUM Kft-vel hozott létre vegyes vállalatot. A magyar vállalatok Kárpátaljai befektetéseinek párjai is megtalálhatók, példaként a záhonyi EUROKAPU Kft említhető meg az ukrán vállalatok magyar partnerei sorában, teheráru logisztikai szolgáltatásai szférában, helyileg a Záhony-Csop átrakóállomás körzetében.

V. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA SWOT-ELEMZÉssel A MAGYAR VÁLLALATOK SZEMPONTJÁBÓL

OROSZ-MAGYAR KAPCSOLATOK

STRENGTHS	WEAKNESSES
<ul style="list-style-type: none"> - Rendszeres és kiváló politikai párbeszéd - Gyors gazdasági növekedés, stabilizációs alap - Régiók javuló gazdasági helyzete (regionális költségvetés) - Növekvő rendelkezésre álló jövedelmek - Javuló vállalati pénzügyi pozíció - Növekvő kereslet - Kapcsolati tőke, tradíciók - Magyar hídszerep - Képzett és megfelelő számú munkaerő - Gazdag természeti erőforrások - Stabil rubel - Javuló adórendszer - Kereskedelmi képviselő, ITDH 	<p>Magyar oldalon:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kevés és torz piaci információ, gyenge piacismeret - Nem megfelelő nagyságú érdeklődés - Vízumkényszer - Alultőkésített KKV-szektor (exporthitel, hitelbiztosítás, egyéb fizetési feltételek) - Drága kiutazások - EU közös kereskedelem-politikájából eredő kötöttségek - Nyelvi problémák - Gyenge befektetésösztönzés - Árualap probléma, minőségi kifogások - Kapcsolt ügyletek hiánya <p>Orosz oldalon:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Elégtelen <i>rule of law</i> - Demokratikus normák be nem tartása - Hamisítás, szellemi tulajdon - Túlburjánzó bürokrácia, gyenge hatékonyságú közigazgatás - Szürke- és feketegazdaság - Pénzmosás - Elégtelen infrastruktúra - Vízumkényszer - Vállalatirányítás elégtelenségei, transzparenencia hiánya - WTO-tagság hiánya - Gyenge befektetésösztönzés - Befektetési korlátozások: pénzügyi szolgáltatások, kitermelőipar, stratégiai jelentőségű vállalatok - Földhöz jutás korlátozása - Elégtelen pénzügyi közvetítés, bankrendszer gyengeségei - Befektetések ellen ható lobby - Bűnözés

OPPORTUNITIES	THREATS
<ul style="list-style-type: none"> - Feltérképezetlen régiók, piaci szegmensek - Beszállítói lehetőségek - „Ugródeszka” további FÁK-piacok irányába - Magyar EU-tagságból eredő előnyök kihasználása (közvetlen támogatások, Strukturális Alapok, export-visszatérítés) - EU-ból kiszoruló, illetve a hazai verseny nem bírók levezető piaca - Piacbővítő befektetések - Privatizációs lehetőségek - Közös termelés, kooperáció (új produktumok létrehozása, piacorientált termékfejlesztés) - Szociális lakásépítési program (akár újszerű építőipari alapanyagok gyártása) - Közlekedés - Egészségügy - Regionális megrendelések - Turizmus - Útépités - V. páneurópai közlekedési folyosó - K+F-beruházások - Raktárbázis 	<ul style="list-style-type: none"> - Nem fenntartható fejlődési pálya, olajfüggőség - Növekvő állami befolyás a gazdaságban és a közigazgatásban - Erősödő konkurencia, kiszorulás a telített régiókból - RUR/EUR/USD-keresztárfolyamok alakulása - Magyarország energiatünettség, aszimmetrikus interdependencia - Nem WTO-konform korlátozások bevezetése

**UKRAJNA – A MAGYAR-UKRÁN GAZDASÁGI KAPCSOLATOK JELLEMZÉSE
MAGYAR SZEMPONTBÓL**

STRENGTHS	WEAKNESSES
<ul style="list-style-type: none"> - tartósan dinamikusan bővülő ukrán gazdaság - Földrajzi közelség - Iparszerkezeti komplementaritás - Megfelelő országok közötti politikai kapcsolatok - stabil vállalatközi kapcsolatok egy vállalkozói körön belül - közös múltból eredő magyar „helyismeret” - ukrainai magyar ajkú lakosság léte - vízummentesség nyújtotta egyszerűség a kapcsolattartásban magyar részről - külföldi befektetések realizálásához elég tőkeerős magyar vállalati réteg léte - ukrainai bérszint alacsonyabb volta - relatíve magasán kvalifikált munkaerő (pl. műszaki területeken) - partnerkeresést könnyítő szervezetek, intézmények működése mindkét oldalon - ukrán valuta stabilitása 	<ul style="list-style-type: none"> - magyar vállalati kör nem kellő szintű érdeklődése - az ország teljes területének (piaci szempontból) nem kellő ismerése - magyar agrárkivitel szempontjából csökkenő lehetőségek - bizonyos iparágazatokban mutakozó konkurencia - EU közös kereskedelem-politikájából eredő kötöttségek - Nyelvi problémák (orosz, ukrán nyelv ismeretének szűk volta a magyar oldalon) - Magyar kereskedelem- és befektetési ösztönző rendszer forráselégtelensége - Ukrajna kedvezőtlen hazai „image” - Ukrán piaci viszonyok fejletlensége - Ukrán jogi háttér elégtelenségei, a jog alkalmazásának fogyatékoságai - Ukrajnai demokrácia relatíve alacsony foka - a vízumkényszer okozta adminisztrációs nehézségek az ukrán partneri oldalon - ukrán vállalatirányítás elégtelenségei - WTO-tagság hiánya - Egyértelmű ukrán külgazdasági orientáció hiánya

OPPORTUNITIES	THREATS
<ul style="list-style-type: none"> - Növekvő piaci lehetőségek, még számos kiaknázatlan piaci szegmens - „ugródeszka” további FÁK-piacok irányába - magyar EU-tagságból eredő előnyök kihasználása - Határon átnyúló együttműködés nyújtotta lehetőségek (közös projektek, EU-források bevonása stb.) - magyar kis-és középvállalkozói réteg számára kínáló piaci - EU közös piacáról kiszoruló termékek potenciális piaca - Növekvő befektetési lehetőségek, egyúttal piacbővítő hatások - Befektetési lehetőségek hatékonyságnövelési céllal - Privatizációban való részvétel lehetőségei - a jelenlegi ellenzéki elnökjelölt győzelme esetén bekövetkező pozitív belső gazdasági-politikai változások - ukrán harmonizációs törekvések az uniós joganyaggal - Kedvező hatékonysági, költségtakarékossági szempontok - Kárpátaljai magyar lakosság közvetítői szerepének kiaknázása - 	<ul style="list-style-type: none"> - politikai jellegű kockázat: a választások kimenete és ennek gazdasági hatásai (reformfolyamat megtorpanása, klánok megmaradása esetleg megerősödése , orosz gazdasági befolyás erősödése – pl. tőkebefektetési lehetőségeken belül hátrányosabb helyzetbe kerülés – stb.) - korrupciós kockázatok - állami beavatkozás erősödése a gazdaságban - piaci viszonyok megerősödése esetén: infláció meglódulásának veszélye - az ukrán gazdaság túlbürokratizáltságából fakadó nehézségek és veszélyek - erősödő konkurencia az ukrán piacon - ukrán fő exporttermékek világpiaci konjunktúrájának jelentős romlása - társadalmi feszültségek kiéleződése - ellenzéki elnökjelölt győzelme esetén: elnöki hatalom, kompetencia szűkítése

FELHASZNÁLT IRODALOM

A gyenge dollár csökkenti a földgáz árát. (2004) – *Energiainfo*. Jún. 9.

www.energiainfo.hu/?m=10&s=87&i=8547

A Jukosz-ügy felgyorsította a tőke kivonást Oroszországból. (2004) – *FigyelőNet*. Szept. 15.

<http://www.fn.hu/cikk.php?id=4&cid=86769>

A kenőpénz a siker nyitja Oroszországban. (2002) *Index*. Máj. 21.

<http://index.hu/politika/kulhirek/?main:2002.05.21&92396>

A Medicor Rt. hivatalos honlapja. <http://www.medicor.hu/hun/frameset.html?1>

A Rába az orosz autóbusz-óriással kooperálna. (2004) – *Index*. Márc. 19.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2004.03.19&170650>

A Richter kibírta a gyenge dollárt. (2004) – *HVG*. Febr. 9.

http://hvg.hu/frisshirek_cikk.asp?oID=4A049C27-6FB5-460E-808B-E1A93B230A39

A Richter oroszországi gyárában beindult a termelés. (2001) – *Index*. Okt. 4.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2001.10.04&69402>

A Richternek is a Brincalov okoz fejtörést. (2002) – *Napi Gazdaság*. Aug. 26.

<http://www.napi.hu/default.asp?cCenter=article.asp&nID=131760>

AIPM-RMBC market bulletin. (2004) Moszkva. Febr.

<http://www.remedium.ru/business/pharm/bulletin/04/02/04022.asp>

<http://www.remedium.ru/business/pharm/bulletin/04/02/04023.asp>

AIPM-RMBC market bulletin. (2004) Moszkva. Márc.

<http://www.remedium.ru/business/pharm/bulletin/04/03/04035.asp>

Asztrahánban készül erőműépítésre a Transelektro. (2003) – *FigyelőNet*. Szept. 9.

<http://www.fn.hu/cikk.php?id=3&cid=66025>

Az Oroszországban eladott termékek kilencven százaléka hamis. (2002) – *Index*. Dec. 27.

<http://index.hu/gazdasag/vilag/fake1227/>

B. Horváth Júlia (2004) Rába-motor-utánzatok, fél áron. – *Világgazdaság*. Júl. 13. 4. o.

Byla Laurynas (2004) Investors last week retreated from Mazeikiu Nafta. – *Financial Brokerage Company „Jūsu tarpininkas”*. Aug. 11.

http://www.jt.lt/English/Naujienos/P_Nau_Ben2_Tur.asp?ID=28364

Bjulletyeny Bankovszkoj Sztatyisztyiki. (2004) Centralnij Bank Rosszijoszkoj Fegyercii, Moszkva. No. 2 (129). 50. o.; No. 9 (136). 55. o.

Cabinet Moves to Create Special Economic Zones. (2004) – *The Moscow Times*. Feb. 27. 5. o.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on relations with Russia. (2004) European Commission, Brussels. Febr. 9. 11. o.
http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russia_docs/com04_106_en.pdf

Előadások a „Magyar-ukrán kereskedelem és magyar befektetések Ukrajnában” c. konferencián (ITD Hungary – Floreno Kft) Budapest, 2002. november 20.

<http://europe.eu.int/>

Ezermilliárd dollár útépitésre. (2004) – *Index*. Máj. 6.
<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2004.05.06&177038>

Farkas József György (2002) Hamisítják a magyar gyógyszerert. – *Népszabadság*. Dec. 13.

Glinkina, Sz. (2004) *Pricsini usztojcsivosztyi tyenyevoj ekonomiki v Rosszii*. Economic and Political Relations after the EU Enlargement: The Visegrad Countries and Russia, Ukraine, Belarus and Moldova. Conference in Budapest. Febr. 5-6. 1. o.

Global Competitiveness Report 2001-2002. (2002) World Economic Forum. Oxford University Press, New York, Oxford. 412. o.

<http://vg.hu/index3.php?app=cikk&datum=2004-07-29&d=2004-07-29&c=29&fr=hk>

http://www.richter.hu/RichterWebSite/RichterWebSiteHU/Kermark/kermark_vilag/vilag_kulkep/kulf_kepv.htm

http://www.richter.hu/RichterWebSite/RichterWebSiteHU/Kermark/kermark_vilag/vilag_kererd/keresk_egys.htm

http://www.richter.hu/RichterWebSite/RichterWebSiteHU/Kermark/kermark_vilag/vilag_term/term_egys.htm

http://www.transelektro.hu/LETOLTES/referencelist/reference_list_2002_edition.pdf

IEA concerned about additional gas supplies to Europe. (2004) – *Interfax*. Szept. 13.
<http://www.interfax.com/com?item=Rus&pg=0&id=5754602&req=>

International Centre for Pulicy Studies (ICPS) Newsletter különböző számai

Investors Get a New Guide to the Regions. (2004) – *The Moscow Times*. Febr. 20. 4. o.

Juhász, A. – Orbánné Nagy, M. (2003) A vámok és az export visszatérítések várható változása az EU tagság után a harmadik országok felé irányuló magyarországi kivitelben I. – *Gazdálkodás*. XLVII. évf. 6. sz. 38-41. o.

Juhász, A. – Orbánné Nagy, M. (2004) A vámok és az export visszatérítések várható változása az EU tagság után a harmadik országok felé irányuló magyarországi kivitelben II. – *Gazdálkodás*. XLVIII. évf. 1. sz. 54-60. o.

Juhász, A. – Orbánné Nagy, M. (2004) A vámok és az export visszatérítések várható változása az EU tagság után a harmadik országok felé irányuló magyarországi kivitelben III. – *Gazdálkodás*. XLVIII. évf. 2. sz. 65-70. o.

Kalotay, K. (2003) Outward Foreign Direct Investment from Economies in Transition in a Global Context. – *Journal for European Management Studies*. Vol. 8. No. 1. 6-24. o.

Kari Liuhto – Elina Pelto – Kirsi Lipponen (2004) Where to Do Business in Russia? – A Report on Russian Regions, Firms, Foreign Trade and Investment Flows. – *Electronic Publications of Pan-European Institute*. Turun Kaupakorkeakoulu Turku School of Economics and Business Administration. 5. sz.

Kekic, L. (2004) How Dependent Is Growth on the Oil Price? – *The Moscow Times*. Jan. 23. 8. o.

König Gábor (2003) Oroszország és Magyarország agrár-külkereskedelme. – *Gazdálkodás*. XLVII. évf. 5. sz. 35-41. o.

Kulcsár, A (2003) Russian Oil and Gas Exports to the EU. *The Future of Europe. Relations between the Enlarging European Union and Russia and Ukraine*. – Fóti, G. – Ludvig, Zs (eds.), Budapest, Institute for World Economics Hungarian Academy of Sciences. 139-150. o.

Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2002. (2003) KSH. Budapest.

Lezárultak a magyar-orosz kétoldalú kereskedelmi tárgyalások. (2004) Ápr. 16.

http://www.kulugyminiszterium.hu/Kulugyminiszterium/HU/Miniszterium/Szervezeti_egyseg_ek/Szovivoi_iroda/Nyilatkozatok/040416_Magyar-orosz.htm

Liuhto, K. – Jumpponen, J. (2003) *The Russian Eagle has Landed Abroad, Evidence Concerning the Foreign Operations of Russia's 100 Biggest Exporters and Banks*. Lappeenranta University of Technology, Department of Industrial Engineering and Management, Research Group for Russian and East European Business, Finland. No. 141.

Ludvig Zsuzsa: Hungarian-Ukrainian Cross-border Cooperation with Special Regard to Carpathian Euroregion and Economic Relations” (www.bathory.org)

Ludvig Zsuzsa: Oroszország és a kibővült Európai Unió gazdasági kapcsolatai Közeledés vitákkal lassítva = Közgazdasági Szemle LI. évfolyam, 2004 szeptember

Lyuba Pronina (2004) Capital Flight Could Top \$17Bln. – *The Moscow Times*. Szept. 16. 6. o.

Magyar logisztikai központ épül Moszkvában. (2004) – *HVG*. Ápr. 28.

http://hvg.hu/frisshirek_cikk.asp?oID=3D1864C4-8E7B-472A-BE17-7EFCF1A6195A

Magyar utazási iroda Moszkvában. (1998) – *Magyar Hírlap*. Nov. 9. 9. o.

Magyarország külgazdasága 2003. (2004) Külügyminisztérium, Budapest. 185. o.
Magyarország külgazdasági stratégiája, www.kum.hu

Milliárdos vezetékkervek. (2004) – *Energiainfo*. Febr. 10-11. o.

Mol Rt. Éves Jelentés 2000. 22-23. o.

Mol Rt. Éves Jelentés 2001. 29. o.

Mol Rt. Éves Jelentés 2002. 4., 10. o.

Mol Rt. Éves Jelentés 2003. 5., 9., 24. és 48. o.

Nagy Ágnes (szerk.) (2004) EU-csatlakozásunk miatt bekövetkező mennyiségi (forgalmi) és minőségi (piacra jutás) változások az Oroszországgal, Ukrajnával, Kazahsztánnal, Kínával, Vietnammal, Horvátországgal, Bosznia-Hercegovinával, Szerbia-Montenegróval, Romániával és Bulgáriával folytatott kereskedelemben. Kopint-Datorg. Ápr.

Nehézkes a gázpiac nyitása Magyarországon. (2004) Febr. 25. http://www.eon-hungaria.com/sajto_cikk.php?id=5

Nem jött be a moszkvai turistairoda. (2000) – *Magyar Hírlap*. Ápr. 4. 9. o.

Németh András (2004) Oroszország és a WTO. A szerencsés 13. – *HVG*. Máj. 26. http://hvg.hu/hvg_friss_cikk.asp?oID=b4eba21d-4281-4691-a127-a9b531c440fb

O Programma szocialno-ekonomicseszkovo razvityija Rosszijszkoj Fegyercii na srednyeszrocsnuju perszpektyivu (2003-2005 godi). (2003) Minisztersztvo ekonomicseszkovo razvityija i torgovli Rosszijszkoj Fegyercii. Aug. <http://www.economy.gov.ru/merit/267.htm>

Orosz Kamazok a győri Rábától. (2004) – *Népszabadság*. Febr. 24.

<http://www.nepszabadsag.hu/Default.asp?DocCollID=160553&DocID=137719#137719>

Orosz vállalatot vett az Egis. (2004) – *Tőzsdefórum*. Aug. 25.

http://www.tozsdeforum.hu/index2.phtml?site_width=774&menu=0&submenu=onearticle&ews_id=345333

Oroszország lekerült a FATF pénzmosási listájáról. (2002) – *Index*. Okt. 11.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2002.10.11&105706>

Oroszország lekerült a pénzmosási listáról. (2001) – *Index*. Szept. 7.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2001.09.07&65870>

Oroszországban terjeszkedik a Richter. (2001) – *Magyar Hírlap*. Ápr. 10. 15. o.

Pannonplast Éves Jelentés 2003. http://www.pannonplast.hu/adat/Eves_Jelentes_2003.pdf

Pénzmosás elleni törvényt fogadtak el Oroszországban. (2001) – *Index*. Aug. 7.

<http://index.hu/politika/kulhirek/?main:2001.08.07&62350>

Pro szociálno-ekonomicsne sztanovise Ukraini, 2003, Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága

Rába futómű Daewookba. (2004) – *Index*. Máj. 20.

<http://index.hu/gazdasag/ghirek/?main:2004.05.20&178916>

Regioni Rosszii 2003. (2003) Goszkomsztat, Moszkva.

Richter-akvizíció. (1999) – *Magyar Hírlap*. Márc. 20. 9. o.

Rosszija v cifrah 2003. (2003) Kratkij sztatyiszticjeszkij szbornyik, Goszkomsztat Rosszii, Moszkva.

Rosszijszkaja ekonomika v 2003 godu. Tyengyencii i perszpektyivi. (2004) Insztyitut Ekonomiki Perehodnovo Perioda, Moszkva. Vipuszk 25. Febr.

Rosszijszkij Sztatyiszticjeszkij Jezsegodnyik 2002. (2002) Sztatyiszticjeszkij szbornyik, Goszkomsztat Rosszii, Moszkva. 356. o.

Szabó Gábor (2004) A magyar energiaellátás dilemmái. Hálózati feszültségek. – *HVG*. XXVI. évf. 29. sz. Júl. 17. 6-9. o.

Tájékoztató Oroszország gazdasági helyzetének és külkereskedelmi kapcsolatainak alakulásáról. (2004) Az Oroszországi Föderáció Magyarországi Kereskedelmi Képviselő, Budapest. 7. sz.

Tájékoztató Oroszország gazdasági helyzetének és külkereskedelmi kapcsolatainak alakulásáról. (2003) Az Oroszországi Föderáció Magyarországi Kereskedelmi Képviselő, Budapest. 5. sz.

Tamozsennaja Sztatyisztjika Vnyesnyej Torgovli Rosszijszkaj Fegyercii 2002. (2003) Szbornyik, Goszudarsztvennij Tamozsennij Komityet Rosszijszkaj Fegyercii (Gosztamkom), Moszkva.

Tiusanen, T. – Vinni, S. – Jumpponen, J. (2002) *The Investment Climate in Russia – Part II – Case Studies*. Studies in Industrial Engineering and Management, Lappeenranta University of Technology, Finland. No. 19.

Transelektro Éves Jelentés 2003. 18. o.

http://www.transelektro.hu/letoltes/annual_report/EvesJelentes2003.pdf

Transition report. Integration and regional cooperation. (2003) EBRD, London.,

Transparency International Corruption Perceptions Index 2003. (2003) Transparency International, London. Okt. 7. 4–5. o.

http://www.transparency.org/pressreleases_archive/2003/dnld/cpi2003_pressrelease.en.pdf

Ukrajna külkereskedelme és a magyar-ukrán gazdasági kapcsolatok, Kihívások sorozat 41.szám 1994 szeptember, MTA VKI

Ukrán Statisztikai Évkönyv, 2001, Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága

Varró László (2003) *A magyar energiapolitika és Oroszország*. Magyar Energia Hivatal, Budapest. „A Hodorkovszkij-ügy és hatása Magyarországra” című szűk körű kerek asztal, Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja, Budapest. Dec. 15.

Vida László (2002) Magyar gyógyszergyártók az orosz piacon. Megérte maradni. – *HVG*. Nov. 2.

Vida László (2002) Orosz törvény a termőföldek adásvételéről. Talajművelés. – *HVG*. XXIV. évf. 30. sz. Júl. 27. 21–22. o.

Vihuholeva, E. (2003) Rosszijan ozsidajut novije nalogi. – *Izvesztyija (Moszkovszkij Vipuszk)*. No. 239 (26556). Dec. 30. 5. o.

Weiner Csaba (2004) *Oroszország gazdasága a XXI. század elején. Függőség.* Műhelytanulmányok, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Bp. 60. sz. Júl.
World Investment Directory. Central and Eastern Europe. (2003) UNCTAD, New York and Geneva. Vol. VIII.

World Investment Report 2004. The Shift Towards Services. (2004) UNCTAD, New York and Geneva.

World Investment Report 2003. FDI Policies for Development: National and International Perspectives. (2003) UNCTAD, New York and Geneva.

www.mnb.hu

Zsebik, Albin – Falucsikai, Norbert (szerk.) (2003) *Energiaforrások és készletek.* Oktatási segédanyag, Kézirat, Budapest.

Figyelő, HVG, és a magyar napi sajtó egyéb számai

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet -A befektetési potenciál alakulása az OF egyes közigazgatási egységeiben 2002-2003-ban

A potenciál szerinti rangsor		Kockázati rangsor	Az OF közigazgatási egységei	Az oroszországi potenciálból való részesedés (%)	Az oroszországi potenciálból való részesedés változása	A befektetési potenciál komponenseinek rangsora 2002-2003-ban								A potenciál szerinti rangsor változása	
2002-2003	2001-2002	2002-2003		2002-2003	2002-2003 2001-2002-höz képest	Munka	Fogyasztási	Termelő	Pénzügyi	Intézményi	Innovációs	Infrastrukturális	Természeti erőforrás	2002-2003 2001-2002-höz képest	2002-2003 1998-1999-hez képest
1	1	6	Moszkva	16,379	-1,909	1	1	1	1	1	1	89	0	0	
2	2	2	Szentpétervár	5,229	-0,432	2	3	7	3	2	3	89	0	0	
3	3	8	Moszkva megye	4,853	0,205	3	2	3	4	3	2	51	0	0	
4	4	65	Hanti-Manysi AK	2,704	0,030	24	13	2	2	12	18	79	0	2	
5	5	47	Szverdlovszk megye	2,656	0,071	11	4	4	5	5	5	47	0	-1	
6	6	16	Szamara megye	2,329	0,071	7	6	6	8	7	6	22	0	1	
7	8	7	Nyizsnij Novgorod megye	2,252	0,101	8	10	14	14	10	4	32	1	3	
8	7	67	Krasnojarszk vidék	2,193	-0,012	9	12	9	10	13	17	77	-1	-3	
9	10	10	Krasznodar vidék	2,072	0,030	6	5	11	6	6	19	11	1	4	
10	9	5	Tatár Köztársaság	1,987	-0,067	16	9	5	7	8	10	36	-1	-1	
11	12	32	Perm megye	1,957	-0,006	25	14	13	12	21	11	56	1	-3	
12	13	14	Rosztov megye	1,956	0,000	5	7	16	13	4	13	19	1	2	
13	14	62	Kemerovo megye	1,955	0,053	12	11	15	16	18	33	54	4	-2	
14	11	75	Cseljabinszk megye	1,913	-0,086	10	15	10	15	9	9	33	24	-3	1
15	15	11	Baskír Köztársaság	1,795	0,033	13	8	8	9	15	14	41	25	0	-3
16	16	61	Irkutszk megye	1,590	-0,037	19	16	17	17	16	32	76	6	0	0
17	17	83	Jamal-Nyenec AK	1,516	0,093	56	34	12	11	62	71	83	3	0	0
18	18	69	Szaha Köztársaság (Jakutföld)	1,446	0,025	60	29	23	18	45	44	86	1	0	0
19	19	38	Novoszbirszk megye	1,442	0,084	15	17	24	21	11	8	57	36	0	0
20	21	28	Szaratov megye	1,318	0,103	4	23	22	22	22	20	31	32	1	1
21	22	26	Leningrád megye	1,294	0,111	31	38	19	33	25	7	7	55	1	14
22	23	52	Habarovszk vidék	1,190	0,035	14	26	26	20	32	42	65	10	1	7
23	20	58	Primorszk vidék	1,154	-0,108	17	24	36	24	14	24	53	18	-3	0
24	24	3	Belgorod megye	1,152	0,054	41	33	28	41	35	40	8	9	0	-4
25	25	29	Volgográd megye	1,141	0,054	18	22	18	23	17	25	43	29	0	-3
26	26	33	Voronyezs megye	1,110	0,038	22	21	30	31	24	15	18	53	0	1
27	27	56	Altaj vidék	1,059	0,019	26	20	33	29	19	30	50	22	0	-3
28	28	59	Tula megye	1,059	0,069	29	32	32	39	34	12	5	65	0	6
29	31	27	Sztavropol vidék	1,018	0,112	20	18	29	26	23	29	44	39	2	2
30	29	51	Orenburg megye	0,957	0,003	33	28	21	27	39	49	42	19	-1	-5
31	33	44	Omszk megye	0,944	0,111	27	19	34	25	20	28	59	41	2	-5
32	30	37	Murmanszk megye	0,908	-0,016	42	36	38	30	50	39	52	13	-2	-4
33	34	1	Jarozslavl megye	0,866	0,072	30	35	31	32	26	23	29	80	1	3
34	39	30	Tyumeny megye	0,861	0,144	21	27	46	28	28	26	62	33	5	-4
35	32	13	Kalinyingrád megye	0,851	0,010	37	56	58	55	29	45	4	40	-3	6
36	36	43	Kurszk megye	0,820	0,029	54	51	43	54	41	55	6	21	0	-3
37	35	15	Vlagyimir megye	0,809	0,017	36	48	39	45	30	22	13	69	-2	-5
38	41	20	Lipeck megye	0,792	0,082	44	40	25	35	44	63	10	73	3	5
39	38	25	Udmurt Köztársaság	0,765	0,027	45	39	27	36	31	36	38	63	-1	-2
40	42	19	Kaluga megye	0,763	0,056	38	57	48	59	38	16	15	70	2	0
41	53	71	Brjanszk megye	0,756	0,149	23	49	52	52	33	46	12	68	12	-2
42	43	9	Vologda megye	0,750	0,051	47	37	20	34	27	41	60	62	1	3
43	37	72	Komi Köztársaság	0,739	-0,028	55	25	35	19	55	48	73	23	-6	8
44	44	42	Tver megye	0,730	0,034	34	44	41	44	37	31	26	64	0	-6
45	51	31	Rjazany megye	0,707	0,079	40	50	37	43	40	43	21	59	6	-1
46	45	46	Arhangelszk megye	0,698	0,003	39	31	47	38	42	57	67	20	-1	1
47	48	41	Penza megye	0,682	0,042	28	47	51	49	52	34	34	52	1	2
48	46	49	Uljanovszk megye	0,675	-0,013	51	46	44	47	46	21	40	60	-2	-6
49	40	22	Tomszk megye	0,663	-0,055	32	42	40	37	53	27	78	30	-9	-3
50	47	21	Csuvas Köztársaság	0,651	-0,003	48	54	49	57	43	37	14	83	-3	-2
51	50	66	Amur megye	0,649	0,019	52	59	60	61	60	70	66	12	-1	3
52	54	81	Dagesztáni Köztársaság	0,623	0,044	35	30	64	40	49	59	39	45	2	3
53	49	70	Csita megye	0,617	-0,020	73	61	66	56	64	62	69	11	-4	-1
54	52	36	Szmolenszk megye	0,610	-0,014	62	45	45	53	51	61	16	73	-2	-4
55	55	50	Tambov megye	0,586	0,027	63	41	57	46	58	38	28	66	0	4
56	56	17	Asztrahán megye	0,572	0,021	49	53	55	48	47	65	48	26	0	5
57	58	54	Burját Köztársaság	0,570	0,026	57	52	62	60	59	51	71	15	1	0
58	50	24	Kirau megye	0,566	0,041	52	42	42	42	26	56	58	54	1	2

Forrás: Rejtying Rosszijszkih Regionov. (2003) – Expert. No. 43 (398). Nov. 17.

**2. sz. melléklet - A befektetési kockázat alakulása az OF egyes közigazgatási egységeiben
2002-2003-ban**

Kockázati rangsor		A potenciál szerinti rangsor	Az OF közigazgatási egységei	Kockázat átlagindexe (OF=1)	Kockázati szint változása: növekedés (+), csökkenés (-)	A befektetési kockázat komponenseinek rangora 2002-2003-ban							Kockázati rangsor változása	
2002-2003.	2001-2002	2002-2003		2001-2002	2002-2003 2001- 2002-höz képest	Törvényhozói	Politikai	Gazdasági	Pénzügyi	Társadalmi	Kriminális	Környezeti	2002-2003 2001- 2002-höz képest.	2002-2003 1998- 1999-hez képest
1	4	33	Jaroslavl megye	0,759	-0,026	1	14	46	14	5	25	46	3	6
2	8	2	Szentpétervár	0,787	-0,065	33	85	2	1	3	40	34	6	-1
3	5	24	Belgorod megye	0,797	-0,010	29	28	12	24	19	1	31	2	-1
4	1	64	Novgorod megye	0,799	0,060	2	34	15	22	7	43	22	-3	2
5	9	10	Tatár Köztársaság	0,811	-0,046	14	1	23	23	37	15	39	4	-2
6	2	1	Moszkva	0,812	0,070	81	19	1	2	1	23	38	-4	-3
7	15	7	Nyizsnyij Novgorod megye	0,845	-0,064	36	80	43	13	6	11	42	8	6
8	3	3	Moszkva megye	0,847	0,062	46	75	11	16	4	31	60	-5	4
9	11	42	Vologda megye	0,858	-0,031	68	12	16	12	2	20	72	2	4
10	14	9	Krasznodar vidék	0,860	-0,046	7	27	7	15	30	28	70	4	12
11	17	15	Baskír Köztársaság	0,871	-0,044	5	21	6	37	61	10	45	6	26
12	6	59	Orlov megye	0,874	0,047	47	4	21	3	21	16	75	-6	25
13	21	35	Kalinyingrad megye	0,880	-0,045	4	42	31	10	25	60	50	8	1
14	18	12	Rosztov megye	0,881	-0,039	48	22	8	27	34	26	28	4	5
15	12	37	Vlagyimir megye	0,902	0,010	22	71	34	44	23	24	20	-3	-4
16	28	6	Szamara megye	0,903	-0,057	31	73	32	5	10	45	66	12	-13
17	43	56	Asztrahán megye	0,908	-0,109	16	15	18	26	42	49	40	26	2
18	19	63	Pszkov megye	0,908	-0,013	27	41	39	38	16	37	29	1	20
19	20	40	Kaluga megye	0,911	-0,013	20	60	24	25	8	9	71	1	5
20	22	38	Lipeck megye	0,916	-0,013	34	29	20	21	11	3	74	2	-11
21	16	50	Csuvas Köztársaság	0,919	0,004	40	45	53	47	48	6	5	-5	17
22	34	49	Tomszk megye	0,922	-0,061	11	82	9	4	40	54	57	12	-6
23	32	70	Kosztroma megye	0,927	-0,048	43	32	67	51	15	21	15	9	32
24	26	58	Kirov megye	0,927	-0,020	50	16	64	50	43	5	14	2	40
25	41	39	Udmurt Köztársaság	0,930	-0,077	23	39	54	17	62	18	61	16	51
26	10	21	Leningrad megye	0,935	0,049	24	55	3	11	9	66	81	-16	-4
27	24	29	Sztavropol vidék	0,953	0,014	3	78	17	57	38	35	27	-3	4
28	23	20	Szaratov megye	0,954	0,017	57	13	42	49	22	33	58	-5	-23
29	30	25	Volgograd megye	0,965	-0,009	13	63	59	19	41	65	51	1	-9
30	66	34	Tyumeny megye	0,972	-0,238	64	51	10	8	13	74	76	36	21
31	29	45	Rjazany megye	0,976	0,002	69	69	61	18	14	7	73	-2	9
32	38	11	Perm megye	0,977	-0,021	10	81	26	33	18	55	64	6	-1
33	36	26	Voronyezs megye	0,982	-0,010	45	31	69	53	44	13	37	3	7
34	35	83	Altaj Köztársaság	0,984	0,001	17	70	4	61	54	52	3	1	52
35	31	62	Karjalai Köztársaság	0,986	0,012	38	33	19	43	33	32	68	-4	-9
36	25	54	Szmolenszk megye	0,987	0,043	37	67	51	52	17	38	53	-11	16
37	37	32	Murmanszk megye	0,993	-0,005	59	7	33	42	27	12	80	0	-8
38	54	19	Novoszibirszk megye	0,995	-0,128	55	76	40	28	46	47	32	16	26
39	7	85	Nyenyec AK	1,012	0,164	71	40	13	9	58	71	47	-32	-16
40	33	66	Ivanovo megye	1,013	0,036	9	64	70	71	31	36	16	-7	1
41	42	47	Penza megye	1,014	0,000	25	56	75	66	35	4	30	1	18
42	13	44	Tver megye	1,015	0,115	19	86	62	59	12	41	10	-29	-33
43	45	36	Kurszk megye	1,019	-0,012	54	47	71	58	50	8	35	2	-18
44	51	31	Omszk megye	1,024	-0,074	44	65	56	31	59	42	52	7	5
45	27	61	Mordvin Köztársaság	1,032	0,077	53	3	57	74	66	19	23	-18	-21
46	44	46	Arhangelszk megye	1,035	0,006	66	58	58	32	29	27	69	-2	-2
47	52	5	Szverdlovszk megye	1,049	-0,051	79	77	22	20	26	46	67	5	-3
48	39	72	Adige Köztársaság	1,054	0,051	28	18	76	70	69	14	18	-9	8
49	40	48	Uljanovszk megye	1,066	0,063	51	36	50	60	63	56	26	-9	-29
50	50	55	Tambov megye	1,085	0,022	70	61	63	62	36	2	77	0	-23
51	47	30	Orenburg megye	1,096	0,048	35	68	49	29	73	64	62	-4	-22
52	56	22	Habarovszk vidék	1,102	-0,023	30	35	38	45	47	83	59	4	12
53	48	60	Észak-Oszét (Alán) Közt.	1,122	0,071	73	43	29	76	57	39	25	5	23
54	63	57	Burját Köztársaság	1,125	-0,078	26	49	30	64	65	79	43	93	-1
55	59	73	Hakaszk Köztársaság	1,132	-0,024	75	37	35	55	60	50	63	4	15
56	49	27	Altaj vidék	1,135	0,080	52	11	65	72	64	53	55	-7	-8
57	46	67	Kabard-Balkár Köztársaság	1,136	0,102	18	10	28	82	75	58	9	-11	-11

Forrás: Rejtying Rosszijszkih Regionov. (2003) – Expert. No. 43 (398). Nov. 17.